

EGYHÁZ FÓRUM

'95/1

In memoriam Éliás József és Németh Géza

Máté-Tóth András: Átvilágítás

Tomka Miklós: Vallás a fordulat után

Kuporgatta-lak

Dévai Márton: Meddig szolgáljon egy plébános?

Átvilágítás

Egyházforum

Alapítók:

Wildmann János és Paul M. Zulehner

Kiadó:

Egyházforum Alapítvány

Titkár: Mohos Lászlóné

Szerkesztőség és Kiadóhivatal:

1158 Budapest, Thököly u. 74. (Tel.: 272-24-05)

Szerkesztőbizottság:

Andok Mónika (Folyamatok)

Dévény István (Perspektíva, Szemle)

Farkas Beáta (Egyház és társadalom)

Hegyi Gyula

Kamarás István

Máté-Tóth András (főszerkesztő)

Mustó Péter SJ. (Lelkiség)

Varga Péter Pius

Winkler Lajos (olvasószerkesztő)

Egyes szám ára: 150,- ÁFÁ-val (Nyugaton 7,50 SFr)

Évi előfizetési díj: 360,- ÁFÁ-val (Nyugaton 28,00 SFr)

Bankszámla:

OTP RT. XV. ker. fiók Pestújhelyi út 66.

MNB 218-98-158

Egyházforum Alapítvány 539-037-229-5

(deviza: MHB 225-12-02-351)

Olvasóink leveleit a szerkesztőség címére kérjük. Minden írásért szerzője felelős és nem feltétlenül a szerkesztőség véleményét fejezi ki. Nem kért kéziratokat nem örzünk meg és csak kérésre küldünk vissza.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta RT.

Árusításban: országosan az egyházi könyvesboltok,

Csongrád megye területén a Délhír RT.

HU ISSN 1215 0630

Kedves Olvasó!

„Térjetelek meg” – hangzik a názáreti felhívása, mert közel van Isten országa. Ennek ragyogása világíthat rá Isten népe vétkeire, melyeknek radikálisan hátat kell fordítani. 10., jubileumi évfolyamunk első száma a belső „átvilágítás” témája köré gyűjtötte súlyponti írásait. A fogalom politikai és provokatív felhangjait is vállalva arra teszünk kísérletet, hogy egyházunk belső megújításának vitáját kiemeljük a gyanúsítgatások és ujjal mutogatások mérhetetlen dzsumbujából és oda helyezzük ahová való: az Isten előtt álló lelkiismeretbe.

Az átvilágításnak lenne egy másik, nélkülözhetetlen területe: az intézményes működés. A plébániák, kisközösségek, lelkigyakorlatos házak, fősperességek, egészen a püspöki karig folyamatos intézményfejlesztésre szorul. Ennek irányát az illetékesek csak az intézmény átvilágítása alapján határozhatják meg. Minden egyéb csak önkény és energiapocsékolás.

10. éve jelenik meg folyóiratunk, méltányos, hogy alapítói és fenntartói előtt fejet hajtsunk. Az Egyházforum önálló hangja, pasztorális irányultsága helyet talált mindazok asztalán, akik kritikus bátorsággal álmodják a korszerűbb és evangelizált egyházat. Köszönet előfizetőinknek, vásárlóinknak, kritikusainknak érdeklődésükért, a kivitelezésben dolgozó munkatársak szorgalmáért, valamint támogatóink nagylelkűségéért.

A 10. jubilumra való tekintettel az előfizetői díjat nem emeltük, csak a szabadforgalmi árat. A lap terjedelmét 6 ívre stabilizáltuk, a kedvelt folyóiratszemle és szemlézgető rovatot összevontuk. Próbaképpen karikatúrákkal egészítjük ki mondandónkat.

Boldog húsvéti ünnepeket kívánunk minden kedves olvasónknak!

A szerkesztők

SÚLYPONT

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Átvilágítás

1. Alkalom és kiindulás

Az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló 1994. évi XXIII. törvény 4. §-a szerint „az egyházak arra hatáskörrel felruházott tisztségviselőinek, illetőleg testületeinek a megkeresése alapján az általuk meghatározott egyházi tisztséget betöltő személyek tekintetében a belügyminiszter, illetőleg a honvédelmi miniszter végzi el az 1. § szerinti ellenőrzést és a megállapított adatokról tájékoztatja a megkeresőt”. Az Alkotmánybíróság szerint¹ a törvényt módosítani kell, mert „az általánostól eltérő szabályokat határoz meg” az egyházi tisztségviselőkre vonatkozóan. Érdemes egy bekezdést idézni az Alkotmánybíróság indoklásából. „A Törvény 4. §-a lehetőséget ad arra, hogy írásbeli, titkos eljárásban beszerzett adatok alapján valakiről a tudta és részvétele nélkül az egyházi működését érintő olyan tényeket állapítsanak meg, amelyekkel összefüggésben még később sem védekezhet, és amelyeket nem is vitathat. Az ellenőrzött személy nem alanya, hanem csak tárgya az eljárásnak. Ez alkotmányellenesen korlátozza az emberi méltóságot [Alkotmány 54. (1) bek.] és a jó hírnévhez való jogot [Alkotmány 59. (1) bek.]”² „A törvény egyházi tisztségviselőkre vonatkozó paragrafusa az Alkotmánybíróság határozata miatt hatályon kívül van. Az Országgyűlésnek f.év szeptember 15-ig kell a kifogásolt paragrafusokat újrafogalmazni.

1 60/1994 (XII. 24.) AB határozata.

2 Magyar Közlöny 1994/124. szám 4288. 7.4.

Egyházjogi vélemény szerint egyházi tisztségviselőkre nem alkalmazható az ellenőrzési eljárás, mert ez az állam és az egyház szétválasztottságának³ elvébe ütközne. Ezt a véleményt képviseli Ternyák Csaba segédpüspöknek, a Püspöki Kar titkárának nyilatkozata: „ezt [a püspökök] szigorúan az egyház belügyének érzik, hiszen az állam és az egyház szétválasztása nyomán a törvény is ezt foglalja magában”.⁴ Hasonlóan vélekedett Keresztes Sándor volt vatikáni nagykövetünk is.

Még 1991-ben a sajtóban vita folyt arról, hogy az állam és az egyház szétválasztásának alkotmányos elve miként érvényesítendő az egyházi tisztségviselők átvilágítására. Az egyik álláspont „egyházi belügyre” hivatkozva elutasította az átvilágítás lehetőségét. Mások ezzel szemben úgy vélekedtek, hogy az átvilágítás „nem beavatkozást, hanem éppen ellenkezőleg, nagy segítséget jelentene az egyházak számára. A demokratizmus útján elinduló egyházakat hozzásegítené az öntisztuláshoz, ami éppen autonómiájuk feltétele.”⁵

Persze semmilyen jogi intézkedéstől nem lehet azt várni, hogy a társadalmat vagy az egyházat megtisztítsa.⁶ Ugyanakkor a joghézagok és tisztázatlanságok nehezítik a múlt lezárását és az általánosan kívánt tiszta polgári és egyházi közélet megteremtését.

A jogi értelemben vett átvilágítás problematikájával összekapcsolódnak bizonyos vágyak illetve illúziók, melyek kihívást jelentenek az egyház hivatalviselőinek és közösségeinek. Az 1989-es politikai fordulat felszította a vá-

3 E téma irodalma magyar nyelven is szaporodik. Vö. Partnerek vagy ellenségek? Az egyházak és az állam viszonyáról. Budapest 1992. [Egyházforum konferencia anyag]; Schanda Balázs, Tóth Ádám, Gondolatok az állam és az egyház kapcsolatáról, Jogtudományi közlöny 1994/6, 266-270.

4 Új Magyarország 1995. január 21. 5. o.

5 Vö. a Magyar Nemzet hasábjain 1991-ben folyt vitával: Krómer István november 20., Pápai Szabó György december 11.

6 A törvény nem teremt erkölcsöt, nyilatkozta Szigeti Jenő adventista lelkész a Magyar Nemzetben (1992. aug. 4.).

gyat egy új társadalmi rend megteremtésére. Ennek egyik előfeltétele a közélet megtisztítása lenne. Akik az előző, negatív jelzőkkel illetett politikai rendszer káderei voltak, azoknak tisztulnia kell a mostani új rendszer politikai palettájáról. E nézet mögött a a rendszerváltásnak mint szelíd forradalomnak a képe vehető észre, amely a politikai változások között erős határvonalat húz, az előző és az új rendszer közötti éles különbségtétellel az előző folyamat végére pontot akar tenni, s az újat egy új, alapjaiban más folyamat gyanánt nagybetűvel kívánja kezdeni. A régi és az új közötti erős különbségtételből az a politikai erkölcsi követelmény is fakad, hogy az előző rendszer bűneit meg kell nevezni, bűnöseit pedig méltó büntetéssel kell sújtani. Az új rendszer etikusságát, tisztaságát, legitimitását az adja, hogy az előző rendszerben elkövetett vétkeket nem engedi eltusolni.⁷

Ezek a társadalmi vágyak mély emberi igazságérzetben gyökeredzenek.⁸ Felelőtlenség és vakság lenne, ha a különböző társadalmi szervezetek, s közöttük az egyházak nem lennének rá tekintettel. E mély emberi igazságérzet különböző politikai elképzelésekkel és érdekekkel párosulva törvényalkotási szinten is megnyilvánult. Ilyen törvények voltak a kárpótlási, az igazságtételi törvény és ilyen az ügynöktörvény is.

Ebben a tanulmányban kiegyensúlyozottan és teológiai-lag megalapozottan hozzá szeretnék járulni ahhoz a vitához, amely az egyházon belül is igényli az elmúlt rendszer lezárását, s ezen belül a tisztségviselők valamilyen értelemben vett „átvilágítását”. Erről a problematikáról a mai magyar teológiai irodalomban csak kevés írás jelent meg eddig, melyeket törekedtem feldolgozni.⁹ Az átvilágítás ál-

7 A tisztázás legerőteljesebben „jobboldalinak” mondható szerzőknél és lapokban kapott eddig hangot. Vö. pl. Hungaricus Victor, Mondaolat a békepapok ellen, Nemzeti újság 92/2 7.o.

8 Így Várszegi Asztrik in Vigilia 1991, 63.

9 A hiányzó teológiai álláspontok némi pótlását szolgálta a dolgozat

talános politikai témáját itt pasztorálteológiai megközelítésben tárgyalom. A kérdés, amire a választ valamilyen formában minden egyházi felelős önmagának már megadta, vagy kénytelen megadni így szól: *milyen eszközök állnak az egyházak rendelkezésére ahhoz, hogy politikai múltjuk árnyoldalait pozitív módon feldolgozzák és ez a tevékenység az egyház belső tisztulását segítse.* Kiemelten nem célom gyanúsítgatni, megbélyegezni, sorok között fogalmazva inszinuálni, tendenciózusan informálni.

A téma kifejtésének vezérfonalául a bűnbánati liturgia keretét választottam. A liturgiában ugyanis felszabadulhatnak az érzelmek, Isten elé emelkedhet az ember, átélve az Ő irgalmát és megszabadító erejét. Ebben a mélyen élményszerű cselekményben az egyház mint közösség, mint nép önmagát új módon tapasztalhatja meg. Felismerheti az ajándékozó Isten bőkezűségéből fakadó karizmákat, s ezeket a közösség építésére hatékonyabban használhatja. A liturgia, elsősorban is az eucharisztikus lakoma bűnbánati része a társadalmi ill. politikai természetű vétkeket is eleve Isten előtt és nem pusztán racionálisan teheti jelenvalóvá. Így kérheti Isten bocsánatát és élheti át ezt a megbocsájtást a közösség tanuságtételének jóvoltából. A liturgia gyógyít, a benne rejlő isteni és emberi erőforrások éppen a közösség szentségét és bűnösségét lényegesen érintő kérdésben tapasztalhatók meg.¹⁰ A választott vezérfonál eleve el akarja utasítani e kérdés olyan tárgyalásmódját, amely az egyház egységét és megújulását gátolja és pusztán emberi szempontokat vesz figyelembe. A

vázlatának szétküldése számos egyházi vezetőnek és szakértőnek. Köszönet mindazoknak, akik háttérinformációkkal, javaslatokkal és hitből fakadó állásfoglalásokkal segítették e kényes téma feldolgozását. Külön köszönetet mondok Nagy Istvánnak, aki e problémakör sajtójának feldolgozásában segítségemre volt.

- 10 A Katolikus katekizmus 1325. pontjában ezt a szempontot külön is kiemeli, miszerint „Az Eucharistiában éri el csúcspontját az a tett, amelyben Isten Krisztusban üdvözíti [gyógyítja] a világot”. Vö. közvetlenül a műtfeldolgozáshoz: Grabner-Haider 262kk.

liturgikus keret nagyban segíti, hogy az átvilágítást az egyház belső ügyeként és a „csúcs és forráshoz” közel tárgyaljuk, s a nem-teológiai tárgyalási módokat másodlagossá vagy sokadlagossá teszi.

2. Sokszor és sokat vétkeztem

A politikai vétkek körét korszakonként és az egyházi bűnbánattartás és erkölcsstan mérlegelése szerint finoman kell meghatározni. Ebben a hazai politikatudomány szempontjai segítségünkre lehetnek, amennyiben az ún. „negyven év”-et jó alappal korszakokra bontják.

2.1 Korszakolás

Legalább három korszakot kell megkülönböztetni. Glatz Ferenc a *História* 1991/5-6-os számában: az egyházüldözés kora (1950-1964), a kiegyezései egyházpolitika (1964-1975), a dialógus kora (1975-1989). Véleménye szerint 1989-től a sztálini rend felszámolásának korszaka zajlik. E felbontás szempontjai politológiaiak, vagyis elsősorban az egyházakkal kapcsolatos állami intézmények magatartása határozza meg a konkrét korszakolást.¹¹ Ezt ki kell egészíteni néhány további szemponttal, ahhoz, hogy alkalmas politikai lelkitükröt dolgozhassunk ki.

2.2 Politikai lelkitükör

A különböző korszakokban a lélektani, morális és pasztorális mérlegelés szempontjai változtak. Ha Glatz Ferenc beosztásával gondolkodunk, akkor az első szakaszban az életmentés, másodikban az egyházmentés szándéka lehetett többé kevésbé az egyházi hivatalviselők politikai alkujának indítéka. A karrier indítéka a harmadik korszakban érvényesülhetett jobban. A felsorolt motívumok per-

11 Számos más korszakolás is létezik. Az egyes korszakhatárokról szóló vitára itt nem térhetünk ki.

sze valamilyen összetételben minden korszakban megjelenhettek. Az, hogy melyik dominált, a konkrét egyéniségtől, annak műveltségétől, teológiai tudásától illetve életkórától is függött. Nem hagyhatók figyelmen kívül az illetőt hordozó közösség (egyházközség, kisközösség, rendi közösség stb.) jellemzői sem.

Az egyes egyházi hivatalviselők más és más módon érzékelhették azt a politikai közeget, amiben élniük kellett. Egyéniségvonásaikon túl a működési helyükön szerzett tapasztalataik is befolyásolták veszélytudatukat. A politikai lelkitükör egyik tengelye ez a *politikai valóságérzékelés*. Az érzékelt (mindegy, hogy vélt vagy valós) kényszer hatására némelyekben a dac, másokban a félelem növekedett. A félelem nem mentesít az erkölcsi jó megtételének kötelezettsége alól. Ha azonban csökken miatta a beszámíthatóság, akkor csökken vele az erkölcsi felelősségre vonás lehetősége is. A magasabb tisztségek az egyházban nagyobb példamutatásra köteleznek. Hitet érintő kérdésekben a félelem nem mentesít attól, hogy akár életünk feláldozásával is hűségesek maradjunk hozzá. Egyéb hátrányok vállalásáról nem is szólva (börtön, bántalmazás, célok megghiúsulása, stb.). Kérdés, hogy a nyílt üldözés korszakában kiknek, milyen mértékben kellett (volna) hitet érintő kérdésekben az ateista hatalomnak engedményeket tenni. Az erkölcsileg vállalható kompromisszumok az egyházpolitikai intézkedések körében megengedettek.

E lelkitükör másik tengelye a vállalt szándék világossága. Minél „egyházmentőbb” szándékkal tárgyalt egy tisztviselő az állami hatóságokkal, annál inkább igazolhatta önmaga előtt az ott általa adott engedmények erkölcsi helyességét. A mai egyházi köztudatban is sokan vélekednek úgy, hogy ez a szándék erkölcsileg felmenti az engedményeket tevőket. Ezt az erkölcsi engedményt azonban aszerint is meg kell vizsgálni, hogy abban, amiben engedett az egyház kívülről meghatározott életfeltéte-

leit vette-e alapul, vagy a tényleges működéshez szükséges kereteket.

Minthogy e két skála a társadalmi és egyházi alá és fölrendelési közegben érvényesült, még egy tengelyt fel kell venni. A *vezetés* és a vezetéssel folytatott kommunikáció egyértelműsége mentén is mérlegelni kell a magatartást. Minél pontatlanabbak a vezetői utasítások, annál nagyobb a beosztott gyengesége, ugyanakkor a lelkiismereti autonómia kihívása is. A vizsgált korszakban egyrészt a Vatikán keleti politikája, másrészt a Püspöki Kar nyílt vagy rejtett utasításai jelentették a vezetés konkrétumait. A keleti politika direktívái feloldották az állammal szembeni ellenállás kötelezettségét és a párbeszéd útján kívánták kialakítani a mindenkori *modus vivendi*-t. Ennek diplomáciai és egyéb dokumentumai nem kerültek nyilvánosságra. Az egyes tisztségviselők az állami szervekkel annak tudatában tárgyalhattak és tehetek engedményeket, hogy ezzel az új vatikáni álláspontnak felelnek meg.¹² A beosztotti lelkiismeret kötelessége az utasítások mérlegelése és nem szolgálai végrehajtása. Az pedig, hogy a lelkiismeret szerinti (társadalmi) viselkedésre mennyiben voltak felkészülve a különböző szintű egyházi vezetők, az árnyalja felelősségük kérdését. Keresztes Sándor volt vatikáni nagykövet nyilatkozta: „Azok az egyházi vezetők, akik kompromisszumra léptek a helyi hatalmakkal, nem a Szentszék tudta nélkül cselekedtek. Tehát a felelősségvállalás is közös.”¹³ A volt NDK katolikus püspökei pedig teljes szigorral megtiltották papjaiknak, hogy állami hatóságok képviselőivel hivatalosan vagy „presszózva” tárgyaljanak. Azzal erősítették papjaik és közösségeik erkölcsi stabilitását, hogy magukra vállalták az „árulásveszélyes” tárgyalásokon való részvételt.

12 Meg kell azonban jegyezni, hogy legkésőbb a nürnbergi per óta a „parancsra tettem” hivatkozás jogi értelemben nem elfogadható, a büntetés kiszabásánál nem enyhítő körülmény.

13 Magyar Nemzet 1992. január 2. 3.o.

2.3 Belső és külső fórum

A politikai lelkitükröt a teológiai szempontok tovább éle-síthetik. Az egyház a vétkeket két fórumon tárgyalja a bűnbánatban: az egyik a belső fórum, a másik a külső.¹⁴ Isten és az egyén intim kapcsolatát tisztelet illeti, ez lényeges a keresztény emberszemléletben és az erre is alapuló etikában. A belső fórum a lelkiismeret területe, a külső pedig az egyházi intézkedéseké.

Ternyák püspök fentebb idézett nyilatkozatában erre a megkülönböztetésre is kitért: „A bűnbánatban az ember elsősorban Isten és az illetékes egyházi előljáró előtt kell, hogy átvilágítsa magát. A politikai átvilágításról azt tartom, ha szükséges, az illető egyházi tisztségviselőnek joga és lehetősége van bizonyos személyekről átvilágítást kérni.” Ez a megállapítás nem arra szolgál, hogy a „lelkiismeretre” és a magángyónásra hivatkozva az érintettek elvitassák az egyház közösségének illetékességét. Éppen ellenkezőleg, a kettő összetartozását van hivatva kiemelni.

A külső fórumon vagyis az egyház konkrét közösségeinek erkölcsi mérlegelése, valamint előljáróinak jogi intézkedései szintjén a legnagyobb nehézséget az okozza, hogy az objektív tények ismerete és a nagyrészt kritikátlan közmeggyőződés keveredik, s korosztályonként nagyon eltérő módon jelenik meg. Az idősebbek egyéni tapasztalataikat objektívalják és a környezetük köztudata számára képviselik. Jelentéseik és vallomásaik közegük erkölcsi mérlegelését befolyásolja. A fiatalabbaknak szinte semmi tudása sincs erről az korszakról. Egyéni véleményformálásukat és az idősebbek állításainak kritikáját objektív források hiánya számukra alig teszi lehetővé. Ebben a vonatkozásban az egyházi vezetés és a tudomány (sajtó) felelőssége igen nagy.¹⁵ E történelmi felelősségüktől indítatva

14 A belső és külső fórum az egyházjogban is alkalmazott fogalom, teológiai alapjai ott ugyanazok, mint az erkölcsstanban. Vö. CIC 1983, 130, 140 és 144 kánonokkal ill. a hozzájuk fűzött kommentárral. Továbbá „Forum” in LThK IV. köt. 224-225.

nyilvánosságra hozott vallomásaiknak különös jelentősége lehet.¹⁶ Nem az a kritérium, hogy fogadtatásuk milyen lesz, hanem az, hogy saját élményeiket és tapasztalataikat hozzáférhetővé teszik. Érthető, ha a nyilvánosság kiszámíthatatlan fogadtatása miatti bizonytalanságukban a kortanúk vonakodnak a vallomásoktól.¹⁷ A minimális erkölcsi követelmény ebben az esetben legalább olyan visszaemlékezések megfogalmazása, melyek csak posztumusz publikálódnak majd. Dankó László kalocsakecskeméti érsek 1989-ben az Új Embernek adott nyilatkozata szerint a közvélemény igazat szeretne hallani, de sok esetben a források nem hozzáférhetőek. „De ha mi nem tárjuk fel az igazságot, a kövek szólalnak meg”.¹⁸

3 Kérem azért

3.1 Istent

A bármilyen fokban érintett személyeknek elsősorban az egyéni istenkapcsolatában kell(ett) a politikai lelkitükörbe beletekinteni és megtartani a bűnbánatot. Itt a pszichológiai szempontok mellett a hit szempontja is jelentős: hinni Isten irgalmában, aki nélkül a múltunkat sem viselhetjük el. Aki átéli Isten irgalmát és hittel ráhagyatkozik, az gyó-

15 Erre figyelmeztetett a katolikus Püspöki Kar 1989. június 26-án keltezett körlevele. „A történelmi múlt feltárása, a tények rögzítése igen fontos feladat, a Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága a katolikus egyházra vonatkozóan megkezdte ezt a munkát.” Hasonló okokból szervez a szentté avatási ügyek kongregációja tanfolyamot a kommunizmus mártírjainak történetével és szentté avatási ügyeivel foglalkozó szakembereknek. (MK 1993. 08. 21.)

16 Egyik ilyen szép példa számomra Marosi Izidor akkori váci püspöknek a Vigiliában adott interjúja, amelyben keresetlen egyszerűséggel számol be az AEH-val való együttműködés kereteiről, a püspökkinevezéseket illetően is. Vigilia 56 (1991), 466-467.

17 Vö. pl. Cserháti József nyugalmazott pécsi megyéspüspöknek halála előtt néhány héttel az osztrák katolikus televízió számára adott interjújának külföldi és hazai visszhangjával.

18 Új Ember, 1989. április 9. 6.o., továbbá Köztársaság, 1992. 30. szám 62-67.

gyul és hatékonyabb is lesz. Az egyház a bűnös mellett áll, ezzel Jézus Krisztus örömhírét hirdeti tetteikkel.

Ugyanakkor a személyes istenkapcsolat szintje nem ad alapot az egyházi és társadalmi közösségtől való függetlenedésre. A belső fórumon hozott döntéseknek a külső fórumon is meg kell jelennie éppen az olyan esetekben, amikor kiközösítésről, cenzúra elengedéséről, felmentésről, stb. van szó. A vétek is közösségi, az irgalom és a megbocsátás is az. Az egyházi tisztségviselőknek itt hivatalukból fakadóan (melyet egyébként külön kegyelmek is segítenek a hagyományos felfogás szerint) külön felelősségük is van, hiszen Isten népében ők kiemelten jelenítik meg Isten álmát és hivataluk folytán a társadalom számára reprezentálják az egyház hitét és gyakorlatát.

3.2 Titeket testvéreim

A belső fórumon hozott eredményt meg kell jeleníteni elsősorban azon hívek miatt, akik közvetlenül a pásztorok körül vannak, másodsorban a társadalom miatt, melyben él egyfajta bizalom aziránt, hogy az egyház ismeri az élet titkát. Az elmúlt években számos főpap kért bocsánatot az egyház és a társadalom nyilvánossága előtt. Ezek a példák lehetőséget adhatnak arra, hogy a helyi egyház a maga belső átvilágításából fakadó eredmények alapján intézkedéseket foganatosítson.

- Daly bíboros, Írország prímása, a Canterbury székes-egyházban nyilvánosan bocsánatot kért a brit néptől az írek által okozott szenvedésekért. Egy évvel korábban George Carey, az angol anglikán egyház prímása kért bocsánatot az ír néptől az elmúlt századok folyamán az angolok által elkövetett igazságtalanságokért.
- A cseh püspöki kar 1992 tavaszán püspökkari körlevélben kérték bocsánatot a „Pacem in terris” nevű békepapi mozgalom tevékenységéért. „Világosan ki akarjuk fejezni sajnálkozásunkat ezekért a tettekért és beismerjük, hogy vétkesek vagyunk bennük. Kérjük az egész

társadalmat és mindazokat, akik valamilyen formában magatartásunk miatt erkölcsi károkat szenvedtek, hogy bocsássanak meg nekünk.” A körlevél szándéka az, hogy „ezzel a nyilatkozattal szabad utat adjanak a belső megtisztulásnak”. A püspökök ugyanakkor azt is leszögezik, hogy az elmúlt korszakban a hősiesség fénye messze erősebb, mint a kollaboráció árnyai.¹⁹

- Gyulay Endre Szeged-Csanád egyházmegye püspöke körlevélben nyilatkozta, hogy bocsánatot kér azoktól a börtönviselt papoktól és civilektől, akik mellett az akkori egyházi vezetés nem állt ki megfelelően.²⁰

¹⁹ KAP 1992. április 12 és 13.
²⁰ Egyházmegyei körlevél 617/1991.

Az átvilágítással elsősorban az Isten irgalmába vetett hit miatt az egyházi hivatalviselőknek és közösségeknek az egyházon belül meg kellene előznie a civil átvilágítást. Ez a kötelezettség nem külső, politikai forrásból származik, hanem az evangéliumi felszólításából: „térjetelek meg”.

Ez a megelőzés a hit tanúságtétele lenne, mely Isten vándorló népét megerősíti vele vándorló Istenének hűségébe vetett hitében és a jövő gyakorlatának kialakítása számára új kreativitási teret nyit. Ugyanakkor a belső átvilágításnak az a politikai racionalitása is van, hogy ha a törvényt mégis kiterjesztenék az egyházi hivatalviselőkre is, akkor már nem találnának az átvilágító bírók olyan személyeket és eseteket, amikkel az egyház a maga belső megtérési munkájában már ne tisztázott volna.

A zsinat közösségcentrikus egyházszemlélete szerint az egyház tagjai egymást tartják, a hiteles vallomás és megbocsájtás növeli az egész egyház egységét és tanúságtételének hatékonyságát.

Amikor az egyházi közösség vezetőinek felelősségéről gondolkodunk, óvakodnunk kell attól, hogy elméletileg, teológiailag se emeljük ki őket abból a közösségből, melyben szolgálnak. A II. vatikáni zsinat az egyház pásztorainak közösségbeágyazottságát erősen hangsúlyozza. Az egyházzal szülő dogmatikai konstitúció 7. pontja, Pál korintusi levelét idézve így ír: „Ha szenved valamit az egyik tag, mindegyik együtt szenved vele, s ha tiszteletben van része az egyik tagnak, valamennyi vele örül”.

4 Menj és többé ne vétkezzél

A bűnbánat és megbocsájtás a megváltozandó gyakorlat feltétele, a változás a megtörtént bűnbocsánat igazolója. Milyen lehetőségek vannak a következmények levonására? Igen fontos lenne olyan egyháztörténeti kutatást végezni, amely feltárná, hogy az egyházi közösségek a különböző korokban mit tettek a „lapsikkal”, korrumpálódott hivatalviselőkkel. E kutatás nagy tanulsága lehet-

ne az egyház sokféle cselekvési lehetőségeinek megismérése. A hazai egyházi vélemények lényegében csak két megoldásra jutottak: hivatalban hagyni és hallgatni vagy felmenteni.²¹

A belső átvilágítás eredményének közösségek előtti megjelenítésére az illetékes egyházi hatóságoknak alkalmas formát kell találniuk. Amennyiben nincsenek következmények, akkor sem a bűnös méltósága, sem a megbocsátás ereje nem valódi, s a bizonytalan bázisra alapozott új gyakorlat sem hiteles és nem is hatékony.

Ma már nem a kollaboráció a főbűn és nem a politikai tisztaság a fő erény. Az egész kérdéskör helyét a mai egyházi rendeződésben és a társadalmi helykeresésben igyekezni kell árnyaltan kijelölni: jelentős, de nem központi kérdés. Jelentősége az egyházon belüli bizalom és az egyház tanúságtétele miatt nagy. Ezen a politikailag és pasztorálisan is érzékeny területen kívánatos lenne megmutatni a megváltás közéleti realitását.

Irodalom

- Aszalós Zoltán, A magyar Katolikus Püspöki Kar és a rendszerváltozás, Budapest 1993. [Diplomamunka]
- Dankó László, Szembenézni a múlttal, Új Ember 1991. november 3.
- Gönnér, Hannes, Die Stunde der Wahrheit. Frankfurt/M. 1995.
- Grabner-Haider, Anton, Befreiung durch Erinnerung, München 1990.
- Hegedűs András, Állam és az egyház viszonya a sztálinizmusban és a posztstálinizmusban, Egyházforum 6 (1991), 1, 5-17.
- Máté-Tóth András, Katolikus konfliktuskultúra, Egyházforum 9 (1994), 1, 30-44.
- Pál József, A békepapok 1956. utáni kiközösítése és feloldozása, Egyházforum 6 (1991), 2, 89-105.
- Tomka Miklós, Vallás és közélet 1989-ben. In Magyarország politikai évkönyve 1990, 108-115.
- Verlorene Jahre?, Neukirchen-Vluyn 1993.
- Wildmann János, A püspöki és a papi hivatal, Egyházforum 8 (1993), 3, 91-105.

21 Vö. Szabó Ferenc és András Imre jezsuiták beszélgetésével in Távlatok 1991/3 78-87 itt 80.; Tomka Miklós, Vallás és közélet 114. Várszegi Asztrik Vigilia-interjú 56 (1991), 60-65. itt 63.

TOMKA MIKLÓS

Tanulmányát a szerző eredetileg német nyelven, német stílushoz és gondolkodáshoz igazodva írta.¹

VALLÁS A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN – KELET-KÖZÉP-EURÓPAI REALITÁSOK

Egyes csalódott kortársaink azt állítják, hogy Közép-Európában a vallásnak is és a fordulatnak is hiányzik a sava-borsa. Kijelentésük türelmetlenséget jelez. Térségünkben sem a vallás, sem a társadalom, sem a gazdaság, sem a politika nem letisztult, végleges, változatlan dolog. Közép-Európa *forrong* van, és ennek a kimenetele még bizonytalan. Az átalakulás tényezői és tendenciái talán meghatározhatók, végeredménye azonban nem. Ebben a helyzetben az is hasznos lehet, ha a nyitott kérdéseket körvonalazzuk.

Felvetődik a kérdés, hogy olyan óriási különbségek mellett, mint amilyen Albánia és a volt NDK, Észtország és Szlovénia között van, lehet-e egyszerűen Kelet-Közép-Európáról beszélni. A keleti és nyugati keresztény kultúrkörök megőrizték különbségeiket az elmúlt évtizedekben is. Sok egyéb eltérés mutatja, hogy a modernizáció során instabillá vált országokra másként nehezedett a pártállam súlya, mint a premodern, az emberi és közösségi szerkezetüket tekintve viszonylag stabil társadalmakra. Érthető, ha vannak, akik – tekintettel e sokszínűségre – tartózkodnak az általánosítástól.

Ugyanakkor igaz az is, hogy az új globalizációs mozgalmak, a világ egyre erősödő egybetartozása, európai egységtörekvések és a közelmúlt politikai tömbjei az átalakulást egy ponthoz közeledővé tették. A különbségek nagy része talán ugyanabban a folyamatban fáziseltolódásnak értelmezhető. Kelet-Közép-Európát

1 Religion nach der Wende. Ostmitteleruropäische Realitäten, Europäische Gesellschaft für Katholische Theologie, ET Bulletin 5 (1994), 2 208-222.

nemcsak önmagában érdemes vizsgálni, hanem szélesebb összefüggésben is, mint a világ részét. Ebből a nézőpontból a belső különbségek összezsugorodnak. Viszonylagossá válnak, de figyelmen kívül nem hagyhatók. Ha Kelet-Közép-Európáról mint egyetlen egységről akarunk beszélni, annak megvan az ára: a térség alegységei – országok, nemzetek, etnikumok és vallások – az így beállított tükörben csak részben felismerhetők. Ezzel számolni kell. Lehetetlen csoportképet készíteni, miközben a szereplők mozognak, ráadásul nem is egy irányba. A mozgások tényezői azonban, és azok a torzulások, amelyek ebből a dinamikából adódnak, egyaránt jelentősek.

Vizsgálódásunk előterében azok az *erőteljesebben modernizált országok* állnak, amelyek az egykori keleti blokk nyugati szárnyán félhold alakban helyezkednek el, az NDK-tól a Cseh Köztársaságon, Magyarországon és Horvátországon át Szlovéniáig. Feltételezzük, hogy a modernizáció feszültségei a térség többi, kevésbé modern országaiban is jelentkeztek, s a jövőben is jelentkezni fognak, bár addigra megváltozott történelmi körülmények között. A „kommunista modernizáció” jellegzetességei és következményei minden esetre alighanem az egész régióra nézve érvényesek.

Elemzésünk alapja három tétel. Először is, a kommunizmus dehumanizáló és társadalomromboló jellegével tűnt ki. Befolyási területén nemcsak a gazdaságot tette tönkre, de megfosztotta az embereket is önállóságuktól, a társadalmat pedig öntörvényűségétől. A vele szembeni igazi ellenzékét nem az eltérő vélemények vagy politikai tiltakozások jelentették, hanem az autonóm csírák létrehozása, illetve megőrzése a társadalomban. A posztkommunista újjáépítés kulcskérdése elsősorban nem a jogállamisághoz való visszatérés, vagy a demokratikus intézmények létrehozása, hanem a társadalmi és erkölcsi rend helyreállítása, illetve megteremtése. Az intézmények kérdése csak ezt követő feladat.

Másodszor, *a kommunista korszakban és a változások előestéjén* a vallás, illetőleg az egyház *különleges szerepet* játszott, mint az egyetlen olyan nagy társadalmi szervezet és intézmény, amely nem integrálódott (egészen) a kommunista egységrendszerbe, s ennek megfelelően alternatívát nyújthatott. Ez a szerep mégis ellentmondásokkal terhes volt. Az egyházvezetés és az egyházi tisztségviselők adminisztratív kapcsolata az állami szervekkel nem volt összehangolva az állam részéről részben eltűrt,

részen üldözött vallásgyakorlattal. Ez a disszonancia az egyházon belül feszültségeket, szült az egyház társadalmi megítélése vonatkozásában pedig félreértéseket szült.

Harmadszor, *a fordulat az egyházakat is felkészületlenül érte.* Belső átalakulásuk és a külvilággal való kapcsolatuk kérdései egyelőre megválaszolatlanok. A válaszkérés nehézségei ma az egyházon belüli véleménykülönbségekben, illetve az egyház és a társadalom közti konfliktusokban fejeződnek ki.

1. Az örökség

A kommunista időszak átfogó jellemzése helyett csupán négy olyan összetevőre szeretnénk rámutatni, amelyek a mai napig meghatározóak. Ezek a következők: a „homo sovieticus” megjelenése; a strukturális rendnélküliség (anómia) a társadalomban; az egyház magatartásának ellentmondásossága; végül a vallás és a világnézet intézményesült természetének gyengülése.

A „homo sovieticus” két tulajdonság jellemezi: *szélsőséges individualizmus* és agresszív függősége. Nemzetközi összehasonlító tanulmányok Kelet-Közép-Európában markánsabb individualizmust mutatnak ki, mint máshol. A negyven évig tartó kommunista indoktrináció leértékelte a hagyományt. Az ember önmaga mértékévé lett. Az erkölcsi és jogi értékrendszerben legfőbb a rendező elv a siker lett. Az ember nem érzi többé a szolidaritás szükségességét, gyakran még a saját családtagjaival szemben sem. Ez az individualizmus nem a sok alternatíva között választó szabadság gyakorlatát jelenti, hanem az önzést, mely figyelmen kívül hagyja a többi embert és a társadalmi környezetben jelen lévő kritériumokat. Ez kivonulás a társadalomból, egy saját kis világ megteremtése, minden külső beavatkozás elutasítása és mindenfajta felelősség elhárítása.²

Az individualizmus paradox kiegészítő eleme az agresszív függőség. Jólétről és biztonságról, kenyérről és cirkusztól, az individualizmus garanciáiról és kényelmességéről „az államnak”, a felsőbbségnek kell gondoskodnia. Az állam a hibás, ha nincs munkahely vagy könnyű megélhetés, ha az élesedő versenyben

2 Vö.: Hankiss Elemér, *East European Alternatives*, Oxford (Clarendon) 1990; Utassi Ágnes (szerk.), *Társas kapcsolatok*, Budapest (Gondolat) 1991.

az addig sajátuk tartott vaádszterületen mások is megjelennek, vagy ha a mindennapi kerékvágásból valami kizökkentett. Ez a függöség ráadásul az állami abszolutizmus gondolatában még elméleti alátámasztást is nyer.

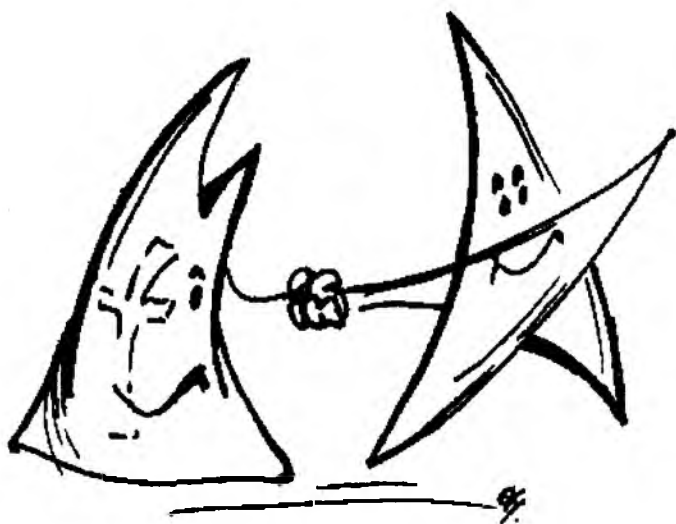
A kommunista rendszer addig állhatott fenn, amíg állami felügyelet alatt és az állam gondoskodásával ezt a magánzó individualizmust folytatni lehetett. A polgárok felelösségének leépítése és az állam szinte határtalan teljesítőképességének ezzel egyidejűleg terjesztett meséje persze tökéletes időzített bomba volt, amei azután a rendszer összeomlását okozta.

Kulturális értelemben a „homo sovieticus” egy olyan rendszer terméke volt, melynek sikerült értékeket és hagyományokat lebombolnia anélkül, hogy újakat teremtett volna. A bomlás két úton következett be. A kommunizmus új világot, új társadalmat és új embert akart teremteni, és azt ezt akadályozó tényezőknek, mint az előző korok kultúrájának és hagyományainak megsemmisítésére törekedett. A bomlás egyrészt módszeresen, terv alapján, pontos célkitűzésekkel történt. Másrészt a felgyorsított társadalmi-gazdasági átalakulás, az iparosítás, a városiasodás és a mezőgazdaság szövetkezeti átszervezése olyan modernizációs folyamatokat indítottak el, amelyek öntörvényűen, a központi ellenőrzéstől függetlenül ugyancsak társadalmi változáshoz, erőteljes mobilitáshoz, a társadalom atomizálódásához vezettek. Ehhez a két tendenciához társult a kommunizmusnak egy egyedülálló sajátossága. A pártállami diktatúra félt a társadalmi önállóság mindenfajta újjászületésétől. Arra törekedett tehát, hogy a társadalomtermő folyamatokat, magyarán a csoportok és közösségek kialakulását elfojtsa. Ehhez felhasználta teljes szervezeti, hatalmát, rendőrségét, besúgóit, a bíróságokat és a munkahelyeket. A társadalom széttagozódása minden modernizációnak természetes következménye. De az újjászületésnek és egy új és öntörvényű társadalmi szerkezet megerősödésének állami hatalommal és kényszerrel történő megakadályozása a kommunizmus szomorú jellegzetessége³.

A polgárok kiskorúságban tartása, az autonóm struktúrák létrejöttének akadályozása és a döntéshozatal centralizálása általános bizonytalanságot idézett elő. Még a társadalmi együtt-

3 Vö.: Tomka Miklós, *Secularization or Anomy?* Social Compass 1 (1991) 93-102.

élés játékszabályai is kérdésessé váltak. Legfőbb irányelvvé a siker lépett elő, a mindenkori rend és ésszerűség hiányában viszont lehetetlen volt sikeres stratégiát kidolgozni. A társadalom működése káoszba fulladt. A nagyfokú bizonytalanság és esetlegesség a közvetlen nyereségszerzésre, egyúttal a nyilvános rendszerből való visszahúzódásra ösztönzött. A rendnélküliség szorítása azonban megmaradt, és olyan stresszt okozott, amelyhez sokan még nem bizonyultak elég érettnek. Az emberi és a társadalmi kapcsolatok túlterhelődtek (a válási arány növekedése a 70-es és 80-as évek Kelet-Közép-Európájában nagyobb volt, mint a Föld bármely más országában vagy régiójában). A szociális problémák – az idegbetegségtől az alkoholizmuson és a szívinfarktuson át az öngyilkossáig – mindennaposabbá váltak, mint bárhol a nem-kommunista világban. A kommunizmusba nemcsak a rendszer betegedett bele, hanem maguk az emberek is⁴.

4 Vö.: Kopp Mária / Skrapski Árpád, Magyar lelkiállapot, Budapest (Végeken Alapítvány) 1992.

Ebben a rendszerben, amelyet az állam erőszakkal tartott beteg állapotában, az egyháznak *ellentmondásos szerep* jutott. A marxista ideológia az egyházat eredetileg az állam első számú ellenségének tartotta. Ez indokolta a válogatás nélküli vallás- és egyházüldözést, amely azonban növelte az egyház belső egységét.

Az 50-es évek végére a kommunista pártok számára világossá vált, hogy a vallást és az egyházakat nem lehet erőszakkal megsemmisíteni. Az állam jobbnak látta, ha kialakítja az egyházzal való együttélés formáit. Ez az a pont, ahol az *egyházon belül szervezeti meg hasonlóság* megkezdődött⁵. Akár tetszett az államnak, akár nem, az egyház tisztségviselőit partnerként kellett elfogadnia. Tehát rajtuk keresztül megpróbálta a hívők közösségének életét (vagy legalábbis megnyilvánulásait) a szakrális területre korlátozni. Az államhatalmi nyomás Kelet-Közép-Európa legtöbb országában oda vezetett, hogy az egyházvezetés a keresztény élet szakrális dimenzióit túlhangsúlyozta, társadalmi konzekvenciáit azonban elhallgatta. Ezt az irányt a Vatikán kelet-európai politikája is erősítette, amikor erőfeszítéseit a püspöki székek betöltésére és a legszűkebb értelemben vett vallásszabadság kérdéseinek tisztázására összpontosította.⁶

Az állam és az egyház többnyire feszült viszonya a kommunista hegemonpolitika mintapéldája volt. Emellett azonban nem cáfolható az a szemrehányás, hogy miközben az állam az egyház működését a szentségi és liturgikus gyakorlatra, illetve másodrangú részterületekre korlátozta, az egyház vezetői figyelmen kívül hagyták a hívők és a társadalom elemi jogait és értékeit. Miközben az állam elfogadta őket mint különleges csoportok és nem hétköznapi ügyek szószólóit, könnyen le lehetett beszélni őket arról, hogy általános emberi ügyek, illetve az egész társadalom szószólói legyenek. (Természetesen korántsem érhet mindenkit szemrehányás. Az erdélyi Márton Áron püspök, a lengyel

5 Vö.: *András Imre*, Konflikt in der ungarischen Kirche um zwei unterschiedliche Pastoralkonzepte – Episkopat und Basisgemeinden. UKI-Pressedienst Nr. 220. Ungarisches Kirchensoziologisches Institut, Wien 1982.

6 Ld. még *André Dupuy*, La diplomatie du saint-Siège après la IIe concile du Vatican, Paris (Tégui) 1980 és *Hansjakob Stehle*, Geheimdiplomatie im Vatican. Die Päpste und die Kommunisten, Zürich (Benziger) 1992.

Wyszynski kardinális, vagy Csehszlovákiában Tomasek bíboros, és még mások, tündöklő kivételek.) Azonban mindenütt, ahol az egyházvezetést a hívő néptől elszigetelték, s ahol a politikai küzdelem mikéntjét nem lehetett nyilvánosságra hozni, ott az egyház és állam közti kapcsolat a hívőkben szükségszerűen rossz érzéseket keltett.)

Politikummá az egyházi jelenlét ellentmondásossága csak az egyes keresztények és bázisközösségek államtól szenvedett üldözésével vált. Ezek a meggyőződéssel vallották, hogy ők az egyház és hogy keresztény hitüknek megfelelően cselekszenek, még ha ennek módját az állam nem akarta elfogadni, az egyház pedig nem akarta vagy nem tudta megvédeni. (A példák országonként különböznek. Skálájuk széles: a keresztény közösségek létrehozásától kezdve, magánlakásokban tartott lelki gyakorlaton és katekézisen és a katonai szolgálat megtagadásán át a nyilvános politikai állásfoglalásig.) A hívek akcióival és szenvedésével a hivatalos egyház részéről szolidarizáló megnyilvánulások elmaradása és a fentről érkező alkalmankénti kritikus hangok nemcsak az egyházon belül okoztak keserűséget⁷, hanem a nem hozzáértő szimpatizánsokat is megzavarták. Azok a vallási mozgalmak, amelyek kifejezett politikai állásfoglalások nélkül is alapvetően ellenzékiek voltak, mert megszüntették az anómiát, és mert eleven alternatívát állítottak a „homo sovieticusszal” szembe, a társadalom szemében az igazi kereszténységet képviselték. Ezért minden ellenük irányuló bizalmatlanság és kritika automatikusan a kommunizmussal való kollaboráció gyanújába keveredett. A közvélemény ilyen reakciója még akkor is jelentős, ha tárgyismerete és illetékessége egyébként megkérdőjelezhető. Lehetséges, hogy az egyház – országonként is igen különböző – szerepe ambivalens megítélésének oka a kommunista manipuláció és az a tény, hogy a hivatalos egyházi magatartást nem lehetett a nyilvánosság előtt megindokolni. Az ellentmondásosság ténye azonban létezett és létezik, mégpedig annál nyilvánvalóbban, minél nagyobb a távolság a hivatalos egyház és a közrendű hívek látható társadalmi-politikai magatartása között.

7 H.-H. Hücking, Katholische Basisgemeinden in Ungarn, in: Hubert Frankemölle (szerk.), Kirche von unten. Alternative Gemeinden, München-Mainz (Kaiser-Grünwald) 1981, 189-211.

A kommunista időszak negyedik vizsgálendő eleme a *vallásosság stílusának és tartalmának megváltozása*. A vallási élet korábbi intézményes kontrollja meggyengült. A társadalom jelentős része vallás nélkül nőtt fel. Ennek ellenére sokhelyütt nyilvánul meg érdeklődés a transzcendencia de már nem elsősorban a keresztény hagyomány iránt. Egy másik csoport, amely egyes országokban számszerinti többséget képvisel, megőrizte magában a keresztény hit maradékát, de azt csak részben fogadja el, az egyháztól való eltávolodását nem leplezve. A fentebb modernnek nevezett országokban csak egy harmadik csoport egyházhű, csekély kisebbségként. A hagyományvesztés és az egyháznak a vallásosság meghatározására való csökkenő befolyása profilvesztéséhez, tetszőlegességéhez a vallás artikulálatlanságához, és végül *láthatatlanná válásához* vezetnek. Az, hogy valaki önmagát vallásosnak, vagy nem vallásosnak látja-e és az, hogy valóban hívő-e, függetlenedik egymástól. És nem utolsó sorban, e folyamat során a vallás a társadalom egyre nagyobb hányada számára válik az egyházi hagyomány verbális és szimbolikus nyelvének kifejezhetetlenné – vagy legalábbis nehezen kifejezhetővé.⁸ Elgondolkodtató ebből a szempontból az a tény, hogy az egyház önazonosságának a másoktól való elkülönülés útján történő erősítése nemcsak a világgal szemben jelent gettóizálódást, hanem az egyházon kívüli vallásosságot megjelenítő csoportokkal és gyakorlatokkal való kommunikáció megszakításhoz, vagyis végeredményben az evangélizációról való lemondáshoz is vezethet.

2. A rendszerváltás időszaka

A kommunizmus gölemének cserepei még körülöttünk hevernek. Még nem vagyunk bizonyosak abban, hogy a kisértetjárásnak vége. A fordulat olyan, mint a váratlanul beköszöntő ifjúkor, annak minden kiforratlanságával, feszültségével és kérdésével együtt. Az a nemzetközi összeesküvés, amely egy fél évszázaddal ezelőtt Közép-Európát a szovjeteknek kiszolgáltatta, az egykori világhatalom belső gyengesége miatt tárgytalanná vált. A kommunista pártvezetés hatalmi monopóliuma megtört a rendszer

8 Vö.: Tomka Miklós, *Religiöse Sprache in religionsloser Gesellschaft*, in: *Diakonia* 5 (1985) 321-325.

gazdasági impotenciáján. Ám ebből kevésbé lehet a jövőt megjósolni. Mi jön Attila vagy Dzsingisz kán után...?

A kommunizmus széthullása a társadalmi önállóságnak az apparátus uralma felett aratott győzelmének tekinthető. Abban a pillanatban, amikor a rendszer rákényszerült, hogy hatalmát már nemcsak ideologikus jövőképpel, hanem a jólét stabilizálásával és növekedésével is legitimálja versenyfutásba kezdett az idővel. A gazdasági szakértők és általában a szakemberek az apparátcsikok versenytársaivá váltak. Ráadásul a gazdaság önálló dinamikára tett szert, amelyet a párt nem tudott megzabolázni és irányítani. A gazdasági öntörvényűség szélárnyékában pedig kifejlődhetett az ideológiai nonkonformizmus és a politikai ellenzék.

Aki ismeri Kelet-Közép-Európát, az tudja, hogy ezek az önállósodási folyamatok ugyancsak gyengék voltak. Sikereiket nem saját erejüknek, hanem a korhadt pártállam gyengeségének köszönhették. Létük nem szüntette meg sem a „homo sovieticus” dominanciáját, sem pedig az anómia bénító hatását. De a lezárt borospalackot már egy kis erjedés is szétrepesztheti. A kommunizmus összeomlásával véget ért egy embertelen uralmi rend, amely azonban a társadalom folyamatait és ellátását mégis csak átfogó módon szabályozta, s talán még értelemmel is képes volt felruházni. Vajon elég gyorsan sikerül-e megteremteni az élet új rendjét? Mi történik ha ketrecbe zárt állatokat egyszerűen ki-eresztünk?

A kommunizmus utáni kor egyik elemi feszültsége az *ember önállóságának kérdése* körül bontakozik. A kelet-közép-európai társadalmakban élők egy kis része rádöbrent arra az egzisztenciális szükségszerűsége, hogy magának kell gondoskodnia magáról. Közéjük tartoznak a kis- és nagyvállalkozók, a gazdasági, politikai és egyéb kezdeményezések aktivistái, azok az emberek, akik tudják, hogy a sikerhez nélkülözhetetlen a kockázat és az áldozathozatal. Ez a magatartás a fiatalokat inkább jellemzi, mint az idősebbeket, egyelőre azonban mindenütt kisebbségben van. A többség változatlanul az államra számít. Megelégszik az-
zal, hogy elégedetlenkedik a munka, a jövedelem és a bizonytalan körülmények miatt, s még akkor se tesz ennél többet, ha állását épp az imént veszítette el. Mint az az ember aki balesete után vétlenségét bizonygatja, ahelyett hogy végre orvoshoz menne, s belátná, hogy más dolog az ártatlanság és más az életben-

maradás. Szerencsés, akinek még van munkahelye vagy nyugdíja. A munkahely keresésére, a pluszteljesítményre, az átképzésre, az újat kezdésre való képtelenség sokaknak az egzisztenciájába, az állásába, esetleg a lakásába kerül. Aztán szociális esetté válnak.

A kommunista idők áldozatai állnak azokkal szemben, akik magukat azoktól az időktől függetleníteni tudták. Ennek a feszültségnek politikai konzekvenciái vannak, különösen mivel a (hamis) *biztonság* (hamis) megoldása kijátszható a *szabadság* eszméjével és gyakorlatával szemben (– hogy milyen hatékonyan, azt mutatja nem egy választási eredmény). A kihívás mélyebb, erkölcsi és vallási rétegeket is érint. Arról kell dönteni, vállaljuk-e a ránk szakadó felelősséget, vagy megszökünk előle; önmagunk irányítjuk-e sorsunk, vagy szolgai módon alávetjük magunkat; kamatoztatjuk-e, vagy elássuk-e talentumainkat. És meg kell kérdezni, hogy a kereszténység és az egyház az ember autonómiájáról, szabadságáról és felelősségéről alkotott meggyőződését kellő érthetőséggel és elég gyakorlati módon hirdeti-e, vagy pedig értékei pusztán elméleti értékek maradnak?

Minden a totalitarizmus utáni ország sorskérdése, hogy mielőbb életre tudja-e hívni a *civil társadalmat*⁹. A civil társadalom korántsem egy profán, esetleg egyházellenes rendet jelent, hanem olyan szubszidiáris társadalmi szabályozást, amely a polgárok szabad döntésével és közreműködésével jön létre. Ennek előfeltételei a különféle mozgalmak, szövetségek, szervezetek, a társadalmi részvétel, a közösségnek megelőlegezett bizalom, a felelősségvállalás olyan területeken is, amelyek az egyén közvetlen érdekeltségén kívül esnek. A pártállami szoros fűző helyett a társadalomnak ki kell alakítania saját struktúráját és belső tartóerőit. A magángazdaság, a fejlődő közélet és a politikai pluralizmus ebbe az irányba hatnak. Az évtizedeken át belénk nevelt és begyakorolt passzivitás és egoizmus ellenállást fejt ki. Kártékony az a pesszimista felfogás hogy a régi kapcsolatok ma is meghatározóak. S végül akadályt jelentenek mindazok a frissen alakult

9 Vö.: Szoboszlai György (szerk.), *Flying blind. Emerging Democracies in East-Central Europe. Yearbook 1992 of the Hungarian Political science Association*, Budapest 1992, és *Varga Iván*, *Societe civile et politique de la religion: le cas hongrois*, in: Patrick Michel (szerk.), *Les Religions a l'Est*, Paris (Cerf) 1992, 56-86.

lobbyk és érdekcsoportok, amelyek a törvényesség periferiáján, vagy még inkább a törvények által le nem fedett területeken garázdálkodnak. A civil társadalom létrejötte érdekek kifejeződését is jelenti. Ennek során természetesen ellentétek is megjelennek. Csak az a kérdés, hogyan lehet bizalmat ébreszteni azokban, akik egyelőre még nem találják meg számításaikat.

Egyik országban bázisközösségek megalakulásával, egy másikban a föld alatti egyház létrejöttével, vagy egyszerűen az egyházközösségek elevenen tartásával az egyház lényegesen hozzájárult az adott ország társadalmi megújulásához és a politikai változáshoz¹⁰. Mégis fel kell tenni a kérdést; hogy képes-e az egyház ma is *társadalomformáló* lenni, vagy pedig kettéhasad egy tisztán társadalmi és politikai, és egy egyházon belüli, szakrális áramlatra? Képesek-e a keresztény közösségek vallási hajtóerejüket és alapállásukat, valamint társadalmi jelenlétüket és szolgálatukat egyaránt megőrizni és továbbvinni?

A rendszerváltás sajátos problémája az *egyházak helyének és szerepének* kérdése. A kérdésnek több dimenziója is van: egy ideológiai, egy hatalmi-politikai és egy rendszerrel kapcsolatos. Az ideológiai dimenzióban mintha a korai kapitalizmus vitái ismétlődnének. „Liberálisok” harcolnak a gazdaságban és az államrend terén az értékmentességért, a technokráciáért, a laissez faire stratégiáért. Így látják, hogy ígéretes elképzeléseik számára a vallás és az egyház anakronisztikus fenyegetést jelent. A másik oldal az erkölcsi megújulás és az értékconszenzus szükségességét hangsúlyozza, figyelmen kívül hagyva a tényleges pluralizmust. Ezek semmiképpen sem pusztán elméleti álláspontok. A technokraták és az elvhű keresztények egyaránt úgy vélik, hogy oroszlánrészük volt a kommunista rendszer aláaknázásában. Mindkét oldal a kommunizmus utáni társadalom formálásában is meghatározó szeretne lenni. Mindkét fél úgy véli, hogy a másik léte korlátozza, sőt talán egészében veszélyezteti az ő hatalmi kilátásait. Az ideológiai viták és ellentétek *hatalmi harccá* válnak.

10 Vö.: Horváth Zsuzsa, *Le Ferment de l'Eglise: le mouvement des communautés de base en Hongrie*, in: Archives de Sciences Sociales des Religions 65 (1988) 81-106, és Kamarás István, *Lelkierőmű Nagymaroson*, Budapest (Vita) 1989.

Az egyháznak a társadalmi szerkezetben betöltött szerepe paradox módon azáltal lett problémává, hogy az egyház (volt) az egyetlen olyan jelentős társadalmi intézmény és szervezet, amely a kommunizmust tekintély- és legitimitásvesztés nélkül élte túl. A társadalom újratagozódása során egy ilyen kolosszus könnyen járhat úgy, mint az elefánt a porcelánboltban. Korábbi elszigeteltsége és az evilági dolgoktól való távolsága a hivatalos egyházat arra determinálja, hogy valóban ebbe a szerepbe kerüljön az olyan, még törekeny új társadalmi kezdeményezések, mint az egyesületek, az alternatív iskolák, a helyi nyilvánosság stb. nagy riadalmára. A kérdés tehát az, hogy az egyház *a társadalmi sokféleség szószólója* és az önálló társadalmi egyesületek és intézmények és azok hálózatainak pártolója lesz-e, vagy pedig – saját pozíciójának megerősítésére törekedve – megfélemez-e a társadalom szuszbszidiáris jellegének előmozdításáról, s ezzel akarva-akaratlanul, gyakorlatilag ballasztá válik-e abban a folyamatban, amely a demokrácia vázának megteremtésére irányul.

3. Az indulástól a restaurációig

Az utóbbi évek talán legmarkánsabb változása a vallási-egyházi aktivitás súlypontjának az egyéni kezdeményezésekről és a kiscsoportokról az intézményes szabályozásra való áthelyeződése. Kívülről, az egyházhoz kevésbé kötődő keresztények, vagy a nem-hívók szemszögéből ez az egyház hirtelen, váratlan, megrázó *alakváltása* is. Természetesen vitatható, hogy mekkora a jelentősége az egyháztól távol állók véleményének. A látható egyház stílusában és cselekvési logikájában bekövetkezett változás mindenesetre figyelmet érdemel.

A kommunista állam törekedett arra, hogy az egyház jelenlétét a nyilvánosságban korlátozza, és a hivatali cselekvés terét szűkítse. Ebből az egyéni, és a közösségi vallásosság és *a helyi egyház jelentőségének relatív növekedése* következett. Az egyházat kívülállók számára az előbbieket, elsősorban a laikusok testesítették meg. Ezeket a keresztényeket a társadalom vallási életükben is kereső, nyílt, barátságos, hétköznapi gondokkal küzdő szolgálatkésznek és közösségteremtő embereknek ismerhette meg, akik meggyőződésükért hajlandóak voltak üldöztetést viselni. Az így megvalósuló egyház nagy reményeket ébresztett. A

kelet-közép-európai egyházak presztízse és tekintélye talán soha nem volt olyan nagy, mint a fordulat előtti időszakban. A pártállam és intézményei legitimitásvesztésével egyidejűleg az egyházba vetett bizalom erősödött. Sokan számítottak az egyház aktív részvételére a társadalom újjáépítésében, a szociális kérdések megoldásában, a kultúrában és az oktatásügyben, sőt talán még a politikában is. Az egyház presztízsnövekedésével párhuzamosan az emberek egyre inkább a valláshoz fordultak. A hívő emberek aránya országonként eltérő. A hetvenes évek végének mélypontja után Kelet-Közép-Európában mindenfelé a vallási újjraéledés jelei mutatkoztak. Ez a létszámban is megmutatkozott.¹¹ Az egyház egy *történelmi lehetőséget* kapott.

A fordulat azonban *egy másik egyházat* hozott napvilágra. Eleinte még sokan özönlöttek a templomokba, hogy pótolják az elmaradt keresztlőt, elsőáldozást, bérnialást. Az őszinte keresést és az arra való jogit sokaknál nem lehet kétségbe vonni. De egyre gyakrabban kellett feltenni magának a kérdést: nincsenek-e a damaszkuszi úton zajló csúcsgalumnak hasznossági, sőt politikai motívumai is?

Az egyházban *megváltozott a hangnem*. Korábban arra törekedtünk, hogy az egyház saját meggyőződését és tradícióját mások számára is érthető módon juttassa kifejezésre. Tudatában voltunk azonban fogyatékoságainknak. Ugyanígy volt ez a legtöbb konkrét hétköznapi döntés során is, ahol a kitartó fáradozások ellenére a végérvényesség érzése sohasem volt elérhető. A fordulat azonban szédítő perspektívákat nyitott az egyház előtt. Az egyház a megelőző egyházüldözésre emlékezett, és hajlamos volt azt hinni, hogy a múltért nem felelős. Az egyház, önmagunk múltbeli szerepével való kritikus szembenézésre csak egyes ese-

11 Vö.: Lucjan Adamczuk / Withold Zdaniewicz (szerk.), *Kosciol Katolicki w Polsce 1918-1990*, Warszawa (Główny Urząd Statystyczny) 1991; *Wolf-Jürgen Grabner*, *Religiosität in einer säkularisierten Gesellschaft*, Frankfurt-Berlin-Bern (Peter Lang) 1994; *Tomka Miklós*, *Magyar katolicizmus 1991*, Budapest (Országos Lelkipásztori Intézet) 1991; *Zdenko Rotter*, *Revitalizacija religije v Sloveniji koncem osemdesetih let*, in: *Niko Tos és m., Slovenski utrip. Javno mnenje 88-89*, Ljubljana (FSPN) 1989, 105-127; *Paul M. Zulehner* (szerk.), *Kirchen im Übergang in freiheitliche Gesellschaften. Zur gesellschaftlichen Herausforderung der christlichen Kirchen in Ost(Mittel)Europa*. *Pastorales Forum*, Wien 1994.

tekben kerül sor. Talán sehol nem tették a múltat azzal a kérdéssel vizsgálat tárgyává, hogy mik voltak abban az idők jelei. Hosszú – egyiptomi vagy babiloni? – fogságról gyakran esik szó, de fel sem vetődik a kérdés, hogy, mi is volt az oka Isten büntetésének. Éppen ezért a vezeklést sem igénylik.

Kelet-Közép-Európa hivatalos egyházai a fordulatot a „*normalishoz*” (értsd: a háború előtti viszonyokhoz) *való visszatérésnek* érzik. Ennek megfelelően a hivatal visszaállította egyedüli illetékességét a hitet és a közösséget érintő kérdésében. Hirtelen bizonytalanná váltak a világi hívek jogai, feladatai és hatásköre. A kisközösségek és a lelkeségi mozgalmak egyaránt áthullottak a hagyományos szervezet rácsán. A nyilvánosság előtt – ideértve a világi nyilvánosságot is – hivataluknak megfelelően, többnyire püspökök képviselik az egyházat, kiknek azonban a profán világot illetően a szakmai tapasztalatuk kevés, fenntartásuk viszont annál több. Így az egyház Kelet-Közép-Európában – most sokkal inkább, mint korábban – a különböző feladatokat ellátó hívők élő közössége helyett – papi egyházként jelenik meg.

A vallási és az egyházi élet egyik kulcskérdése a szükséges *intézmények* megteremtése. A régieket a kommunista állam többnyire államosította, céljától elidegenítette, vagy betiltotta. Itt az ideje, hogy elkezdődjék az újjászervezés. Kérdés azonban, hogy hány intézményre van szükség. Egyáltalán, hány intézmény fenntartására, személyzettel ellátására és keresztény szellemiséggel megtöltésére futja az erő? Vannak, akik az intézmények létét a jelenlegi szükséglettől tennék függővé. Mások – történelmi érveket és adatokat sorolva követelnek vissza iskolákat, kórházakat és kultúrházakat. Véleményük szerint az intézmények léte előbb-utóbb felelteti az irántuk való igényt. Nem riasztja őket, hogy konfliktusba keveredhet a jelenlegi lakókkal, akik rendszerint önhibájukon kívül lettek az egykor egyházi épületek használói. A visszaadásról és az új intézményekről folyó vita túl összetett ahhoz, hogy itt állást foglaljunk benne. Csak két fontos szempontot kell említeni. Az erőknél az intézmények visszaszerzésére vagy felépítésére való összpontosítása leköti az energiákat a szervezés területén, noha arra a lelkipásztorkodásban talán nagyobb szükség volna. Még az a már-már materialista benyomás is kialakulhat, hogy a lelkeket szolgáló intézmények elsőbbséget élveznek a lelkekkel szemben.

A második szempont, hogy az egyház olyan benyomást kelt, mintha tulajdont, hatalmat, intézményi befolyást hajszolna és ráadásul mindezt önmagáért tenné és nem az egész társadalom érdekében, amellyel, vagy amelynek mérvadó részével egyébként is gyakran konfliktusba kerül. Ez a benyomás nyilvánvalóan csak az érem egyik oldala. Kár lenne azonban emiatt jelentéktelennek tartani.

4. Egyház és világ

A vélemények leginkább az egyház és a világ viszonya kérdésében oszlanak meg. Itt legalább négy problémakört kell megkülönböztetnünk: az egyházon belüli politikailag és történelmileg meghatározott aszinkroniát; az egyház és a világ vélhetőleg eltérő fejlődési és rendszerlogikáját; a két rendszer koordinációs és kommunikációs problémáit; valamint a konfliktusra és elkülönülésre való hajlam kérdését.

Az egyházon belül észlelhető aszinkronia egyrészt a különböző generációk és az egyház egyes részeinek eltérő történelmi tapasztalatára, másrészt a belső kommunikáció hiányára vezethető vissza. A vitatott kérdés a világgal folytatott párbeszéd lehetősége volt, vagy lehetetlensége, a „másik” megítélése. A válasz persze a körülményektől függ. Másképp adja meg az, akit a kommunista rendszer elítélt, és másképp az, aki az egyházüldözést a saját bőrén nem tapasztalta meg. A valamikor kialakított káderbesorolást az embert nem egyszer élete végéig elkíséri, az azzal járó korlátok és lehetőségek részben valóban életkor szerint differenciálódnak. Ami az egyik történelmi szakaszban – és azok számára, akiknek a világát az határozza meg – kollaborálásnak és árulásnak minősül, az a másik szakaszban és egy másik korosztály számára talán koegzisztencia és dialógus követelményeként jelentkezett. Ami „egykor” állhatatosság és egyházhűség volt, az „később” talán szűklátókörűséggé és az evangélizációról való lemondássá válhatott. A nehézség abból adódik, hogy bár a történelmi helyzetek időrendbe rakhatók, az eltérő tapasztalatok az egyházban *egymás mellett* léteztek és léteznek, s rendszerint immunisak mindenféle racionális érveléssel szemben. Ráadásul sokaknak a maguk harcát mindenféle vákasztási lehetőségtől megfosztva kellett megharcolniuk, a zaklatásokat és üldözéseket a nemzedékükre jellemző feltételek között elviselve. Az egyéni

döntések így kőkeménnyé váltak, s válaszfalat emeltek és bizalmatlanságot szültek a keresztények között. A megosztottság változatlanul létezik.

A rendszerváltás az egyház belső feszültségeit még bonyolultabbá tette. Az egykori üldözöttség és a megalkuvás nélküli ellenzékiesség könnyebben magyarázható, mint a keresztény gyakorlat és jelenlét megvalósítására tett erőfeszítések, amelyekkel évtizedeken át elkerülhetetlenül együtt járt a nem demokratikus viszonyok tudomásulvétele. Mostanában igen népszerű a kommunista idők fekete-fehér alapon való értelmezése, s ez főként azon többség érdekeinek felel meg, amely a nehéz években nem tudott, vagy nem akart a világban keresztényként tevékenykedni. Persze kétségtelenül voltak kollaboránsok, akik most azzal próbálják magukat tisztára mosni, hogy ők csak az egyházat akarták szolgálni. Sok esetben nincs birtokunkban elég adat ahhoz, hogy pártatlan ítéletet alkothassunk. Tény azonban, hogy az egyház – történelmi okokból ugyan, de jövőbeli magatartását is meghatározóan – megosztott.

További probléma a *társadalmi és egyházi fejlődés lehetséges divergenciája*. Az államrend legalább központosított, de gyakorta totalitárius formájából Kelet-Közép-Európa társadalmi ma decentralizálásra, alsó szintű uktúrák teremtésére, differenciálódásra, szubszidiaritásra, az egyének és kezdeményezések minden szinten megvalósuló szabadságára törekszenek. A decentralizálás politikai szükségszerűség. Egyúttal érvényre juttatja azonban a demokrácia értékrendjét és filozófiáját. A katolikus egyháznak más alapvetően a kiindulópontja. A kommunizmus nyomasztóan akadályozta az egyházszervezet és a hivatali tekintély érvényesülését. Viszont sok kezdeményezés született, amely például Csehszlovákiában és Magyarországon, a hit továbbörökítésében és az evangélizációban a hivatalos szervezettel közel egyenértékű szerepet játszott. A kisközösségekből és lelkiismereti mozgalmakból álló földalatti egyház megjelenése azonban mégiscsak felfogható az egység veszélyeztetésének és a pásztori hivatal gyengítésének. A fordulat óta ismét nagyobb hangsúlyt kap az egész egyház egységének megteremtése, az ország egész területén a lelekipásztori ellátás biztosítása, hierarchikus fölé- és alárendeltség. Az egyház a véleménykülönbségeket és a belső egység hiányát és a központi irányítás és vezetés megerősítésével szeretné megoldani.

Az egyház és a társadalom eltérő fejlődési logikájának van egy további olvasata. A *modernizáció* egyik fontos jegye a társadalom strukturáló erőinek sokrétűsége, kezdve a származáson, a gazdasági és szociális helyzeten, a hajlamokon, érdekeken, földrajzi vagy politikai hovatartozáson át, egészen a világnézeti kategóriákig. Mindezt egyetlen hierarchikus rendszerbe sorolni alapvetően lehetetlen. A társadalmi pozíciók és struktúrák, amelyek mindig esetlegesek és labilisak maradnak, „alku” tárgyai. A modern világ ilyen természetével szemben az egyház egy premodern, egységes rendet próbál létrehozni. Ennek ára az egyház adekvát jelenlétének megszűnése az élet sok területén. A hierarchikus szerkezetű, egységes rendszer következetes érvényesítése egyetlen vezérelv dominanciáját követeli. Amennyiben azonban azt a társadalom egyéb szereplői és intézményei nem tekintik dominánsnak, a kapcsolattartásban nehézségek támadnak. Az egyházi totalitásigény profán világában egyre kevésbé érvényesíthető a profán világban. A hierarchikus rend melletti döntés maga is hozzájárul az egyház funkcionális elkülönüléséhez. A társadalom az egyházat az élet egy speciális területének tartja: a sok társadalmi intézmény egyikének. Ez a probléma nem csak Kelet-Európát érinti. De a társadalom és az egyház mielőbbi újjászervezésének kényszere az említett ellentmondást ebben a térségben égetőbb kérdéssé tette, mint másutt.

Hosszasan elemezhetnénk, milyen különbségek vannak egy differenciált, pluralista, modern társadalom és az egyház működési elve között. Harmadik dilemmaként elég annyit megállapítani, hogy ezekből a különbségekből *kommunikációs és koordinációs gondok* adódhatnak. A munka világa önálló területté nőtte ki magát, ugyanígy a sport, a politika, a szórakozás stb. Megértésükhöz és a velük való párbeszédhez azonban Közép-Európa egyházai nem rendelkeznek elegendő – és az egyházba intézményesen integrált – tárgyi tudással. Most van az a pillanat, amikor az állam és a társadalom rendszereinek egészen belül, a szerepek, funkciók, illetékességek újraelosztásra kerülnek és amikor a nagy társadalmi intézmények jelentőségét meghatározzák. Ez a versenyfutás ideje, amelyben döntő jelentősége van annak, hogy ki hogyan tudja önmagát ábrázolni és hogy mennyire ismeri a verseny egyéb résztvevőit. Ám az egyház, annak ellenére, hogy össztársadalmi befolyásra és jelentőségre tart igényt, nem rendelkezik olyan intézményekkel, melyek a társadalmi élet kü-

lönféle területeivel és azok intézményeivel való kapcsolatfelvételt szolgálnák. Az efajta közvetítő intézmények életrehívása is késik. (További kérdés, hogy amennyiben ilyenek, mint egy iskolai főhatóság, vagy tömegkommunikációs iroda mégis alakulnak, követhetik-e ezek szabadon az adott terület saját, szakmai logikáját, vagy alárendelődnek a nem szakértő egyházi felsőbbség tekintélyének.) Megfelelő intézmények és szakértők hiányában viszont az egyház minden vitás kérdésben, a tömegkommunikációban való jelenlétől a vallásos nevelésen és a pénzügyi kérdéseken át egészen a politikai dolgokban való részvételig, csak a rövidebbet húzhatja.

Széljegyzet gyanánt utalni kell a keresztény értelmiség hiányára, illetve számbeli gyengeségére. A kommunizmus fél évszázadán át hívók nemigen részesülhettek magas szintű képzésben, főleg nem a szellem- vagy társadalomtudományok terén. Ezért a mai egyházban hiányzik az a réteg, amely a kereszténység intellektuálisan is képes lenne korszerű kifejezésére, amely az egyházon belüli tradicionalista és a fundamentalista törekvésekkel szemben kihívást jelentene, és amely a profán világ és az egyház között mind alapvető, mind gyakorlati szinten párbeszédet kezdeményezne.

Valójában azonban nemcsak maga a réteg hiányzik, hanem az újjáélesztéséhez szükséges elszántság és eszközök is. Kelet-Közép-Európa sok országában a világi hívek világi tárgyú képzését másodrangú feladatnak tekintik. Ráadásul a keresztény oktatók is hiányzanak, különösen a felsőbb szintű oktatásban, és leginkább az ember- és társadalomtudományok terén. Hiányoznak a segédkönyvek, mind a fordítások mind az eredeti művek, kevés az érett szerző, és kevés a megjelentetéshez szükséges pénz. Az iskolák, egyetemek és könyvtárak viszont még mindig a régi káderekkel, tudásanyaggal és könyvvállománnyal dolgoznak. Nagy részben ezzel magyarázható a kelet-európai egyházak konzervativizmusa, mint ahogy arra való képtelenségük is, hogy a profán világ intellektuális, vagy éppen tudományos diskurzusában részt vegyenek. Mindennek következtében igen könnyen keletkezhet és erősödhet meg az egyházban egyfajta kisebbségi érzés, sőt talán világellenesség is.

Végül – és bizonyos értelemben összefoglalásként – nyomatékosan jelezni kell, hogy a fő problémának az elkülönülésre, a gettóépítésre való hajlam látszik. A kommunista időszak bizonyos

fázisaiban az egyház számára néha nem létezett más morálisan képviselhető alternatíva, mint hogy ellenzékbe vonuljon. Egy totalitárius rendszerben az ellenzékiesség szükségszerűen ellenkultúrát jelent. Az egyház volt akkoriban a garancia arra, hogy a pártállam mindent nem tudott önmagához igazítani. Amint azonban a hivatalos egyház *külön világot* alkotott magának, kívül került a társadalmi változásokon (s feszültségbe került saját híveivel, azokkal a keresztényekkel, akik a változásokban részt vettek). A világtól való eltávolodás és a fentebb vizsgált három problémakör hozzájárultak ahhoz, hogy a verseny hevében természetes lökdösődésre az egyház túl érzékenyen reagáljon, megtámadva érezze magát, s egyúttal képtelennek arra, hogy ezeket a problémákat kezdeményező és alkotó módon megoldja.

Az egyház emlékezetét lényegében az I. Vatikáni Zsinat, a kultúrharc és a 20. század első fele uralja, történeti válaszként a profán társadalomtól való *elhatárolódás* és egyúttal *saját azonoságának erősítése* lebeg a szeme előtt. Erőinek összeszedésére és báránykái összeterelgetésére törekszik. Ennek a tudatosan vagy nem tudatosan választott stratégiának két bökkenője is van. Az autókkal és médiával felszerelt modern tömegtársadalomban a tervezett elszigetelődés technikailag lehetetlen. Egy évszázaddal ezelőtt a katolikus közösség még stabilizálódhatott miliőteremtéssel és saját intézményhálózatának létrehozásával.¹² Ma létre lehet hozni vallási különvilág infrastruktúráját egyházi, világnézeti intézményekből álló vázát, anélkül azonban, hogy a hívők valóban benépesítenék ezt a gettót, és anélkül hogy a „külvilágot” tényleg ki lehetne rekeszteni onnan. A gazdagon ellátott gettóban történő önápolásra való törekvés egyrészt gyakorlatilag kivitelezhetetlen, másrészt elvileg is felettébb problematikus. Ez a stratégia ugyanis a világgal folytatott párbeszéd elutasítását jelenti. Ezt a pozíciót csak nagy nehézségek árán lehetne a katolikus világegyház teológiájával és gyakorlatával összeegyeztetni.

12 Vö.: Arbeitskreis für kirchliche Zeitgeschichte, Münster: Katholiken zwischen Tradition und Moderne. Das katholische Milieu als Forschungsaufgabe. Westfälische Forschungen 43, 1993, 588-654; J. Horstmann (szerk.), Ende des Katholizismus oder Gestaltwandel der Kirche? Katholische Akademie Schwerte, Schwerte 1993.

Kitekintés

Helytelen lenne, ha a számtalan probléma és feszültség láttán negatív mérleget készítenénk. A feszültség az energia jelenlétéről tanúskodik, s energiából Kelet-Közép-Európa egyházaiban nincs hiány. A feszültségek dinamikát is biztosítanak. Recsegnek-ropognak az eresztékek a térség országaiban, miközben emberek, társadalmak és egyházak keresik az útjukat. A lelkes újrakezdzés hangulata uralkodik, s az örömet a konfliktusok sem tudják megsemmisíteni. Az egyház tagjának lenni: ennek végül is mindig örömet kellene jelentenie. De ezen túlmenően az újjáépítés mostani korszaka naponként megújuló élménnyel jutalmazza meg azt, aki benne aktívan részt vesz. Csodálatos dolog, ha valaki Istennek nem csak az egyházban végzett művét szemlélheti, hanem olyan kézzelfogható működését tapasztalja, ami-be a kételkedő Tamások is megrendülnek.

Kelet-Közép-Európában kibontakozóban van az egyház. A formálódás a rendszerváltás előtt, legalábbis alulról szemlélve talán jobban látszott. Az intézményes előrelépések a köztudat kevésbé jelentenek közönségsikert. De a fordulat új kísértéseket és új csapdákat is hozott magával. A hirtelen megerősödött egyház sok rokonszenvezőt elveszít majd – és a nem is olyan távoli jövőben talán néhány hívőt is. Lehet, hogy a központosítást és a világiak be nem vonását még drágán kell megfizetni. Talán ezt a *kerülőt* kell az egyháznak megtennie ahhoz, hogy a II. Vatikáni Zsinat egyházról szőtt álmaihoz végre elérkezzék. Kelet-Közép-Európa egyházainak hite és közösségi ereje elég nagy ahhoz, hogy a botlásokat elviselje, s azokat idővel jóra fordítsa.

Végül, de nem utolsó sorban említést kell tennünk azoknak az országoknak a különleges helyzetéről, amelyeket kevésbé modernneként jellemeztünk. Az ősi kegyesség elevenen tartását és virágzását. A falusi viszonyok, a hagyomány ereje, és a nemzeti és vallási identitás összefonódása segítették a tiszteletreméltó régi vallásosság megőrzésében. Félreértés lenne azonban, ha példaként állítanánk őket a többi ország elé. A nosztalgia nem jó tanácsadó a jövő számára. A modernizáció problémái ezeket az országokat is el fogják érni. Csupán annyi előnyük lesz, hogy tanulhatnak az általunk itt felvázolt tapasztalatokból. További előnyükre fog szolgálni még, hogy a modernizációval való találkozásuk idő-

szakában egyházi életüket nem fogják vallásellenes kommunis-
ták korlátozni. Szabadabban készíthetik elő a jövőt – azt a jövőt,
amelyben a modern országok sok feszültségével és konfliktusá-
val majd nekik is szembe kell nézniük.

PETER MUSYL

A szerző a Kathpress osztrák katolikus híriügynökség tavaly évvégén nyugdíjba vonult főszerkesztő helyettese, aki a külföldi tájékoztatás felelőse volt. Írását a Herder Korrespondenzben jelentette meg (1994/10, 531-536), melyet kissé tömörítve közlünk. A szerző a magyar közlés számára megjegyezte, hogy azokra az információkra alapozott, melyek a magyar egyházzal a németnyelvű egyházi sajtóban megjelentek.

Nehézkes megújulás

Feszültségek a magyar katolikus egyházban

Esztergomban, a magyar prímás székvárosában ez év júliusában zajlott le az ország első zsinat utáni katolikus szinódusa, amely a helyi egyházban a kitörés reményét ébresztette. Paskai László bíboros, prímás kívánsága szerint az általa összehívott egyházmegyei szinódusnak jelentősen elő kell mozdítania a pasztorális tevékenység megújulását az esztergom-budapesti érsekségben. Ennek mércéje a II. vatikáni zsinat kell, hogy legyen. A zsinat szelleme és lendülete azonban nem volt különösebben érezhető az esztergomi szinódus tanácskozásain és végzéseiben.

A munka nagyrészt már a többéves előkészítő időszakban elvégezték. A hátrzatoknak reagálni kellett volna a Magyarországon gyökeresen megváltozott társadalmi helyzetre is. Az a tény, hogy az előkészületekben a laikusok részvétele jelentősnek bizonyult, a nyugati országokban régóta magától értetődőnek tűnhet, a még mindig nagyon klerikális magyarországi katolikus egyháznak újdonságot – talán egyenesen áttörést jelent. A szinóduson megfogalmazott pasztorális programnak is súlypontja a laiku-

sok aktívabb bevonása az egyházi feladatokba, valamint a klerikusok és a laikusok szorosabb együttműködése.

A szinódus témái felölelik az egyházi élet minden területét, ezenkívül javaslatok hangzottak el a helyi egyház újabb, modernebb szervezetének kialakítására. A szinódus különösen törekedett arra, hogy lépések történjenek a más keresztény egyházakhoz való ökumenikus közeledés irányába (amelyek egyébként megfigyelőkkel képviseltették magukat). A szinódus javaslatai alapján ki kell dolgozni a lelki gondozás öt éves tervét, amelyben rögzíteni kell az egyházi működés megújítására vonatkozó prioritásokat.

A kommunista uralom öröksége tovább él.

A megújulás erői számára, amelyek léteznek a magyarországi egyházban, jöllehet még mindig kisebbségben, az esztergomi szinódus részben csalódást jelentett. Inkább konvencionális maradt a szinódus, alig váltak láthatóvá a kiltörés jelei. Azokhoz a változtatásokhoz, amelyeknek a magyar egyházat szellemi és pasztorális pangásából ki kellene vezetniük, csak habozva és csak félig-meddig fogtak hozzá. A helyi egyház valóban zsinati szellemű közösséggé fejlődése, úgy tűnik, legjobb esetben is csak kezdeti stádiumban van.

Pedig egyedül a zsinati folyamat a laikusokkal együtt működve adhatna lökést az új gondolkozáshoz a helyi egyházban. Amennyiben a szinódus legnagyobb hiányossága a „bázis” elégtelen bevonása volt, annyiban jelenthetett a bázisnak lehetséges impulzusokat – túl magukon a végzéseken – saját dinamikájának fejlesztésére. Éppen Budapest kreatív városi légkörében ez teljesen elképzelhető. Az egyházi hivatalviselőktől függ egész a prímásig, hogy egy ilyen fejlődést, amely kétségtelenül el fog terjedni a többi egyházmegyében is, elősegítenek, és támogatnak-e vagy ijedten fékeznek, esetleg el is fojtanak. A magyar katoli-

kus egyház még több mint négy évvel a kommunista diktatúra bukása után sem tudta legyőzni a négy évtized nyomasztó örökségét, azt, hogy az államhatalom megköttözte, akadályozta, és pórázon vezette. Cserháti József, az ez év áprilisában elhunyt egykori pécsi püspök, aki éveken át a magyar püspöki kar titkára volt, „egyértelműen a pusztulás jeleit” vélte felfedezni az egyházban a kommunista rezsim idején. Becslése szerint kerek 20 évre van szükség ahhoz, hogy az egyház a személyi, az anyagi és a szellemi szinten okozott károkat kiheverje. A magyar klérus más kritikus gondolkodóinak megállapítása szerint is riasztó az egyházuk állapota. Szennay András, a korábbi pannonthalmi bencés főapát is szemére vetette hazai egyházának „dialogusképtelenségét” egy jelentős „Kathpress”-interjúban. Szennay, aki tíz évig állt a pannonthalmi apátság élén állt és funkciójából kifolyólag a magyar püspöki karnak is tagja volt, úgy látja, hogy a II. Vatikánum mélyreható egyházi megújulása Magyarországon még alig kezdődött el. Az egykori főapát és tekintélyes teológus diagnózisa szerint eddig gyakorlatilag nem vették tekintetbe a pápa útmutatásait, amelyeket a helyi egyháznak adott magyarországi látogatása során 1991-ben.

„Ha a magyar egyházi vezetés elkezdte volna a pápai utasítások megvalósítását, már előrébb járnánk a megújulásban. Sajnos ebből még semmi sem látható”, diagnosztizálta a főapát. Az a benyomása, hogy a magyar egyház „bázisa” sokkal több vitalitást mutat, mint a vezetés: Ha ez így megy tovább, „párhuzamos struktúra” alakul ki. Ez elkerülhetetlen lesz, mert nemzeti szinten alig jön fentről útmutatás vagy ösztönzés, és lényeges kérdésekben hiányzik a püspöki kar állásfoglalása. Szennay: „Néhány okos, bölcs püspök nyilatkozik ugyan, de az egyes megszólalásoknak nem lehet akkora ereje, mint a közös fellépésnek.”

A püspökkari titkárságot nemhogy nem erősítetik meg, – ahogyan a pápa kívánta – hanem „épp ellenkezőleg úgy mondd nyomorékká tették”.

Szennay sajnálja, hogy a magyar püspöki kar még mindig nem adott ki egy hivatalos nyilatkozatot, amelyben önkritikával beismeri a kommunista rezsim alatti egyház magatartásának hibáit. Az egyháznak csak azért sikerült túlélni ezt a korszakot, mert tízezrek maradtak hűek a hithez és az egyházhoz az üldöztetés alatt. Nem csak azok tartoznak közéjük, akik börtönben szenvedtek. Az egyház fennmaradását azok is segítették, akik a kommunistákkal tárgyalóasztalhoz ültek, kompromisszumokat csikartak ki tőlük, és gyakran éppen ezektől a kompromisszumoktól szenvedtek. Nehéz kívülről megítélni, hogy igazolható-e, amit némelyek csekély mozgásterükért fizettek. A főapát meggyőződése szerint, az egyháznak nyilvánosan el kellene számolnia hibáival, és sajnálatát kellene kifejeznie. Egy ilyen körlevél feloldaná sok magyar ténylegesen rossz érzését az egyházzal szemben. Azzal sem ért egyet, hogy a magyar egyház saját eredménytelenségéért állandóan a „liberális antiklerikalizmust” okolja. Az ilyen érvelés fölösleges erőpocsékolás és csak újabb ellenszenvet ébreszt. Éppilyen csekély sikerrel kecsegtet a diktatúra túlélése miatti öndicsőítés. Az egyház csak akkor nyerheti el ismét az évtizedekig kommunista ideológiai befolyás alatt állt emberek bizalmát, ha nagyobb nyitottsággal, megértéssel és őszinteséggel fordulna minden kereső és kérdező embere felé, és a felebaráti szeretet meggyőző tetteit cselekedné.

Tomka Miklós, budapesti vallásszociológus a magyarországi katolikus egyházat széthasadodtnak látja. Míg a laikusok körében számos új lelkeségi mozgalom keletkezik, és erősen akarják a megújulást, addig véleménye szerint az egyházi vezetőséget zsinat előtti gondolkodásmód jellemzi. A magyar egyházat a „szigetek egyházának” mutatja be: Sok külön kezdeményezésből áll, amelyeket a kommunikáció hiánya miatt maguk a püspökök sem látnak át. Noha a hívők száma mérhetően nő, hiányzik az egyházból az egyesítő erő. A „hivatalos egyház” a kommunista rezsim alatti erős elnyomás következtében megmaradt a

harminc vagy negyven évvel ezelőtti szellemi színvonalon. Az új szabad és demokratikus helyzet reménytelenül sokat követel tőle. Annak ellenére hogy II. János Pál kritizálta a magyar egyházat önkényes viselkedéséért, megakadályozták az egyházi megújulást és az újra kezdést. A laikusok nem rúghatnak labdába: „A jelenlegi papgenerációnak először ki kell halni, csak azután válik lehetővé az újrakezdés az egyházban.”

Lelkiségi piacgazdálkodás kezd kialakulni

A magyar egyházban a kirekesztő és a párbeszédet megtagadó légkör miatt aggódik Dankó László, kalocsai érsek. A mai Magyarországon önjelölt „szuperkatolikusok” lépnek fel, akik a megújuló egyházi életre rá akarják kényszeríteni saját konzervativizmusukat, mondta az érsek a „Zsinati Kör” beszélgetésén, a különböző területeken működő, vezető katolikusok szabad fórumán. Az inkvizíció módszereit semmilyen esetben sem szabad többé az egyháznak alkalmaznia. Ehelyett halaszthatatlanul szükséges a katolikusok közötti párbeszéd, amely XXIII. János szellemében „azt keresi, ami összeköt és nem azt, ami szétválaszt”.

Az érseket különböző oldalról óvták attól, hogy a „Zsinati Kör” ülésén résztvegyen, mert annak vezetői „liberálisak” és túlságosan radikális és haladó nézeteket vallanak. Dankó, aki ennek ellenére a részvétel mellett döntött, a beszélgetés során a magyar egyházat a kölcsönös elítélésektől óvta: „Amíg a katolikus hit alapján állunk, a klerikusoknak éppúgy, mint a laikusoknak távol kell tartaniuk maguktól a kiközösítés gondolatát.”

Ha valaki ténylegesen eltávolodna a katolikus hitigazságoktól, szeretettel kell felhívni a figyelmét a tévedésére. Az érsek a katolikusokhoz fordult, hogy kerüljék a más-képpgondolkodókkal szembeni mindenféle agresszivitást,

intoleranciát és hitelrontást, és keressék a kölcsönösen jóindulatú bizalomteljes közeledést.

Ternyák Csaba, az új esztergomi segédpüspök, a magyar püspöki kar titkára is elengedhetetlennek tartja a magyar katolikus egyház nyitását: „Ha az egyház a társadalmat akarja reformálni, először magát kell megreformálnia”. Mindenkinék személyesen kell hozzájárulnia a megújuláshoz. Abban a korszakban, amelyet a bizonytalanság jellemez, és amelyben a hagyományos értékek megkérdőjeleződnek, némelyek görcsösen ragaszkodnak a régihez és minden újat elleneznek. Az egyháznak ez kihívást jelent. Jóllehet ma is, mint mindig érvényes az „örök, változatlan evangélium” hirdetése, mégis az állandóan változó világban elkerülhetetlen az egyház megújulása.

A „testvéri, közösségi szellem” gyakori hiánya a magyarországi katolikus egyházban – éppúgy, mint az evangélikusban – Ternyák elgondolása szerint, a szekták terjedésének kedvez. Balás Béla, az új dél-magyarországi, kaposvári egyházmegye püspöke is az egyház számára fontos intő jelet lát a szekták magyarországi megerősödésében. „Lelkiségi piacgazdálkodás” kezd kialakulni. A szekták elsősorban a fiatalokat fordították el az egyházaktól. A püspök ennek az okát mindenekelőtt magukban az egyházakban látja: Ezek sok fiatal számára „halálosan unalmasá váltak”. Ez ellen tenni kell valamit.

A magyar egyház egyre erősödő belső kritikája nyilvános vitához vezetett. A jesuita Szabó Ferenc, aki hosszú időn át a Vatikáni Rádió magyar adásának szerkesztője volt, véleménye szerint, nyugati egyházkritikát Magyarországra importáltak, és a magyar egyháznak címezték. Azok a vádak, amelyek szerint a hazai katolikus egyház még nagyon keveset tett a zsinat megvalósításáért és a klerikusok még mindig elutasítóak a laikusokkal szemben, Szabó elgondolása szerint lényegében nem jogtalanok. A kritikát azonban nem szabad az egyházi felelősök

szemébe mondani, mert azok ennek hatására csak még jobban megerősítik pozícióikat.

Egyesek azok közül az „egyházkritikusok” közül, akiket Szabó névszerint megszólított, nyilvánosan reagáltak felvetéseire. Szennay egy nyugat-magyarországi napilapban megkérdezte Szabótól, hogy véleménye szerint, a pápa is hibát követett-e el, amikor magyarországi pasztorális látogatása során ugyanazért kritizálta a magyar egyházi vezetést. Máté-Tóth András, teológus, az Egyházforum című kritikus folyóirat szerkesztője szintén tagadta azt a feltételezést, hogy a magyar püspökök ne értenék meg és ne akceptálnák a lojális kritikát. Az „Egyházforum ennél többre becsüli a püspököket, nem tekinti őket gyerekeknek vagy kiskorúaknak, akik elől el kellene hallgatni a kritikus információkat” írja a teológus egy szerkesztőségi állásfoglalásban.

A paphiány komoly problémává válik

Láthatóan nem okoz túl nagy gondot a magyar püspököknek az egykori kommunista Horn Gyula vezetése alatt álló új kormány. Mindkét kormánypárt – a szocialisták és a liberálisok is – még a választások előtt békülő szándékot mutattak az egyház felé. A püspökök a demokratikus folyamatot olyan szilárdnak tartják, hogy azt nem ingathatja meg még egy olyan rezsim sem, amelynek a tagjai részben már a kommunista éra idején is fontos hivatalokat viseltek. Ehhez még az is hozzájárul, hogy a kormánynak tömérdek teljesítendő feladata láttán aligha érdeke az egyházi konfrontáció. Még olyan egyházi hangok is hallhatóak, amelyek szerint az egyház jobb együttműködést vár az új kormánytól, mint a korábbi konzervatívától, amelyik az egyház számos kívánságát nem teljesítette. Az, hogy ezek az óhajok az új kormány alatt mennyire teljesülnek, majd a jövőben kiderül, mindenesetre úgy tűnik, hogy

mind a két fél őszintén nyitott a párbeszédre. Problematisabb a helyzet a bázissal, ahol bizonyos régi kötélhúzás jegyében, ahol lehet igyekeznek az egyházat támadni. A negyvenéves kommunista uralom az egyházat Magyarországon mélyen megrázta, de a lakosságban élő gyökereinek alig ártott. A legfrissebb statisztikák szerint a 10,5 millió magyar közül 6,4 millió (71,6 %) katolikusnak vallja magát. 1,7 millió magyar (19,7%) a reformátusokhoz tartozik. 390 000 (4,5%) az evangélikus egyházhoz. A hívők száma növekvő tendenciát mutat. Míg 25 évvel ezelőtt a magyar katolikusok nyolc-tíz százaléka volt templombajáró, addig ma a magyarok tizenkét százaléka legalább hente résztvesz az istentiszteleten. Saját kijelentése szerint csak 32 százalék nem megy soha istentiszteletre. Meggyőződéses ateista bámulatosan kevés van a negyvenéves ateista kurzus után (alig 4%.)

A magyar egyház egyre súlyosabb problémájává válik a paphiány. A klérus kiöregedése miatt – a papok átlagéletkora 56 év. Az egyházmegyés és szerzetespapok száma az utóbbi tíz év alatt 3117-ről 2005-re esett. Az előrejelzés szerint 2000-ben 1850-en 2005-ben már csak 1400-an lesznek. Jóllehet azoknak a száma, akik a papi hivatást választják jelenleg egy harmaddal nagyobb, mint néhány évvel ezelőtt, mivel a rendek igen vonzóak a fiatalok körében. Ez a tendencia azonban csak lassítja, de nem állítja meg a papok számának csökkenését. Szembetűnő kivételt képez az elsősorban Észak-Magyarországon meghonosodott görögkatolikus egyház, amelynek papjai nagyrészt házasságok különösen nagy papi utánpótlásnak örvendenek. Míg a negyven év alatti római katolikus papok a papság nyolcadát teszik ki, a görögkatolikus klérusnak csak egyharmada tartozik ugyanehhez a generációhoz.

A szerzetesközösségeket betiltották Magyarországon a kommunista éra idején, néhány kevés kivételtől eltekintve. Közben számos új közösség is létrejött, amelyek átvették a feladatokat a lelkipozítás, a nevelés és a szociális

munka területén. Ternyák segédpüspök a szerzetesközösségekben a magyarországi egyház tartópilléreit látja. Újjászületésükhöz időre van szükség, de biztosan szellemi és erkölcsi fellendüléshez vezet.

Szennay, egykori főapát szerint ettől a háttértől függetlenül a laikusok aktivizálása a magyarországi egyház jövőjének kulcskérdése: „Ha nem vonjuk be és nem becsüljük meg őket, csődbe jutunk”, jelezte.

Abban az esetben, ha a közeljövőben nem sikerülne laikus munkatársak százait bevetni, a katasztrófális paphiány következtében a hívők egészen magukra maradnak. Mégis sok pap fél, vagy alkalmatlan a laikusokkal való együttműködésre.

Számos kezdeményezés a bázison – a püspökségek újjászervezése

Nyíri Tamás, a közelmúltban elhunyt teológus, a laikusok magyar, teológiai levelezőtagozatának alapítója azzal vádolta a püspököket, hogy megakadályozzák a laikusok közreműködését az egyházban. A hagyományos pasztoráció, amely egyedül a papokra épít, legkésőbb az évtized végére összeomlik. Sok képzett laikus áll már rendelkezésre. Az elhunyt Lékai bíboros prímás idején a kommunista állam akadályozta meg egyházi közreműködésüket. Ma némely püspök és lelkész maga akadályozza meg a laikusok alkalmazását „néha nevetséges érvekkel”, állapítja meg Nyíri a Magyar Nemzet című napilapban. Egy teológus még azt is állította nyilvánosan, hogy a laikus teológusok az „egyház ellenségei”. Egy másik azt az érvelést terjesztette, hogy azért van olyan kevés papjelölt Magyarországon, mert a laikusok is tanulhatnak teológiát. Nyíri élesen bírálta a papjelöltek kiválasztását is. Nem kevés hallgató található a papi szemináriumokban, akik „személyiséggyengességben szenvednek, de becsvágyóak”. Elbújtak a

„papi talár, a kritikátlan teológia és a centralizált egyházi vezetés mögé”. Beleillik ebbe a képbe az idén nyáron a tanulmányok befejezése körül kirobbant konfliktus a hallgatók és a Budapesti Katolikus Hittudományi Akadémia Teológiai Fakultásának vezetősége között. A fakultás a 80-as évek eleje óta három éves teológiai képzést nyújt levelező tagozaton. Az új magyar oktatási törvény szerint ez a képzés nem elég diplomaszerezéshez. A kar vezetősége ezért megígérte a levelező tagozat közel 80 hallgatójának, hogy a hároméves képzés sikeres befejezése után, megfelelő átlageredmény elérése esetén kiegészítő vizsgákkal diplomát szerezhetnek, amelyre sokuknak szüksége van választott foglalkozásának gyakorlásához.

Amikor ezek a hallgatók a negyedik évre be akartak iratkozni, a kar vezetősége bevágta előttük az ajtót. Eredeti ígéretükkel ellentétben úgy döntöttek, hogy a végzős levelezőtagozatosok nem tanulhatnak tovább a karon a diploma megszerzéséig. A meghökkent hallgatók megpróbáltak más teológiai fakultásokkal tárgyalni, hogy képezék őket tovább a diploma megszerzéséig. Eddig ezek a próbálkozások eredménytelenek. A hallgatók beszámolója alapján a többi kar azzal az utalással intette le őket, hogy nem tanácsos kikezdeni a budapesti fakultással.

Számos báziskezdeményezésben döntő jelentősége van a laikus elemnek. Jóllehet a hierarchia és a piarista Bulányi György által alapított „Bokor” bázismozgalom közötti konfliktus még mindig nem oldódott meg a hazai egyház kárára, de a bázison eközben – a már régen alapított „Regnum Marianum” mellett – számos más közösség és kezdeményezés jelenik meg. Ternyák segédpüspök örömmel állapította meg, hogy a mai magyar egyházban is sok alulról jövő kezdeményezés van. Egyesületek, diákcsoportok, bázisközösségek, amelyek között ebben az összefüggésben a „Kalot” és a „Kalász” mozgalom fontos szerepet játszik. Az Isten mellett döntött embereknek szellemi otthont adnak, ahol könnyebben megtalálhatják életük célját és értelmét.

A lelkigondozás jobb szervezeti feltételeinek megteremtését akarta szolgálni, a Magyarországi egyházmegyék átszervezése, amelyet az év elején Róma kezdeményezett: Szerződés is született a magyar kormánnyal a tábori lelkésszég bevezetéséről. Mégis magától a püspöki kartól csak kevés impulzus jön a lelkigondozás megújítására. Ternyák segédpüspök, a püspöki kar titkára a hazai egyházi élet számára pozitív impulzusokat remél a külföldi egyháztól a magyar egyházi munkatársak számos kapcsolataán át. A magyarországi egyházban szerint az élet minden területén még több jól képzett szakemberre lenne szükség. Láthatóan fontos, az alap- és a továbbképzés hatékonyságának fokozása. Ennek érdekében lehetőleg sok szakembernek külföldi utakat kell biztosítani. Ternyák a püspöki kar bizottságainak a munkáját is hatékonyabbá szeretné tenni. Az ülések jobb előkészítése mellett, hatékonyabban be kell vonni az adott terület szakértőinek tapasztalatait és elgondolásait a bizottságok munkájába.

Paskai primás is szükségesnek tartja a magyar egyház „infrastruktúrájának” kiépítését. Véleménye szerint azonban az egyház hiányos eszközei miatt korlátozottak ennek lehetőségei. Paskai és püspökkollégái ezért azt remélik, hogy a kormány és a parlament végre kedvezőbben szabályozza az egykori egyházi tulajdon visszaadását és az egyházak támogatását. A jelenlegi gyakorlatot, amely szerint a parlament évente határoz meg egy bizonyos – és még hozzá egyáltalán nem elegendő – összeget állami hozzájárulásként a vallási közösségek munkájához, általában nem tartják megnyugtatónak.

Ha meg is változtathatóak a magyarországi katolikus egyház működésének szervezeti és anyagi feltételei – az egyházképről, amely alapul szolgál, messzemenően különbözőek a vélemények. Az elhunyt Cserháti püspöknek az volt a meggyőződése, hogy a magyarországi egyház csak akkor fog új erőre kapni, ha a misszióját az eddigieknél sokkal inkább laikusokra építi. A püspök szükségesnek

tartja a határozott szociális elköteleződést és az ifjúságért való különös fáradozást is. Kifejezetten síkra szállt „az egyházi élet mélyebb, demokratikus átalakításáért”. A magyar tapasztalatok tükrében „a demokráciáról, mint megmentő társadalmi formáról” beszélt, amelynek az egyházi életre nézve is jelentenie kellene valamit: „több belső szabadságot, valamint egyenlőséget a papok, a hierarchia és a hívők között”. Cserháti nagyobb nyitottságot kívánt az egyházban és határozottabb odafordulást a „kicsikhez, a gyengékhez, a betegekhez és a szenvedőkhöz”.

Balás Béla, kaposvári püspök szerint, a jövő egyháza kis, személyes közösségekre épül. A fejlődés világszerte a személyesség irányába halad. Az egyházat már nem lehet rendelkezésekkel, papírokkal és hagyományokkal irányítani, a papok és a hívők kapcsolatának sokkal inkább baráti alapon kell állni. Balás mindenképpen óvott attól, hogy az egyházban és a világban „tökéletes állapotokat” várjunk. Gondoljon csak az ember Jézus szavaira, a búza és a konkoly egymás melletti növekedésére: „Ahelyett, hogy tökéletes állapotokról ábrándozunk, inkább a fiatalok körében végzett munkával töltjük el az életünket.”

Az egyház kettős arca

A pangás és minden régi, merev, inkább a múltba, mint a jövőbe mutató elképzelés mellett, amelyeket még mindig nem sikerült legyőzni, egyre nagyobb erők észlelhetők a magyar egyházban, amelyek a II. vatikáni zsinat szellemében újítani szeretnének. Várszegi segédpüspök, aki ezeknek az erőknek az egyik legkiválóbb képviselője, nem óhajt tudomást venni a katolikusok ilyen megbélyegzéséről, mint konzervatív és liberális, fundamentalista és haladó. Ezekkel a fogalmakkal nem lehet a valóságot helyesen leírni. A magyar egyháznak nyitni kell a pluralizmus felé. Az egyházban a pluralizmus azt jelenti ugyanis,

„hogy többféle úton közelíthetünk Krisztushoz”. Ezeket a különböző utakat el lehet fogadni. A magyar egyház jövője csak akkor biztosított, ha „integrálni tudunk minden pozitív alkotó erőt az evangelizációba és saját magunk újra evangelizációjába”.

A zsinati szellemű megújulást szolgáló magyarországi egyházi erők között döntő szerepet játszik a fent említett „Zsinati Kör”. Várszegi püspök közreműködött a megala-pításában. Időközben átalakult a kör, mégis világosan ki-fejezte, hogy a motivációit és célkitűzéseit zsinati szelle-műnek, az egyházzal szemben lojálisnak és messzemenő-en helyesnek tartja.

A „Zsinati Kör” egyik budapesti találkozáján Aszalós Já-nos 200 magyarországi katolikus előtt azt az álláspontot képviselte az egyház jövőjéről szóló referátumában, hogy csak a közösségi egyház életképes. Csak azt az egyházat kér-dezikmeg, amelyik nem moralizáló ítéletekkel áll ugrásra készen, hanem amelyik megértésre törekszik. A jövő egyhá-za csak a szeretett Istenét ismeri és nem pedig „nemzeti Is-tent” vagy a „magyar múlt Istenét”. A jövő egyháza nagyko-rú keresztények – papok és laikusok – közössége, ahol a kompetenciák felosztásában elismerik a szubszidiaritást, és a tagok különböző politikai irányultságát.

A magyar egyház kettős arculatot mutat. A zsinati szel-lemben való megújulás sokféle akadályba és ellenállásba ü-tközik. Ugyanakkor reményteljes, jövőbemutató fejlődés is látható, ami ilyen mértékben a többi reformállamban még aligha kezdődött el. A magyarországi egyház mellett szól az a tény, hogy Nyilvános, szabad és elkötelezett viták folynak a helyi egyház fogyatékoságairól, hiányosságairól és a jár-ható útról. Várszegi püspök egy beomlott házhoz hasonlítja, amely alatt azonban friss vizű forrás fakad. El kell távolítani a romokat, gondolja a pannonhalmi főapát, de vigyázva ne-hogy a nehéz munka során betemetődjön a forrás.

(Ford. Szita Annamária)

PERSPEKTÍVA

Összeállította: Dévény István

Anton Grabner-Haider az ausztriai Graz egyetemén a vallásfilozófia professzora. A filozófia mellett teológiai doktori fokozatot is szerzett, így érthető, hogy néhány évvel ezelőtt megjelent könyvében az egyház sorsával és feladataival foglalkozott.

**Anton Grabner-Haider
Szabadító emlékezet**

Ebben a címben a „Trauerarbeit” szó áll a középpontban, de ezt nem könnyű magyarra átültetni. A „Trauer” szó jelentése gyász, bánat, szomorúság, s ezen kellene „dolgozni” az egyházban. Az értelmezés gondja valószínűleg a németben is jelentkezett, ezért próbálkozik a szerző később kiegészítő szavakkal: Erinnerungsarbeit, Schuldaufarbeitung – feldolgozni a múlt emlékeit, elsősorban a bűnterheket.

Ezek a fogalmak az individuálpaszichológia világából ismerősek. Arról van szó, hogy az ember lelki egyensúlyának védelmében szívesen felejt – elfelejti elsősorban azt, amiben felelősnek érzi magát, ami lelkiismeretét terheli. Ez a felejtés azonban legtöbb esetben „elfojtást” is jelent, s ez feldolgozatlanul súlyos lelki zavarokhoz vezethet. A terhelő emlékeket vissza kell hozni a tudatba – mondta már Sigmund Freud – s „föl kell dolgozni”, mert gyógyulás csak így remélhető.

Újabb kérdést lehet feltenni: érvényes-e ez a szociálpaszichológia világában is? „Vajon csak az egyénileg átélt fájdalom, sérülés és bűn emlékét és kísérő érzelmeit kell feldolgozni, hogy az átélt múlt végre beépülhessen a személyiségbe, vagy kiterjeszthető egy közösség emlékvilágára is? Sokan készek arra, hogy azonnal negatív választ adjanak: az elődök szenvedései és bűnös tettei nem tartozhatnak ránk, utódokra, miattuk tehát nem kell felelősséget vállalnunk. Ezek azt vélik, hogy az átélt fájdalom csak a közvetlen 'áldozatokra', a bűnös tett pedig csak a 'tettesekre' tartozik.”

Ha ez igaz, akkor nagyon éles határvonalat lehet húzni a múlt és a jelen között. Föl kell azonban tenni a kérdést: „A bűnös tett emléke csak a tettesben él tovább, vagy hatékony lehet az utódokban is?” Természetesen nem kollektív bűnösségről van szó, mintha egy nép vagy egy közösség egésze a szó szoros értelmében felelős lenne a mások által elkövetett bűnökért. Az egyént azonban mégsem lehet teljesen izolálni a közösségtől, amelyhez tartozik. A „néhány igazi bűnös” gondolkodásmódja és magatartása mégiscsak egy adott közösségen belül alakult ki és tetteik elkerülhetetlenül hatással voltak másokra is. Rendkívül jelentős ezért, hogy mindennek emléke hogyan él a közösség újabb nemzedékeiben: elfojtják, vagy feldolgozzák?

Ha így állítjuk fel az alternatívát, érezhető, hogy az „elfojtás” szó eleve mellékvágányra tolt hamis megoldást jelentene. Az emlékek kollektív feldolgozása – a „Trauerarbeit”, a bűnös tettekre való „megbánó” emlékezés – beletartozik a közösségben élők igazi gyógyulásának világába. Talán itt rejlik egyik magyarázata annak, hogy az ószövetség is nem egyszer említi a „hetedízíglent felelősséget”. A saját múlt és a közösség múltjának súlyos emlékei felett szomorkodva, a múlt tetteket megbánva kell megszabadulni ettől a tehertől, mert „elfojtva” állandó zavart okozhat a későbbi nemzedékben: nem mernek emlékezni a múlt szégyen-

feltjaira, elfojtják az egyháztörténelem súlyosan negatív emlékeit. Ez viszont gátolja a megtisztult lelki bontakozást, gátolja a közösség lelki egészségét.

Ha az egyház, tehát a hívők közössége a múltjára tekint, sok oka van arra, hogy örüljön. A ma élőknek ezt is ismerniük kell, mert erősíti az értéktudatot, belső biztonságot teremt, a közösségben erősítheti a békesség, megértés, szolgálat szellemét. A grazi professzor hosszan és alaposan elemzi az elmúlt 2000 esztendő történetét – Jézustól napjainkig. Aki „elfojtja” ezt a szép múltat, nem beszél a kereszténység humanizáló tetteiről, vagy jelentéktelennek tartja azt, amit az elmúlt nemzedékek tettek szociális téren, a tudományok áldozatos ápolásában, művészi alkotásokban, erkölcsi értékek kidolgozásában ... Aki mindezt „elfelejti”, az nem csupán igazságtalan, hanem nélkülözhetetlen lelki energiaforrástól fosztja meg az egyház ma élő tagjait.

Ugyanakkor emlékezni kell arra is, ami ebben a történetben nem csupán hiány (tehát „sajnálatosan” nem valósult meg), hanem szégyenfolt, mert bűn, sőt bűnös tettek sorozata. Aki erre is emlékezik, az nem „saját fészkébe piszkít”, mint fanatikus múltvédők, mindent-magyarázók vélik, hanem „Trauerarbeit”, a múlt terheinek tudatosítása, „megbánó feldolgozása”. Grabner-Haider ezt a világot is bemutatja, hogy senkinek se legyen kétsége, miről van szó. Nem az a cél, hogy felsoroljuk az „egyház gonoszteinek” listáját, mint ahogy azt sokan művelték és művelik. Feladatunk inkább az, hogy szembesüljünk teljes múltunkkal, mert itt van miért bánkódnunk, van mit megbélyegeznünk: a másvalásúakkal szemben tanúsított türelmetlenséget, az inkvizíciós eretnek- és boszorkányüldözéseket, a kiátkozásokat, a zsidóság leértékelését és az antiszemitizmus ideológiáját, a múlt század szociális problémáival szemben tanúsított vakságot, a természettudósok kérdéseinek tekintélyi szóval való lehengerlését ...

Ez az őszinte konfrontáció teremti meg annak lehetőségét, hogy végre feldolgozzuk a múltat – a teljes múltat, nem csupán annak fényoldalát. De biztosabb bázist teremt ahhoz is, hogy kialakuljon és megerősödjön a tudat: „Ennek nem szabad megismétlődnie”. Csak akkor lehet egészségesen jövőt tervezni, ha tudatosítjuk, mi volt „beteg” a múltban, így azt is felismerjük, hogy ennek a betegségnek mi volt kiváltó oka. Ideje lenne az egyháztörténet súlyos emlékeivel szembesülni, hogy elsősorban mi magunk lássuk, mi az, ami sötét folt az egyház testén, s ezért „vala-

mennyire” igyekezzünk, hogy ne történhessen meg többé. De szembesülni azért is, hogy az elfojtott bűntudat koloncától megszabaduljunk, s „tisztá vizet öntve a pohárba” magunkra vegyük az egyház teljes múltját, a múlt fény- és árnyoldalát.

A felszabadító emlékezésre sok lehetőségünk van, állapítja meg Grabner-Haider professzor. A teológiában és a teológia tanításában nagyon tárgyilagosan kell meghallgatni azokat a kritikus hangokat, amelyek az elmúlt két évezredben az egyház ellen elhangzottak. Attól a szokástól, hogy megsemmisítő hangon beszélünk a kritikusokról, vagy akár nevetségessé tesszük őket, teljesen meg kell szabadulni. Ugyanez érvényes ökumenikus szinten is. A katolikus, protestáns és az ortodox egyház teológiai képviselői egymást elfogulatlanul mutassák be, hogy eltűnjön lassan az egymásról alkotott torzkép. Csak őszinte konfrontációval lehet remélni, hogy az igazságot keressük, nem pedig a minden áron való győzelmet.

A hitoktatásban sem szabad kikerülni a problematikus pontokat. Későbbi csalódásoknak csak így lehet útját állni, csak így lehet elkerülni, hogy a fiatalok „kívülállóktól” hallják a – nagyon sok esetben – megindokolt vádakát, s meginogjanak az esetleg évekig tartó „kendőzés” miatt. A liturgia is a „Trauerarbeit” sajátos területévé tehető, ha a bűnbánat kikerül a túlságosan egyéni világból és túl általános emlékezésből. Évszázadok múltán is lehet konkrétan emlékezni – s az emlékezés által a tehertől megszabadulni – arra, ami valóban az egyház múltjának súlyos terhe.

„Joggal emlékezünk a szeretet hosszú történetére, amelyet a kereszténység szelleme éltetett. De elkerülhetetlenül szükséges, hogy azt a rombolást is lássuk, ami mögött ugyancsak keresztények álltak. Aki szeretné a kettőt együtt látni, az nem a hitet támadja, hanem segítséget nyújt ahhoz, hogy ez a hit a Jézus által kitűzött célhoz mérje önmagát.” (Anton Grabner-Haider, *Befreiung durch Erinnerung. Trauerarbeit in Kirche und Gemeinde*. München, Pfeiffer, 1990. 310 o.)

Franz Mussner
Felejtethető Auschwitz?

Ebbe az összefüggésbe tartozhat az Auschwitz-ra való emlékezés. Január 27-én a haláltábor felszabadításának ötvenedik évfordulója teszi ezt aktuálissá. Franz Mussner morálteológus többször foglalkozott

már ezzel a kérdéssel, eddigi gondolatait és hasonló reflexióit összegezi egy folyóiratcikkben: Szabad-e megfélekezünk Auschwitz-ről?

„Minden idők legnagyobb megsemmisítő tábora” – így nyilatkozott annak idején Rudolf Höss, táborparancsnok. Igazat kell adnunk neki. A kivégzések ilyen „gyári szintű” szervezésére eddig sohasem került sor. „Auschwitz ezért a német történelem súlyos emléke, s nem csoda, hogy akik erről a történelemről le akarják törölni a vérfoltokat, tagadják, hogy egyáltalán megtörtént.”

Christian Meier történész szerint nem elegendő a „történelem-tudat”, a történelmi emlékezetet is ébren kell tartani. Csak így lehet elkerülni azt, hogy az egész túl távolivá váljék, s elszüljedjen a történészek tárgyilagos nyugalommal, személytelenül megírt könyveiben. Johann Baptist Metz ezért követeli az „emlékezés kultúráját”, amelynek már nem csupán az a célja, hogy elmondja azt, ami történt, hanem hogy a megtérés útjára tereljen.

Auschwitz egyetlen mozdulattal keresztülhúzza a felvilágosodás nyomán kialakult történelem-filozófiákat (Hegel), mert az akkor fennhangon hirdetett optimista szemlélet tarthatatlanná vált. „Az első világháború után talán még lehetett védelmezni azt, hogy 'véletlen baleset volt', de ami itt történt, az egészet az abszurditás szintjéig fokozta.” Amiről a német idealisták (és Marx) azt hitték, hogy szükségszerűen mindig tökéletesebb lesz, arról kiderült, hogy kiszámíthatatlanul működnek benne a negatív erők, az emberi gonosztságot nem lehet megfékezni.

Lényeges felismerésünk – és beismerésünk: mindaz, ami megtörtént, hozzánk hasonló emberek által történt meg. Nem valami idegen csillagról érkeztek, hiszen itt születtek, itt éltek, ezért most már felejtethetetlenül tudhatjuk: ilyen lehetőségek rejlenek az emberben. „Az emberi lehetőség nyilvánult itt ki, ezért tőlünk sem lehet idegen. A nemzeti szocialisták megmutatták, hogy mire képes az ember, akkor is, ha ma ez gátak közé szorult. De meddig tudnak a gátak ellenállni a nyomásnak?” Az emlékezésnek ezért egyetlen értelme az, hogy ezt a belső ellenállást fokozza: „Auschwitz egyértelműen az etika koordináta-rendszerébe tartozik.”

Az Istenben hívők számára ugyanakkor egy égető kérdés jelentkezik: „Hol maradt Isten az auschwitzi (és egyéb haláltábo-

ros) gyilkosságok idején?” Miért húzódott vissza ilyen messze távolba, amikor azokat, akik „a kiválasztás által kedvesek őseik miatt” (Róm. 11,28), milliós tömegekben ölték meg? Biztos, talán még nem érkezett el annak ideje, hogy „egykor majd irgalomra találunk” (Róm. 11,32), de az irgalmatlanság iszonyú idejét így, ebben a formában kellett átélniük? A „jó Isten” hite nem tűnhet el, de radikálisan át kell gondolni, hogy mit jelent isteni méreteken a jóság. „Auschwitz-ból kiindulva át kell gondolnunk egész teológiánkat” – hangsúlyozza Franz Mussner.

Befejezésül néhány, a cikkben említett forrásmunka: T. Bastian, *Auschwitz und die „Auschwitz-Lüge”. Massenmord und Geschichtsfälschung*. München, 1994. F. Mussner, *Dieses Geschlecht wird nicht vergehen. Judentum und Kirche*. Freiburg, 1991. Chr. Meier, *Vierzig Jahre nach Auschwitz. Deutsche Geschichtserinnerung heute*. München, 1990. L.H. Ehrlich, *Fraglichkeit der jüdischen Existenz. Philosophische Untersuchungen zum modernen Schicksal der Juden*. Freiburg, 1993. F. Piper, *Die Zahl der Opfer von Auschwitz. Aufgrund der Quellen und der Erträge der Forschung 1945-1990*. Oswiecim, 1993. R. Amnicht-Quin, *Von Lissabon bis Auschwitz. Zum Paradigmenwechsel in der Theodizeefrage*. Freiburg/Wien, 1992. G. Niekamp, *Christologie „nach Auschwitz”. Kritische Bilanz für die Religionsdidaktik aus dem christlich-jüdischen Dialog*. Freiburg/Wien, 1994. **(Franz Mussner, Dürfen wir Auschwitz vergessen? in: Freiburger Rundbrief. Neue Folge, 2(1995), 1. szám. 12-18. o.)**

Luis Pérez Aguirre

A visszanyert hitelesség

Luis Pérez Aguirre, uruguayi jezsuita páter nem a múltba, hanem a jövőbe néz. Könyvét ismertetni „vállalkozás”, mert ennek az országnak püspökkari konferenciája elítélte. Ugyanakkor négy hónap

alatt hat kiadásban jelent meg. Montevideo nyomornegyedében végzett lelkipásztori tapasztalatai késztették szólásra, így „sajátos” egyházszeretetét és egyházgondjait talán csak azok érthették meg, akiknek nevében szólt. Ugyanakkor nemzetközi kitüntetések által (pl. a Pax Christi international békedíja) neve és ténykedése külföldön is ismertté vált.

Dél- és Középamerika népei többségben katolikusok, ugyanakkor a társadalmi ellentétek szinte sehhol sem olyan élesek, mint ezen a földrészen. A „nyomorban élők” lelkipásztora alulról néz fölfelé, így az egyház jelenlétét a szegények-gazdagok feszültségében látja. Tapasztalatainak összege: „Úgy tűnik, hogy a hivatalos egyház a gazdagabb és műveltebb osztály felé fordul, a szegények és a 'kisemberek' háttérbe szorulnak ... A szegények a megváltottság és az egyházi élet peremvidékén élnek, mert nehezen teljesítik az erkölcsi előírásokat pl. a születésszabályozás, vagy a 'magántulajdon tiszteletének' területén, nehezen tudják elérni, hogy szilárd házassági kötelékben éljenek, s a liturgiától is kevés segítséget kapnak, mert ünnepélyes nyelvét nem értik.”

A fősorolást még folytathatnánk. Ugyanakkor, ha elfogulatlanul belelapozunk az evangéliumokba, találkozunk azzal a Jézussal, aki a törvény által kitaszítottak barátja: a szegényeké, a nőké, a prostituáltké, a betegeké, a leprásoké, a bűnösöké. Jézus azoknak barátja, akik az élethez való jogukat alig tudják érvényre juttatni, akiknek helyzete anyagi jólét és társadalmi elismerés szempontjából reménytelen.

Aguirre páter könyvében felsorolja azokat a területeket, ahol súlyos és megoldatlan kérdések találhatók. Indítéka: „Azért az egyházért aggódok, amelyet szeretek. Küldetését csak akkor tudja teljesíteni, ha valóban hitelre méltó. Az evangéliumi kijelentés, hogy Jézus 'jó hírt hozott mindenkinek' az egyház hitelt biztosító magatartása nélkül erőtlen, értéktelen. Mindenki tudja, mennyit beszél az egyház a szegényekről, az igazságosságról, szabadságról, emberi jogokról, de sajnos kevesen hisznek abban, hogy hajlandó is azt tenni, amit másoktól megkövetel.”

Az egyház belső életéről van tehát szó, s itt „sajnálatosan meg kell állapítanunk”, hogy a hatalom gyakorlásának módjában, a túlerőltetett centralizmusban, a férfiak és nők egyenrangúságának és egyenjogúságának kérdésében, a „klerikális” egyháznak a „karizmatikus” fölött tanúsított túlerejében, a szexuálmorál túlhangsúlyozásában ... nagyon súlyos problémákkal szembesülünk. Aguirre szívvel-lélekkel elismeri azt, hogy az egyház intézményes szervezetű, tehát a hierarchiának isteni jogú megbízatása és feladata van. Ha viszont ez az arculat túl erősen jelentkezik, s szinte teljesen háttérbe szorul a „demokratikus” elem, amely által a „szeretetközösség”, az Isten népének teljes egyenlősége mutatja meg magát, akkor „valami nincs rendjén”.

„A szabadság lelkének működése – 'a szél ott fúj, ahol akar' – sokakban ébreszt félelmet és bizonytalanságot. Ezek azután megkísérlik, hogy a nyugtalanító szélvihar elől menedékbe vonuljanak. Ez az a jól ismert reakció, amely az anyaméh biztonságát, a begyakorolt viselkedés és gondolkodás megnyugtató bázisát keresi ... Azt mondják: biztonságban vagyunk és erősnek érezzük magunkat, ha azt tesszük, amit eddig is tettünk. Ezzel szemben azt kellene mondaniok: az igazság szabadít fel bennünket. Az persze igaz, hogy az igazság nyugtalanít, ezért nehezebb elviselni, mint a visszahúzódnás biztonságát ... Ebben a helyzetben az egyházi ének bátorít bennünket: Ubi caritas et amor, ibi Deus est ahol él a szeretet és a jóság, ott jelen van Isten.”

Hogy mit jelent az átélt igazságért való kiállás, jól igazolja az elítélt, majd rehabilitált teológusok sorsa. Említsük csak Yves Congar, Henri de Lubac és Teilhard de Chardin nevét. Mindhármat „cenzurálták”, s hallgatásra voltak ítélve. Későbbi történetük: Congar az egyik legjelentősebb zsinati teológus lett, de Lubac bíborosi kitüntetést kapott, Teilhard de Chardin pedig nagyon jelentős teológiai könyvekben kapott méltatást, mint pl. Joseph Ratzinger bíboros, hittani kongregáció prefektus (akkor még teológiai tanár) sok kiadást és fordítást megélt „Einführung in das Christentum” című írásába.

Ez a történet viszont sajnálatosan ma is folytatódik, amikor a „tekintélyi elv” alapján szélsőséges kijelentések hangzanak el, mélyen megsértik a testvéri közösséget, s a szeretet karikatúrájává válnak. Lehet vitázni Leonardo Boff „szabadság-teológiája” felett, de nyilatkozhat-e a hatalom birtokosa úgy, mint ahogy azt Angelo Sodano bíboros tette? Újságírók előtt jelentette ki Boff laicizálási kérelmével kapcsolatban: „Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen Judás is elárulta Jézust.”

Idézhetjük Santo Domingo bíboros-érsekét, López Rodríguez-t is, aki papok és teológusok előtt jelentette ki: „Frusztrált, elkeseredett, terhelt emberek ezek ... Menjenek, amilyen gyorsan csak tudnak. Meg vagyok győződve – ez személyes véleményem – ha megnősülnek, s feleségük keményen bánik velük, majd megszeliődülnek.” Csak a túlerőltetett hatalmi biztonság, egyúttal a laikus állapot és a nők feletti jól begyakorolt lesajnáló gondolkodásmód teszi lehetővé, hogy vezető egyháziak így beszéljenek – fűzi a hatalommal való visszaélés szomorú történetéhez a jezsuita páter.

Hogyan ítéljük meg a „konzervatív”, hatalmi bázisra épülő magatartást – folytatja – amikor látjuk, hogy Sao Paulo érsekségét öt egyházmegyére bontják, de New York, Mexico-City vagy Madrid „egyben” maradhat? „A különbség persze abban áll, hogy Sao Paulo élén a haladó szellemű Arns bíboros áll, a többiek felett pedig megbízható konzervatív püspökök.”

Jó lenne újraolvasni – s az egyházon belül is megvalósítani – amit VI. Pál pápa „Octogesima adveniens” kezdetű körlevelében írt (1971). Felszólított minden hívőt, hogy „szabad kezdeményező szellem töltse el őket, ne várjanak mindig fölülről jövő előírásokra és utasításokra, amikor a társadalom gondolkodását, szokásait, törvényeit és életformáit keresztény szellemmel akarják megtölteni.” Miért olyan nehéz a „próféták” sorsa az egyházban, miért csak a profán társadalom felé van rájuk szükség? – kérdezi Aguirre.

„Nem kételkedem abban, hogy a pápa Péter apostol szerepét folytatja, s döntő szerepe van az egyházban: az egységet kell őriznie, a közösségek életét kell biztosítani ... Ezt a szerepet azonban evangéliumi értelemben szolgálatként kell értelmeznünk ... Szó sincs arról, hogy a tekintély fölösleges lenne az egyházban. Az 'auktoritás' gyakorlásában azonban el kellene távolodni attól a felfogástól, hogy azokhoz a monarchiákhoz akarjon hasonlítani, amelyek felett már eljárt az idő.”

Nagyon egyszerű lépések is közelebb vinnének a célhoz. Pedro Casaldáliga püspök is kérte a pápához írt levelében: „Tiszteletre méltó ősi megszólítás, ha 'Szentatyáról', 'őszentségéről' beszélünk, vagy azt mondjuk, hogy 'Eminenciás' vagy 'Excellenciás uram'. Mindez azonban nehezen egyeztethető az evangéliumok szellemével, s emberileg nézve is túlerőltetett. 'Ne hívassátok magatokat atyának vagy mesternek', mondta az Úr. Az is sokkal jobban megfelelne az evangéliumnak és a mai érzésvilágnak, ha egyszerűbb lenne megjelenésünk, öltözködésünk, gesztusainkkal nem hangsúlyoznánk ennyire a rangkülönbséget.” Hitelre méltó a mai világban csak úgy lesz az egyház – fűzi ehhez kommentárként Aguirre ha a hatalom gyakorlása közben sokkal élesebben, erőteljesebben tűnik elő az, hogy „testvéri közösségben élünk, Isten előtt egyenrangúak vagyunk, Isten fiai és leányai egyházának tartjuk magunkat”, amelyben mindenki felelős mindenkiért. **(Luis Pérez Aguirre, Glaubwürdigkeit zurückgewinnen. Die Kirche und ihre Probleme an der Schwelle zum dritten Jahrtausend. Luzern, Edition Exodus, 1994. 176 o.)**

DÉVAI MÁRTON

A szerző kérésére nevét megváltoztattuk. Amiről írása elmélkedik, az személyétől és a valódi egyházközségektől függetlenül általános probléma.

Meddig szolgáljon a plébános?

Van egy plébános (mondhatom) barátom, aki néhány év múlva 75 éves lesz, és akkor hivataláról le kell mondania. Nem tudom, elfogadják-e lemondását vagy elhalasztják a mostani paphiányos időszakban, mivel két plébániát lát el. Aggódom a sorsáért; vajon meddig bírja, és mi lesz vele azután. Ha papi otthonba kerül, idős korában új környezetbe jut. Ha viszont a volt plébániáján marad, akkor alkalmazkodnia kell a fiatalabb és a helyi ismeretekben tapasztalatlanabb utódjához. Azt gyanítom, hogy e két változat helyett inkább összeroppanásig szeretne szolgálni, és az oltár előtt kívánná befejezni az életét. Ez szép-szép, de...

Ezután kezdtem érdeklődni, hogy más helyeken meddig szolgál az idős plébános és mi lesz vele.

Egyik történet

Egy szavahihető ember szájából szomorú történetet hallottam egy betegeskedő, öreg plébánosról, akit egy váratlan esemény annyira megrendített, hogy kórházba kellett szállítani. Nemso-kára azzal engedték ki, hogy állandó ápolásra szorul. Így került valamelyik rokonához, aki gondját viseli. A plébánosi szolgálata ezzel befejeződött.

Megtudtam, hogy régen lelkes papnak tartották, aki a fiatalokkal is törődik. Az édesanyja vezette a háztartását, de a mama halála után megváltozott. A plébániára nem szívesen engedte be az embereket, nem tartott hivatalos időt, hanem mise után a sekrestyében kis cédulákra maga írogatta a feljegyzéseket. Mindent maga akart csinálni, pl. 70 éves korában a plébánia tetejéről lehullott cserepek pótlását is.

Az egyházközségi képviselőtestületet legalább 10 év óta nem hívta össze. Egyre öregebb, betegesebb lett. Az igényesebbek, ha tehették, máshová jártak misére, az idősebbek kitartottak mellette, mert megszokták.

Az utódjának első dolga volt a plébánia épületének rendbehozása: A tetőt újra cserepezték és központi fűtéssel látták el a házat. Ezáltal alkalmassá vált közösségi összejövetelekre is.

A felújítás egyik résztvevője elmondta, hogy milyen elhanyagolt, elszomorító állapotban volt a ház. Kiderült az is, hogy az öreg plébános éjszakánként a szobájában a botjával zavarta el az egereket, amik a korhadt hajópadló alól előbújva az újságok lapjait rágták. A fészerben tárolt Trabantba a tyúkok tojtak.

A plébániának nem volt leltára; a bútorokról nem lehetett tudni, hogy melyik az egyházközségé és melyik a plébános saját tulajdona. Az épület nem volt átírva az egyházközség tulajdonába, hanem annak a nevének maradt, akitől valójában évtizedekkel előbb megvették.

Az egyházközségben régóta megszűnt a közösségi élet. Az öreg, betegeskedő plébános papi működése a szentségek kiszolgáltatására, igehirdetésre és a temetésre szorítkozott. Ezeken túlmenően nem foglalkozott a közösséggel, erre már nem volt ereje. Kölcsönhatásként vele se törődtek a hívek. Magára maradt.

Felvetődik a kérdés, hogy kinek jó az, hogy addig szolgál a plébános, amíg emberhez méltatlan körülmények közé kerül? Nyilván nem jó sem saját magának, sem az egyházközségének.

A püspöke talán nem tudott a munkatársának emberhez méltatlan körülményeiről, aki különben nem eldugott kis faluban élt?

Az esperes (akit a püspök szemének hívnak) a vizitációkon ezt nem vette észre, vagy csak kérdőív alapján tájékozódott a plébánosról és az egyházközségről? Ha viszont a püspökség ismerte a helyzetet, akkor felvetődik a kérdés, hogy miért nem törődtek vele, és miért hagyták szálnalmas helyzetbe jutni? Miért nem előbb mentették fel a hivatalából? A paphiány nem lehetett az oka, hiszen a helyére új, fiatal plébánost neveztek ki. Akik az egyházközségben ismerik az esetet, felteszik egymás között ezeket a kérdéseket, de ki ad rá választ?

Egy másik történet

Szintén egy szavahihető ember mondta el az alábbi szokatlan történetet. Az egyházközségből 100 aláírással levelet küldtek a megyéspüspöknek, melyben kérték a plébánosuk elhelyezését. A levélben beszámoltak az egyházközségük helyzetéről, ahol a vallási élet csupán a vasárnapi templombajárásból áll, és egyáltalán nincs közösség. Pedig nagy szükség lenne rá, mert vonzóerő lehetne a környezet vallástalan többsége számára. Nem csoda, ha itt gyors növekedésnek indulnak a szekták. A Hit Gyülekezetének összejövetelein annyian vannak, mint a katolikusok a misén. A gyülekezeti termet csaknem fiatalok töltik meg, a templomot viszont főleg öregek.

A plébánosnak nincsenek munkatársai, az adminisztrációt is egymaga végzi, és persze túlterheltségére panaszkodik. Telefonon kell bejelentkezni hozzá; hivatalos időt nem tart. Az emberekkel nem megértő, inkább bürokrata hivatalnok. A szentbeszédekben a rádió- és a TV-műsorokról olyan bőven mondja el a vé-

leményét, hogy az evangélium magyarázatára már kevés idő marad. A gyerekeket fegyelmezi mise alatt, és a felnőttekre is rászól. A gyerekek közül többen ezért nem szívesen járnak templomba. Aki igényesebb és teheti, az máshova utazik misére. Nem tart hittanórát, az oktatást világiak végzik. A képviselő-testület egy-két kivétellel bologatójánosokból hozta össze. A testületnek nincsenek munkacsoportjai, melyek különböző feladatokkal foglalkoznának. Nincs karitás sem. A szegényekkel az önkormányzat törődik.

A rendszerváltozás után néhányan felkeresték a plébánost, hogy megbeszéljék a vallási élet megújítására vonatkozó elképzeléseket. A válasz az volt, hogy elégedjenek meg azzal, ami van. Különbözik mire fel ez a buzgólkodás? De ők nem elégedtek meg, és ezután kérték levélben a megyéspüspöktől a plébánosuk elhelyezését. Már korábban is írtak a püspökségnek levelet, de akkor még csak azt kérték kereken 250 aláírással, hogy alapítsanak egy új plébániát, amit a település nagy létszáma is indokol.

A püspök egyik levélre sem válaszolt. Ismerősöm keserűen megjegyezte: úgy látszik, a főpásztor nem törődik a nyájával, nem küld segítséget, így magukra maradnak. Pedig agyonhallgatással nem oldódik meg a helyzet, hanem csalódottságot szül, meg az egyház ügye iránt közömbösséget. Nem ismeri a püspök úr elgondolását; talán arra vár, hogy néhány év múlva már több pap lesz, és akkor majd áthelyezi a plébános urat. Addig viszont minden marad a régiben.

A magatartások lehetséges okai

A II. vatikáni zsinat után kell-e bizonygatni azt, hogy közösség nélkül nincs egyház. Egymagunkban nem tudunk keresztény életet élni, és ehhez szükségünk van közösségre. Következésképpen a plébános szolgálata ne csak a szentségek kiszolgáltatásából álljon, hanem egyházi közösségek szervezéséből, irányításából is. Úgy tűnik, hogy a plébános családja az egyházközség. Szükséges, hogy munkatársai legyenek, és együtt dolgozzanak; hogy a hívek cselekvően vegyenek részt a helyi egyház építésében. Ne legyenek passzívak a templombajárók, ne várják a kiszolgáltatásukat és azt, hogy mások dolgozzanak helyettük. A közösséget szervező kíváncsisággal persze nem könnyű megbarátkozni, amint azt láttuk.

A továbbiakban vizsgáljuk meg, hogy a két történet szereplőinek (plébános, egyházközség, püspök) magatartását közösségi szempontból.

1.) Az első történet *plébánosa* az emberileg szájalmas sorsot is vállalta, hogy a hivatalában maradhasson. Nem adta fel önként. Feltehetően nem volt vonzó számára a papi otthon, vagy a rokoni ellátás. Elkerült volna arról a helyről, ahol évtizedekig élt, ahol ismerték. Ragaszkodott ezért a megszokotthoz, és nem kérte a felmentését.

Egy világi férfi amikor nyugdíjba kerül, továbbra is a családjá körében marad, a felesége változatlanul ellátja, látogatják a gyerekei, unokái, és idejét, jobb esetben, a hobbijával tölti. Mindez nincs így a nyugdíjba menő plébánosnál, és az aktív élet feladása komoly megpróbáltatást okozhat. A saját szempontjából érthető az a törekvése, hogy minél tovább akar a helyén maradni.

A második történetben a plébános feltehetően számít arra, hogy kevés a pap, és ha a levél hatására nem helyezték el az egyházközsége állapota miatt, akkor ezután sem fogják. A helyzetében megerősödött, marad a megszokott helyén, ahol már 25 éve működik, és szinte bérletet kapott a további 10 évre, amikor hivataláról le kell mondania.

Az elmúlt ateista rendszer üldözte a közösségeket szervező papokat. Ha valaki plébános akart maradni, többnyire választás elé került. Hősies magatartást kívánt a közösséggel való foglalkozás annál inkább, mert erre az egyházi hatóságtól sem kaphatott bátorítást. Nem tudni, hogy a két plébános esetében az elhelyezéstől vagy az üldöztetéstől való félelem volt a döntő abban, hogy az egyházközségükben a közösségek megszűntek, illetve ki sem alakultak. Lehet-e beszélni közösség nélküli egyházközség pásztori vezetéséről? Kiket vagy mit vezet ilyenkor a plébános? Legfeljebb az autóját.

A közösséggel való foglalkozás fáradtsággal jár ugyan, de hasznos a papnak az érdeklődő figyelem és gondoskodás, mikor rátör a társtalanság, a magány. Ha ilyenkor egymagában marad, nagy a kísértés például az ivásra. Ha a hívekkel nem foglalkozik a szentségek kiszolgáltatásán túl, akkor kölcsönhatásként az ilyen plébánossal nem törődnek. Ez visszahat rájuk, és nem érezhetik jól magukat a helyükön, ami növeli a magányosság érzését. Távolsgártartás alakul a plébános és a hívek között; észre-

vételeket, igényeket esetleg kritikákat még kevésbé mondanak. Különben is óvatosan, nagy tiszteletkörök után lehet véleményt mondani az idős papnak, aki túlzottan magabiztos, mindentudó aglegénnyé vált. A világban a családapa hozzászokik az észrevételekhez, sőt a kritikához nemcsak a feleségétől vagy a gyerekeitől, hanem a munkatársaitól is. Ezek ösztönzik megfontolásra, megbeszélésre és változtatásra.

2.) Mindkét egyházközségben a templombajárók kb. 80 %-a idős asszony. Főleg a férfiakra hatott az elmúlt 40 év vallásellenes propagandája, amit az iskolától a munkahelyig hallott.

A hívek nagy többsége passzív, elfogadják a kiszolgálást, a gyámkodást, elvégre fizetik az egyházi adót. Egyháznak csak a pápát, a püspököket és a papokat tekintik, önmagukat nem. De ki adna nekik indítást, bátorítást, hogy önként részt vegyenek az

egyház építésében és a közösség szolgálatában? Segítséget kapnak-e valakitől arra, hogy keressék mi az Isten szándéka velük azon a helyen, ahol élnek, és ne csak vasárnapi keresztények legyenek?

A világiak idejét nagy mértékben leköti a család és a munkahely. A szabad idejükből kellene energiát fordítaniok a közösség számára. Vannak, akik dolgoznának az egyházközségben, de a

plébánosnál elakadnak a kezdeményezések. Nélküle szinte semmit sem lehet tenni, olyan a lelkipásztori szervezet.

A két egyházközség helyzete lemérhető a képviselő-testületeken is. Ha nem működik a képviselő-testület, vagy csak formálisan létezik, akkor nem lehet elvárni, hogy az egyházközség élő közösség legyen. Az ilyen viszonyok nem kedveznek a papi hivatások kialakulásának sem.

3.) A *püspökség* az első történetben az öreg, betegeskedő plébánost meghagyta a százalmas körülmények között, és csak akkor mentette fel a hivatalából, miután kidőlt. Az új plébános rendbehozta a plébániát, és közösségeket kezdett szervezni. A történet azzal folytatódott, hogy egy év után elhelyezték, és a plébániát egy másikhoz csatolták. Alig szokták meg a fiatal plébánost, máris elhelyezték. Magyarázat hiányában csak találgatnak a hívek. Abban egyetértenek, hogy nem volt előrelátó, megfontolt a döntés.

A második történet szerint százan kérték a plébánosuk elhelyezését egy másik egyházmegyébe. A püspök nem válaszolt, de nem is segített, nem karolta fel a hívek megújulási szándékát, és így minden maradt a régiben. Ha a főpásztornak így jó, akkor ez a nyájnak a kedvét szegi, mert mintegy szentesül az, ami eddig volt. Sorvad az egyházközség, de az orvos hagyja, és orvosságot sem ad. A helyzet őszinte megbeszélése helyett az agyonhallgatás nem látszik jó módszernek, és csak növeli a távolságot a püspök és a hívek között. A főpapi hatalom megmutatásának a szándéka érződik ebből.

Annak érdekében, hogy a hívek kiemelkedjenek tétlenségükből és élő közösséggé váljanak, mely majd a vallástalan környezetből vonz magába embereket, ahhoz a hívek gondolkodásmódját is szükséges megváltoztatni. Ez viszont nem megy magától, szükség van a plébános, és a püspök segítségére. A két püspök cselekedetei az ismertetett történetben nem ezt mutatják. A legfontosabb számukra a hívek kiszolgálása szentmisékkal, szentiségekkel, és arra törekednek, hogy ebben ne legyen fennakadás. A közösséget létrehozó szándék a háttérbe szorul. Nem könnyű a helyzet, mert a paphiány miatt nehezen lehet megfelelő plébánost találni. Legtöbbjük már úgyis 2-3 plébániát lát el. És, mint láttuk, az idős plébánosok szívesen maradnak a helyükön.

Ezek után milyen választ lehet adni a címben feltett kérdésre, hogy meddig szolgáljon a plébános? Egyetértésre számíthat

az a megállapítás, mely szerint idős betegeskedő ember ne kerüljön szármalmas körülmények közé. A válasz lényege a közösségépítés elsőbbségre jutása. Addig szolgáljon a plébános, amíg a közösséget szervezni, irányítani tudja. Inkább egy megfelelő plébános lászon el több helyet, de hozzon létre közösségeket annak árán is, hogy nem lesz annyi szentmise, mint korábban volt. A világiak levehetnének feladatokat a plébános válláról pl. a temetést, ami nem szentség. Ha az egyházközségben nem alakulnak közösségek, és a képviselő-testületben nincsenek működő munkacsoportok, akkor a helyi egyház elsorvad.

A két történetben nem látni annak nyomát, hogy a plébánosok a világiakra támaszkodtak volna, inkább mindent, még az adminisztrációt is, maguk végeztek. De a püspökség sem törekedett arra, hogy a világiakat bevonja az egyházközség gondjainak megoldásába, hanem fenntartották továbbra is a túlzott papcentrikusságot.

Lehet ugyan arra számítani, hogy az ateista korszak után növekedni fog a papi hivatások száma (bár nem az említett egyházközségekből). De mi lesz, ha ez a várakozás nem következik be, vagy a növekedés a kiérdemesült papok számát sem pótolja. Megvárják a statisztikai adatokat, ráérnek arra még, hogy a világiak bekapcsolását megkezdjék az egyház életébe, azokét, akik különben beletartoznak.

Meghúzódik egy másik kérdés a háttérben; hová kerüljön a plébános, miután elfogadták a felmentését? Úgy tűnik, legjobb, ha az egyházközségben marad, de nem feltétlenül a plébánián. Ebből a szempontból is előnyös a közösség. Az a plébános, aki szervezte, irányította a helyi közösségeket, biztosan számíthat arra, hogy idős korában is törődni fognak vele, gondját viselik majd. Ennek az ellenkezőjét láttuk az első történetben, amit nyilván senki sem kíván magának. Természetesen nem lehet máról-holnapra mindjárt nyugdíjba helyezni azokat a plébánosokat, ahol nincs közösség az egyházközségben. A szemlélet változása az első lépés.

1995. február 10.

SZEMLE

Összeállította: Dévény István

Istenről beszélni a posztmodernben

„Aki azt akarja, hogy meghallják, annak legyen mondanivalója és úgy fejezze ki magát, hogy felfigyeljenek rá. Hallgatóit érdekelje az, amit mond, s ahogyan mondja. Úgy tűnik, hogy a szokásos keresztény igehirdetés ma egyik feltételt sem tudja teljesíteni.” Ezzel a kemény ítélettel kezdi Rainer Bucher, a bonni Cusanus-Intézet tudományos munkatársa azt az írását, amelynek címe: „Hogyan lehet Istenről beszélni a későmodern korban élő emberhez.” (*Bibel und Liturgie*, 67[1994], 4. szám. 195-202. o.).

Egyesek beletörődtek a kevés sikerrel járó igehirdetésbe, sőt maguk számára „csődteológia” címszó alatt meg is határozták helyzetüket. Ez azonban idővel tönkre teszi a hivatás személyes örömét, de még veszélyesebb, hogy elzárja az utat a jelen lehetőségei előtt: nem keresik, hogy miért nehezebb ma, mint tegnap, még kevésbé azt, hogy mit lehet ma tenni. Katasztrófális következményekkel járna, ha csak a múltba tekintenénk, s sóhajtozánk az elmúlt idők után, amikor a társadalmi helyzet szinte abszolút tekintélyt biztosított a hitnek, s vele együtt az igehirdetőnek.

Alapjában véve nem is annyira a hit hirdetéséről, inkább magáról a hitről van szó. Értékesnek csak az élő hitet lehet nevezni, tehát amikor a hit egzisztenciálisan beleépül az életbe. Nagy kérdés, hogy a mai világban élők „élettörténetében” hogyan jelenjen meg az egyház igehirdető szava, hogy abból élő hit fakadjon. Nem kétséges, hogy nem csupán a hallgató, de a hirdető is egészen más körülmények között él, mint a két nemzedékkel ezelőtt élők.

„A modern kor az életformálás autonómiáját teremtette meg. Lehetővé vált, hogy mindenki megszüntesse vagy megváltoztassa azokat a kötelekeket – vallás, nép, ország, hivatás – amelyek a régiek számára (kevés kivétellel) az egész élet számára érvényesek voltak. Ma már nincs előreprogramozott életsors, hiszen mindenki megtervezheti életrajzát. Szinte senki sem halad meghatározott, tehát alig változó és alig változtatható élet-úton. A 'hogyan tovább' kérdés gyakran felmerülhet mindenki előtt, s dönteni kell.” A legújabb korban kiharcolt szabadság elkerülhetetlen következmé-

nye ez, s jelzi, hogy kapcsolatok megszakítására, új kapcsolatok teremtésére való készség nélkül az életet ma alig lehet végigélni.

Ebben a helyzetben szinte magától értetődő, hogy az életet értelmező gondolat- és hitrendszerek is a különböző lehetőségek atmoszférájába kerültek. „Tisztában kell lennünk azzal, hogy a modern ipari társadalom lényegesen különbözik a korábbi, váltásos alapokon nyugvó társadalmaktól ... Ez a társadalom ott is választás elé állít, ahol a korábbiak mindent elkövettek azért, hogy a választás minimális szintre korlátozódjék.” A régi biztonság eltűnt, már nem egyértelmű számunkra az, amit az ősök még nyilvánvalónak tartottak, hiszen nem csupán döntünk lehet, hanem döntenünk kell. „Arra vagyunk ítélve, hogy utunkat kijelöljük, életrajzunkat meghatározzuk, magunk döntjük el, milyen szociális és erkölcsi előírások szerint állítjuk be életünket.”

Ez világtörténelmileg egyedülálló helyzet. „Még sohasem fordult elő, hogy egy-egy kultúra előírásai, normái ne valamiféle 'hívó bizonyosság' abszolút szilárd alapjára épültek volna.” A „hitbiztonság” szekularizált formáját még a marxizmusra épült társadalmakban is látni lehetett, hiszen a tétel ebben a – közben elmúlt világra is érvényes volt: pontosan előírták, mit szabad és mit nem, s aki alkalmazkodott, az „túlélte” ezeket az időket. A mai, sokak által posztmodernnek nevezett társadalomban azonban fölszakadtak a kötelékek, s egyetemesen elfogadott normarendszer nincs. Mindenkinek egyéni „életműve”, ha határozott irányba megy, ha szabadon zárkózik fel azokhoz, akiknek szintén (szabadon) errefelé vezet útja. „Hogy ez jó eredményhez vezet, nem lehet tudni. Az biztos azonban, hogy ezt a fejlődést ma már nem lehet visszafordítani.”

Ez az új társadalmi helyzet az igehirdetést is új feladatokkal szembesíti. „A kereszténység nem elvont elmélet, amely függetlenítheti magát azoktól, akikhez fordul, akiknek tehát be kell fogadni a hitet.” Célba kell venni az új szituációban élőket, hogy azok egyáltalán képesek legyenek felismerni a halott szó és saját életük közötti összefüggést.

„Fel kell tennünk ezért a következő kérdést: ha távvezérelt életsorsról, a keresztény hitnek ezen belül pontosan meghatározott helyéről ma nem lehet beszélni, akkor hogyan kell ezzel az újfajta emberrel kapcsolatba lépni.” Ezt a kérdést fel kell tenni a hithirdetőnek önmaga felé is, hiszen akár akarja,

akár nem, ő is ebben a mozgásba jött korszakban él. Ha csupán ismétli a hit szavait, úgy ahogy a régiektől tanulta, ha a régiek idejétmúlt világában él, „ha a mai élet tapasztalata nem jelenik meg hitet hirdető szavaiban, akkor mellébeszél” – abban az értelemben, hogy nem önmagából, hanem önmaga „mellől” beszél.

„Nagyon finom, ugyanakkor döntő különbséget kell tennünk a kétfajta igehirdetés között: az egyik halkan, a valóságot sējtetve, ezért megrendülten beszél Istenről, a másik mindentudónak játssza fel magát, aki pontosan tudja, ki az az Isten, akiben hinni kell.” A nagy, bombasztikus szavak üresjáratban forognak, ha nem lehet érezni, mit jelentenek annak életében, aki ajkára veszi ezeket a szavakat. Ha „saját élettörténete” van minden hallgatónak, akkor csak úgy lehet kapcsolatba kerülni velük, ha a hithirdető „saját életrajza” is megjelenik. A teljesen objektív, hívős távolban maradó igehirdetésnek nincs ereje. „A hitet kifejező fogalmak biográfiai hitelességét, vagy legalább a hitelesség vágyát meg kell éreztetni ahhoz, hogy a hallgató is hitelesnek érezze. Már ez is mérhetetlen sokat jelentene, sokkal többet, mint hideg megállapításokat felsoroló előadás, amelyben elhangzik Isten neve – de nincs mögötte semmi, mert nem áll a szó mögött senki.”

Gyermekek szenvedése

A „theodicaea” évszázadok óta használt fogalom, (profán) szótári leírása a következő: „Isten tökéletességét és mindenhatóságát a világon meglévő bajokkal és nyomorúsággal összeegyeztetni igyekvő teológiai mű”. A meghatározás annyiban pontos, hogy „igyekvésről” beszél, hiszen ha végérvényes, ésszel is felfogható magyarázat állna rendelkezésünkre, nem kellene állandóan találkozunk a „miért?” kérdésével.

A gyermeki szenvedés különösen kielezi a problémát. Dosztojevszkij nem az első, aki ezt a kérdést égetően fontosnak érezte, s az „istenkérdés” középpontjába állította. De nem is ő volt az utolsó kérdező. Minden kereszténynek készen kell lennie arra, hogy ezzel a problémával szembesülni fog, saját életében, vagy úgy, hogy szenvedő gyermekek, vagy azok szülei teszik fel a hit szempontjából életbevágó kérdést. Reid Perkins-Buzo, amerikai domonkos szerzetes, teológiai tanár, egy lelkipásztori folyóiratban ehhez a kérdéskörhöz nyúlt hozzá „A gyermekek szenvedé-

sét és korai halálát szem előtt tartó theodicaea” címmel (**The Journal of Pastoral Care**, 48[1994], 2. szám, 155-161. o.).

Konkrét élményével kezdi. Ernie hat éves, betegsége a fehér-vérűségnek ritkábban jelentkező nagyon súlyos formája. Kórházban van, ahol a csontvelő működését serkentő gyógyszerrel kísérleteztek. A kísérlet eredménytelen, egyetlen reményforrás csupán az, hogy csontvelő-átültetéssel meg lehet állítani a betegség előrehaladását. Beszélgetésben fölített kérdése: „Mikor mehetek már haza? Miért olyan fájdalmas minden?” A klinika nagyon szűkre határolta gyermeki életét, ezért ébredt benne harag és lázadás. Türelmetlen volt szüleivel szemben, mert nem segítettek rajta. Egy későbbi látogatásnál azonban benne is felébredt a negatív istenélmény, Istent tehetetlenséggel vádolta.

A szülők szomorúak voltak, félték, de bennük is felhangzott a lázadó szó: „Miért kell a mi fiunknak szenvedni, hiszen olyan jó fiú. Miért teszi ezt Isten éppen velünk?” Mindketten vallásos atmoszférában éltek, a férfi egyházi felügyelet alatt álló iskolában tanított, a problémával szembeállítva mégis tehetetlenek voltak. Isten itt, a betegágyánál kivonult az életükből, mindenkitől elhagyottnak érezték magukat.

„Másként reagáltam Ernie, másként a szülők problémájára. A fiú haragját és lázadását átéreztem. Magam is harcoltam a 'jó Isten' hitével, amikor megérintett ennek a kisfiúnak szenvedése. Ez késztetett arra, hogy saját hitemet is próbára tegyem, amikor az lett a feladatom, hogy a kisfiú lelkipásztora legyek. A szülőkkel kapcsolatos feladatom egyszerűbbnek tűnt, egyszerűen fel akartam zárkózni melléjük, részt akartam venni szomorúságukban, félelmükben.” Ez alapján véve sikerült, mert a nyugodt beszélgetés, a velük együtt való imádság kiszabadította őket abból a szűk világból, amelynek középpontja és egyetlen szereplője saját fiuk volt.

Ernie esete azonban nehezebb volt. Hat évesen azt követelte, hogy Isten igazolja előtte „eljárását”. Tudta, hogy ő nem felelős azért, hogy kórházban kell lennie. Amikor a domonkos páter először hozta szóba Istent, „lesajnálóan nagyot fújt a levegőbe”, majd kijelentette: „Isten nem is ért hozzá ... Volt ő már egyáltalán beteg? ... Miért ilyen kegyetlen?” Nagyon éles, szkeptikus szemmel nézett a papra, aki most felismerte: „Ernie esetében nagyobb lelkipásztori problémával találkoztam, mint szüleinél. Eddigi megoldásaimnál sokkal jobban ki kellett éleznem az isten-

kérdést – a magam számára is. Lehetséges egyáltalán, hogy a kisfiúnak egyáltalán segítséget tudok nyújtani?”

A kérdés egyéni kiélézése szükségszerűen teológiai meditáció felé vezette a domonkos pátert. Ráébred arra, hogy örök probléma ez, hiszen már az ószövetségi Illés próféta is „lázadó kérdést” tett fel: „Uram, én Istenem, hát csakugyan szerencsétlenségbe sodrod ezt az özvegyet, s megölöd a fiát?” (1 Kir. 17,20). Hogy a fiút visszahozhatta az életbe, egyedülálló eset volt az ő életében is.

Újraolvassa az újszövetségből azokat a szakaszokat, amelyek a gyermekeket az „életszentség példájának” állítják: „Bizony mondom nektek, aki az Isten Országát nem úgy fogadja, mint a gyermek, nem megy be oda.” Éppen ezért éleződik ki a szenvedés és halál problémája éppen a gyermekek esetében, „választ követel olyan erővel, amelyet felnőttek halálakor nem érzünk. A gyermek tehetetlen, hiszen hiányzik belőle a felnőttek élettapasztalata ... Testi, lelki, szociális és lelkiismereti szempontból sokkal kevésbé fejlett. Ugyanakkor azt olvasom, hogy a gyermeki életszentség eszmény a felnőttek számára, és látom a gyermeki szenvedést. A kettő közötti szakadék nagyon mély.”

Ezt a szakadékot magyarázattal és magyarázkodással nem tudjuk áthidalni, hiszen a teológia nagy elméleteivel szemben a gyermek süket, igazságukat még sejteni sem tudja. A szenvedő vagy éppen haldokló kisgyermekhez ne is közelítsünk ezért absztrakt válasszal. „A theodicaea legyen lelkipásztori magatartás” – ezen kívül nem segít semmi.

Amit ezután mond a teológus, magától értetődőnek tűnik, mégis, az a puszta tény, hogy elmondja „ötleteit”, valószínűvé teszi, hogy ez a közeledés talán mégsem magától értetődő.

– Tettekkel és szavakkal ki kell mutatni a gyermek iránt érzett, s minden feltételtől mentes szeretetet. Sohasem szabad ezért rákényszeríteni olyan szavakat (imádság-szavakat), amelyről nem vagyunk meggyőződve, hogy őszintén ki tudja mondani. A szerető, aggódó jelenlét fontos, nem az, hogy mit lehet „kihozni” a gyermekből.

– Kérdéseit „halálos komolyan” kell venni, s adott esetben késznek kell lenni arra, hogy beismerjük: „Nem tudom miért – de én itt maradok melletted.” Ez nem lehet megalázó a hívő ember számára, hiszen legtöbbször a felnőttek konkrét „miért”-jére sincs válaszunk.

– A gyermek szenvedéseire nem kell minden esetben „lekipásztorként” reagálni. Hogy milyen módon tud a pap közreműködni a gyermek szenvedésének csökkentésében, az adott helyzettől, elsősorban magától a betegségtől és a beteg állapotától függ. Így érezheti meg a gyermek, hogy a szenvedés nem cél, nem elkerülhetetlen büntetés, hogy Istennek nem „kifejezett szándéka”, hogy valaki szenvedjen.

– Meg kell tenni mindent azért, hogy a súlyosan (talán halálosan) beteg gyermek átéljen valamit, ami nagyon szép és jelentős számára. Akármilyen állapotban van, egész biztos szeretne még az élethez tartozni, s súlyos mulasztás lenne benne egyedül egy „ágyhoz kötött”, tehetetlen kisembert látni.

Mindez még beletartozhat a normális lekipásztori stratégiába. Amit azonban legértékesebbnek tartott Ernie-vel kapcsolatban: „Szavaira, mozdulataira figyeltem, amikor beszélgettem vele arról, hogy mi van a halál után ... milyen fájdalmas lesz azoknak, akik szeretik, hogy meghalt ... mi történik akkor, amikor eltemetik ... És még sok minden másról.” Ez a kérdéssor jelzi, hogy semmitől sem szabad visszariadni, mindenről szabad (néha kell) beszélni, ami „itt” történik. „A haldokló gyermek ismeretlen országba indul ... Utrakel egy olyan világ felé, amely mindannyiunk számára misztérium, ezért éreznie kell, hogy elkísérjük, ameddig lehet.”

Kiegészítés Anne Frank naplójához

Sok-sok dokumentum, fénykép, visszaemlékezés idézi a fél évszázaddal ezelőtti borzalmakat, a holokausztot. A népiértő pusztítás akkor olyan hihetetlen méreteket öltött, hogy akadnak ma olyanok, akik a 60 alattiakkal megpróbálják elhitéteni, mese, hazug felnagyítás az egész. A tragédia nagyságának megértéséhez sokakat – a nem szemtanúkat, a később születetteket – hozzásegítheti egy kis kamaszlány naplója, amelyben leírja rejtőzködésük történetét a németek által megszállt Hollandiában egészen addig a napig, amikor felfedezik, és haláltáborba hurcolják őket.

Szeles Sándor könyvének szereplői valamennyien keresztények. Tevékeny szereplői vagy szemtanúi annak a kornak. Szeles Sándor újságíró, aki eredeti szándéka szerint interjúk segítségével próbálta kideríteni, mikor és hogyan került Magyarországra a haláltáborokról készült első dokumentum, az ún.

Auschwitzi Jegyzőkönyv. A beszélgetések, levelezések révén azonban bővült az anyag, s az interjú-kötet, amelyet a szerző joggal tekint egyfajta történetírásnak, súlyosabb kérdésekre is képes választ adni. Amit a kötet bevezetőjét író Nyíri Tamás professzor így fogalmaz: „... mivel magyarázható, hogy egyes papok, lelkészek, zárdák, egyházi intézmények és keresztény világiak egyértelmű hősiessége és áldozatkészsége ellenére, az egyház mint egész, mint testület és szervezet nem fordult szembe kellő időben a modern, tömeggyilkos antiszemitizmussal?”

Néhány sorral lejjebb tömören a kötetből kiolvasható választ is megfogalmazza: „... a rasszista tömeggyilkos antiszemitizmus nagyrészt azért végezhetett jóformán akadálytalanul véres munkáját hazánkban is, mert a történelmi egyházakban még mindig anakronisztikusan zsidóellenes teológia és igehirdetés virult, mert introvertált nemzet- és egyházközpontú vezetői nem láttak a szorosan vett egyházi területen túl, képtelenek voltak felelősen érzékelni azt a gyilkos embertelen, a keresztény üzenetet alapjában tagadó légkört, amiben éltek, és ami végeredményben éppen úgy fenyegette magát az egyházat is, mint a zsidóságot.”

A kötet lapjairól olyan plasztikus közelkép rajzolódik ki a kor hősie vagy esendő – s ha nem is feladatunk az ítélkezés -, objektíve gyakran a mulasztásban bűnös szereplőiről, mint amilyent Anne Frank rajzol családtagjairól. Számomra a legmegrendítőbb az a néhány oldal volt, ahol keményen de tisztességgel vitatkozva azt próbálja a riporter és az egykori primási titkár kideríteni, hogy miért késett a primás tiltakozó pásztorlevele, s végül miért állították le annak nyilvános felolvasását.

A kötet második kiadása 1994-ben jelent meg. A benne szereplők és a kiadásban résztvevők egy részének neve (Székely Mária, dr. Zakar András, Török Sándor – interjúalanyok, és az egyik lektor, Juhász Gyula) fekete keretben jelent meg. Azóta eltávozott közülünk Éliás József és Nyíri Tamás professzor is. Az ő bevezető teológia-történeti tanulmánya a keresztény – zsidó viszonyról megkétszerezi ennek az egyébként is alapvető munkának értékét.

Talán ő fogalmazta meg legtalálóbban e vállalkozás jelentőségét is: „A zsidók elhurcolása és kivégzése nem csak az évszázad gonosztette, hanem olyan világ- és üdvtörténeti vészjelzés, amely szükségképpen fel kell hogy szólítson a visszaemlékezésre, és a teológiai gondolkodás gyökeres átalakítására.”

(Szenes Sándor: **Befejezetlen múlt.** Bővített 2. kiadás. Budapest, 1994. A szerző kiadása. 364 oldal.)

A valódi Jézus

A valódi Jézust számosan keresik. A legtöbben vallási szándékból: azt akarják imádni és csodálni, aki az igazi, s nem valaki hamisítottat, akit mások találtak ki nekik, s aki nem illik az őket lenyűgöző titok képéhez. Mások mintegy hivatalból keresik, ragaszkodva az egyházi hagyományok ünnepi és hétköznapi tételeihez és kijelentéseihez. Csak az igazit akarják hirdetni, nem azt a hamisat, amelyet más egyházak vagy csoportok tévesen tanítanak. Végül egy egészen kicsiny csoport tudományos, vallástudományi vagy teológiai érdeklődés miatt keresi az igazi Jézust, a történetileg ellenőrizhetőt, az egyházak dogmái és a teológusok nézetek között bújkálót. *Karl Herbst* most megjelent könyve mindegyik csoport őszintén érdeklődő tagjának szívenütő, megdöbbentő, elgondolkodtató, egyben csodálatosan vonzó, izgalmas és áhitatra méltó Jézus-képet rajzol. A hétköznapi emberek nyelvét jól ismerő, az újszövetségi források kritikus elemzésében jártas keletnémet szerző végigolvastatja velünk Jézus életének és működésének evangéliumi dokumentumait és tíz-húszsoros kommentárokkal ellátva segít a legkeményebb diók feltörésében. A valódi Jézust nem adja készen. Megtalálására és követésére elevenít. (*Elpidia* kiadó, Budapest 1995. 283.o. 420 Ft.)

Lemezek húsvétra

Három világceg hatalmas egyházzenei választékából néhány nálunk is kapható műre szeretném felhívni olvasóink figyelmét. Először olyan felvételekre, amelyek a közeledő húsvétra utalnak.

A nagyhét liturgiájának részét képezik a Jézus szenvedéstörténetét bemutató *passiók*. J.S. Bach művei jelentik e műfaj zenei csúcsát. A Deutsche Grammophon három, illetve két CD-s felvételeiről hallhatjuk a Máté- és a János-passiót John Eliot Gardiner illetve Carl Richter vezényletével. (4276482 ill. 4136222). Bach Húsvéti oratóriuma a DECCA kiadásában hozzáférhető egy CD-n (4256502). Számos megzenésítése létezik a keresztfá-

alatt álló Fájdalmas Anyát idéző Stabat mater sequentiának. Közülük egyik legismertebbet Pergolesi komponálta. Mellette most az olasz barokk két másik nagy alakja: D. Scarlatti és Bononcini is szerepel azonos című alkotásával, valamint több kisebb kórusmű a DECCA most megjelenő kétlemezes albumában (4438682). A hangversenyeken leggyakrabban játszott, legnépszerűbb változatot Rossini írta, melyet világhírű énekesekkel hallhatunk a tragikus körülmények közt elhunyt magyar karmester, Kertész István vezényletével, ugyancsak a DECCA kiadásában (4177662).

Händel grandiózus oratóriuma, a Messiás. Számos felvétele közül a PHILIPS kiadásában megjelent, korhű hangszereken előadott, Gardiner által vezényelt változatot szeretném figyelmükbe ajánlani, amely már fekete lemezek (LP) formájában is méltán volt népszerű hazánkban. (414396). A Grammy-díjas Gardiner vezényli a Bach legszebb kórusai című válogatást is. (439885).

Ugyancsak az ő irányításával szólal meg PHILIPS kiadásban Bach h-moll miséjének egyik legszebb felvétele (4155142). Beethoven Missa solemnis és Mozart Koronázási mise című halhatatlan alkotásai a Deutsche Grammophon kétlemezes új kiadványán kaphatók Herbert von Karajan vezényletével (4455432). Schubert két nagyszabású miséje szintén két lemezes albumban jelent meg (PHILIPS 4230882).

Az afrikai ihletésű és afrikaiak által előadott zenét hallhatunk a Missa Luba és az African Sanctus című PHILIPS felvételtől (426836, ill. 4260552). Ugyancsak itt jelent meg a latin-amerikai Missa criolla (Kreol mise), melynek világhírű szólistája *José Carreras*. A szentpétervári székesegyház virágvasárnapi liturgiájának résztvevői lehetünk annak az élő felvételnek a segítségével, amelyet a Deutsche Grammophon szakemberei készítettek a helyszínen (4456532). Ugyanilyen elementáris erőt sugárzó kórus szólal meg Rachmaninov Vecsernyéjének előadásakor is. (Philips 4423442).

Mindaz csekély ízelítő a három céget képviselő PolyGram választékából. A felsorolt lemezekhez és a mintegy hét és félezer fajta klasszikus zenei felvételekhez a komoly zenével foglalkozó kereskedők közreműködésével juthatnak hozzá olvasóink. Mindezek kivétel nélkül kompakt lemezen (CD-n) kaphatók. Egy részüket azonban kazettán is elérhető.

VARGA PÉTER PIUS

Egyetemi pasztorációs konferencia.

„Erő az erőtlenségben”.

Domaszék-Zöldfás 1995. február 23-25.

Az alcím Lukács László piarista atya bevezető előadásának címe volt, de lehetett volna akár az egész találkozóink mottója, hiszen szó volt ebben a néhány napban erőtlenségünkéről, problémáinkról, ugyanakkor mégis derűlátóan váltunk el egymástól búcsúzáskor, mint akik erősnek érzik magukat.

Időszerű volt már ez a konferencia, hisz annyi minden történt ez alatt a pár év alatt: létezik egyetemi lelkesedés, katolikus kollégiumok, katolikus egyetem. Jó volt, hogy végre összejöttek azok, akik szervezői, fenntartói vagy akár élvezői (netán szenvedői alanyai) ezeknek az intézményeknek és kicserélhették tapasztalataikat, elményeiket és főleg jó tanácsaikat. A beszélgetésekben derült csak ki igazán, mennyire hasonlóak a gondjaink, és mennyire újszerűek számunkra azok a problémák, amelyekkel szinte teljesen felkészületlenül kell szembenéznünk.

Lukács László atya előadása után a találkozó résztvevői szekciókban folytatták munkájukat, melynek eredményeit rövid memorandum foglalja össze. A memorandumot teljes terjedelmében több katolikus folyóirat is közli, ezért itt csak a kivonatolt tartalmát adjuk vissza.

1. szekció: Katolikus oktatók az egyetemi pasztorációban.

Talán már az is jellemző, hogy ez a szekció volt a legkisebb hat résztvevővel, közülük három aktív egyetemi oktatóval. Lehet ezt a szervezés hiányosságára is fogni, ami azonban a szekcióban megfogalmazódott, mégis csak elgondolkodtató. Vajon tudatában vannak-e az elkötelezett oktatók pasztorációs küldetésüknek és komolyan veszik-e azt? Általános tapasztalat, hogy egyre gyak-

rabban fordulnak egyetemi hallgatók „életkérdéseikkel” olyan tanáraikhoz, akikről úgy vélik, hitelesen közvetítenek értékeket. Ez roppant nagy kihívást jelent az oktatóknak, akik szakmájuk magas szintű gyakorlása mellett nincsenek felkészülve teológiaiilag, illetve kommunikatív módon mások elkísérésére a keresés útján. További nehézség, hogy sem az egyetemi lelkészségekkel, sem a hasonló gondolkodású oktató kollégákkal nincsenek kapcsolatban, ezért nehezen tudják továbbbírányítani a problémékkal küszködőket. Ugyanakkor a katolikus oktatókra, mint értelmiségiekre kettős nyomás nehezedik: sem a magyar egyház, sem a piaci társadalom nem tart feltétlen igényt szolgáltatukra. Ezen kívül hiányoznak az értelmiség formálásához szükséges elengedhetetlen szocializációs feltételek, úgy mint a személyre szabott növekvő terhelés, állandó szellemi kihívás és a szervesen építkező tradíció léte. A helyi egyetemi lelkésznek elsősorban az lenne tehát a feladata, hogy ebben a kihívásban az oktatók mellé álljon, feltérképezze, megszólítsa őket, leginkább a lelkészség kötelékébe tartozó diákok információi alapján.

Az oktatók segítése legfőképpen a nekik megfelelő lelkigyakorlatok, kommunikációs, önismereti kurzusok szervezését jelenti, illetve azt, hogy egyre inkább bevonják őket az egyetemen működő különböző szintű szerveződések vezetésébe, munkájába.

Az oktatók további bevonása lehetséges még szakmájuk révén mint ösztöndíjak elbírálói, illetve nekik szánt ösztöndíjakkal, szakmai kihívásokkal publikációs lehetőségekkel szakterületükön való elmélyüléssel is.

2. szekció: Egyetemi kollégiumok

Ebben a szekcióban főleg kollégiumi vezetők és a kollégiumok lakói képviseltették magukat. Különösen izgalmas témának bizonyult a kollégiumok szervezeti és működési szabályzatáról (SZMSZ) folytatott beszélgetés, hiszen ezen lehet lemérni egy intézmény belső struktúráinak rugalmasságát, avagy merevségét, demokratikus illetve diktatórikus voltát. Amennyire elengedhetetlen az SZMSZ léte, olyannyira elengedhetetlen az is, hogy azt jól, átgondoltan fogalmazzák meg. Szükség lenne arra, hogy kölcsönösen megismerhessük az országban működő többi kollégium

szervezeti és működési felépítését, ezért jó volna megjelentetni az összes kollégiumi SZMSZ-t, azt is feltüntetve, ahol nincs ilyen.

Minden kollégium legfontosabb ismérve, hogy van megfogalmazott célja. Ez legtöbb esetben *értelmisségi képzés*, illetve annak specifikus változatai. A katolikus értelmisségi létre való felkészítés történhet a kollégiumokon belül teológiai és filozófiai alapképzés formájában, még hatékonyabban egy tutor-rendszer keretében, vagy akár önképzőkörök segítségével is, annak függvényében, melyik kollégiumnak mire vannak lehetőségei. A különböző módszerekre több kollégium élő példája szolgál mintaképül, legtöbb azonban megegyezik abban, hogy a hallgató számonkérhetősége miatt kölcsönös megegyezésen alapuló definiált helyzetekre van szükség.

A közösségi élet és hitélet terén szintén különbözőek voltak a tapasztalatok, attól függően, hol mire adnak lehetőséget a helyi viszonyok. Általános negatív tapasztalat a közöny és a kezdeményezés hiánya, amely részben a hallgatók túlterheltségéből is adódik, de külső hiányosságokat is felróttak, mint például közösségi helyiségek hiánya, illetve a szervezésben való járatlanság. Bátorításul azonban kiegyensúlyozott, harmonikus kollégiumi életről is lehetett hallani, ahol közösen tartanak rendszeres szentmisét, lelkigyakorlatokat, együtt ünneplik a ház ünnepeit (Karácsony, Mikulás), tanunlmányi hétvégéket, téli-nyári tábort szerveznek.

3. szekció: Egyetemi Lelkészség: az egyetemi katekézisek.

A tapasztalat azt mutatja, hogy az egyetemi pasztoráció hatékonysága nagy mértékben függ attól, hogy azt ki csinálja és hogy az mennyire felkészült. Az egyetemisták az egyetemi lelkeszséget általában nem mint intézményt látogatják, hanem konkrét személyek, lelkivezetők, katekéták miatt mennek oda.

Elengedhetetlen, hogy a katekézist ne hozzáértő pap vagy teológiát végzett világi tartsa, akkor is, ha a „melléktémát” a közösség egyes tagjaira bízza. A katekétának fontos megőriznie életközelségét, együtt kell élnie az emberekkel, ismernie azok problémáit, sőt szakmájukból eredő kérdésfeltevéseiket is.

A katekézis címzettjei leginkább azok, akik egyháztagságukat kívánják elmélyíteni, illetve valamilyen szempontból „hiányérzetük” van. Számosan vannak közöttük, akik meg sincsenek keresztelve, a katekézis tehát szélesebb értelemben vett közösségteremtés – építés is, ahol „kezdők” és „haladók” számára egyaránt az a cél, hogy életükben jelen legyen Krisztus.

Az egyetemi katekézisben nagy segítség, ha jól átgondolt, hosszabb időre szóló program áll rendelkezésre. Sok helyen kezd megvalósulni bizonyos interdiszciplinaritás, tehát bármilyen szakos hallgatók felvehetnek egyetemi óraként teológiai, vagy a hittel kapcsolatos más előadást.

A közösségben megvalósult katekézis további feladata, hogy tanítson meg (újra) imádkozni. Fontos, hogy minden közösség megtalálja maga testre-szabott önkifejeződését az imádságban, amelyre eljuthatnak imádság-kurzusok, lelkigyakorlatok segítségével. Gyakori és ajánlatos formák még a zsolnármagyarázatok, zsolozsma végzése és a szentségimádás is. Ezekben lehetőség van a közösség énekére, együttes imádságára, a magánimádságra és termékeny csendre.

A közösség küldetése azonban kifejeződik valamilyen karitatív tevékenységben is, vagy akár nyári munkatáborok, speciális szolgálatok formájában is. Új és fontos terület nyílik a médiában való részvételnek: képezni, bátorítani és buzdítani kell az egyetemistákat és főiskolásokat erre.

4. szekció: Egyetemi Lelkészség: közösségépítés, a társadalom szolgálata.

A közösségek csak akkor tudják ellátni társadalmi küldetésüket, ha dinamizmusukat a stabilitást adó intézménnyel szerves egységben tudják érvényre juttatni. Főleg ezen a téren nyilvánul meg az egyetemisták különlegesen fontos szerepe a pasztorációs munkában. Az egyetemi lelkész felkarolja és irányítja az alulról jövő kezdeményezéseket, pillanatnyilag országszerte az lenne a legfontosabb feladat, hogy a meglévő csoportok, közösségek integrálódjanak.

A nyugati egyetemi lelkészségek egészen más hagyományokra tekintenek vissza, mint a magyarországiak. Mások a személyi

és anyagi feltételek, a programszervezés és menedzsment terén azonban rengeteget tanulhatunk tőlük.

Az egyre riasztóbbá váló paphiány miatt szükség van a világiak nagyobb mértékű bevonására, azok szakmai és erkölcsi elismerésére és munkájának tisztességes anyagi ellentételezésére.

Az egyetemi közösségekben szükséges stabil struktúrákat kialakítani elsősorban a tagság 3-4 évenkénti cserélődés miatti újraszerveződés okozta zökkenők elkerülése végett. A folyamatos tisztújítás feladata, hogy megteremtse a szaktudás és a hit szerves egységét, hogy egyetemi közösségek mai és holnapi vezetőjének praktikus vezetési, kommunikációs és pasztorális háttérrel biztosítson. A közösségek szerveződésének elősegítésére egyetemista közösségi vezetőképző létrehozása szükséges.

Az egyetemi lelkeszség ilyen értelemben inkább mint koordináló, kapcsolatépítő, a katekézisért felelő és a spontán kisközösségeket kísérő intézmény lenne.

Domaszék-Zöldfáson megfogalmazott memorandum fontos háttérő és dokumentuma annak az optimizmusnak, amely lelkesíti, tevékeny közreműködésre készíti azokat, akik szívügyüknek érzik ma a katolikus egyetemi pasztorációt. Fontos állomása ez annak a szemléletváltásnak is, melynek során lassan-lassan kilépünk egyházunk óvatos próbálgatásaiból és merészen a világ elé állunk, mint akinek elképzelései a világ gondjainak megoldására. Nem csak a Lélek erejében bízva, de emberileg, szakmailag is fel kell készülnünk a pasztorációra és igehirdetésre, hogy Lukács László szavaival „Isten zárándoknépének tagjaiként tegyünk tanúságot az Ő szeretetétől, békében és igazságban születő emberibb élet lehetőségéről, s arról a reményről, hogy utunk csakugyan az Isten Országába vezet.”

Éliás József (1914-1995)

Elment egy ember. Hazaköltözött az örök otthonba. Mindennapos eset – mondhatnánk. Akivel megtörténik, annak mégsem az, aminthogy számomra sem, mert nekem a barátom volt. Igen, Éliás József kitüntetett e minősítő viszonzszóval. Pedig ismeretségünk 10 évre is alig tekinthet vissza, személyes találkozásunk csupán hat-hét alkalomra korlátozódott. Viszont feltárta életét, beavatott titkaiba, olyan kezdeményezéseit osztotta meg velem, amihez bizalommal és lelkes elkötelezettséggel csatlakozhattam (pl. A Képes 7-ben közzétett vitaindító írása; az ÁEH rogyadozását segítő, vagy az IRU* terítése az egyházi skizofrénia elkenési szándékát gátlandó stb.). A SOÁ idején a Jó Pásztor embermentő szolgálatát vezette, és tagja volt az ellenállási mozgalomnak is. Sok ezer zsidó származású honfitársunk köszönheti életét Éliás József református lelkésznek. A Yad Vashen Intézet számtalan dokumentuma őrzi áldásos tevékenységének emlékét.

Szándékán kívül, de a keresztyénség becsületét is védelmezte, azzal a természetes és becsületes önfeláldozással az emberiség legszégységteljesebb népiértése közepett, amikor ez messze nem volt általános, sőt félelemből vagy közömbösségből egyházi és világi tömegek asszisztáltak a holokauszthoz... Habitusából fakadóan a kitelepítettek sorsa, lelki táplálhatósága sem hagyta lelkiismeretét szunnyadni. Az 50-es évek pártállama, az ÁEH-nak szolgálai engedelmességgel egyházvezetéssel csaknem keréketörte ezért. Mindenesetre lelkési pályáját, igehirdető-evangelizáló tömeg-vonzó potenciáját kalodába zárta, mintegy „önkéntes” visszavonulásra kényszerítve. (Próbált volna mást tenni, mikor emberek tűntek el nyomtalanul!) Szigetszentmiklósról, majd Debrecenbe került lelkésznek. Utóbbi helyen a már közismert Egyetemi Templom eladási botrányában volt rendíthetetlen az igazság és a tisztesség oldalán előjáróival szemben is.

Kisgyermek kora óta, orvosi műhibát követően, aszténiás volt. Istennél semmi sem lehetetlen, az Ő ereje mindenre elég. Ámulatba ejtő kontrasztként a törékeny, madárcsontú emberben hatalmas lelki-szellemi erő munkált. Gyermeki hite Urában soha meg nem rendült, mikor egyedül kellett szembenéznie külső és belső ellenségekkel, minden keresztbe tevő körülménnyel.

Óriási szellemi kapacitása a szak- és szépirodalom terén is tehetséggel párosult. Több könyvét külföldön adták ki, amíg szilenciumra kárhoztatták Magyarországon. „A következő lépés” Hollandiában kétszer, itthon egyszer látott napvilágot, a „Lehulló álarc”, „A gyökerekig ásva le” és az „Őszi begyűjtés” Sípos Tibor jóvoltából Németországban jelent meg. Három éve magánkiadásban a még kellően fel nem fedezett „Auschwitz mint Golgota, Golgota mint Auschwitz” című könyvét vehettük kézbe a sorstanulmányt követő útmutatással, hogy ti. Isten Országának építése közös küldetésünk. Az „Üzenet a deszkákról” és az „Örök és korszerű kérdések, Bibliai feleletek” kiadványok már itthon jelentek meg. Igen sok szaktanulmánya, drámája, pedagógiai-lelkigondozói írása vár megjelenésre. Soha nem tekintette korlátnak a felekezeti határokat. Karakteresen képviselte Kálvin szellemét, de szeretettel tudomásul vette, elfogadta a másik MÁS-ságát.

80 évesen, 1995. január 3-án ment be Ura örömébe. 47 évi boldog házasságából 2 fia és 1 leánya született. Lelki családja számát ki tudná megmondani? Az ökumenét nem szavalta, nem „kirakat-politizálta”, de élte a mindennapokban. (Volt olyan katolikus lelki gyermeke, aki rendszeresen gyónt nála, mint lelki vezetőjénél.) Debrecenben január 16-án, Budapesten január 23-án búcsúztatták. A család felkérésére mindkét színhelyen az evangélikus, katolikus, református egyház, a Magyar Evangéliumi Testvérközösség és az izraelita felekezet képviselői, lelkészei jelen voltak.

Éliás József rendhagyó ember volt. Így is mondhatnám: rendhagyó. Amit és ahogy hátrahagyott, az mind a legnagyobb, isteni rendben volt és van. Végakaratóval sem az elmúlásra kíván emlékeztetni, sokkal inkább az újjászületésre, az ébredésre a tavasz apropóján is, hiszen kívánságára 1995. április 12-én hamvait nyilvánosan szétszórják.

Igen. Józsi bácsi sokfelé megtalálható 80 évi itthon-létét követően. Nemcsak szívünkben és emlékeinkben, de sokrétű munkájában-könyveiben, valamint sok ezrek hálaimájában. Dicsőség legyen érte Égi Gazdánknak!

Mihálovics Zoltán

Németh Géza (1933–1995)

Olyan valakit vesztettünk el megint, aki nagyon fog hiányozni életének ellentmondásaival, összetettségével együtt. Élete felkiáltójel volt. Figyelmeztetés az egyházra, a magyarságra leselkedő démoni veszélyekre. Valahogy a betöltetlenség és megvalósulatlanság végzete lengte körül. Rehabilitálták s rehabilitáltuk, de mégsem volt a helyén. Láttuk és éreztük hiányát. Életműve nem lehetett teljes, de apró cserépdarabkaiban is értékes és hiteles. Halvány kontúrajai is komoly, nagy lehetőségeket, szent elgondolásokat sejtenek. A nagy lehetőséget talán soha nem is kapta meg, talán maga is részes volt ebben.

Felkészültségének, tehetségének, zseniális szervezőképességének jeleit azonban felcsillantani láthattuk jelentős történelmi-egyháztörténelmi fordulópontokon. A Hősök terén tartott monumentális Erdély-tüntetésen, a romániai menekültek ügyének felkarolásában, a számos könyv- és segélyszállítmány határon való átjuttatásában még a diktatúra idején. Aztán a romániai forradalom alatt és után a több kaminon segélyszállítmány (gyógyszer, kötszer, élelmiszer, ruha) megszervezésében. A számos egyházi ellenzéki konferencia életrehívásában. A rendszerváltás előtt, a legerősebb egyházi ellenzéki erő, az 1956-os Megújulási Mozgalom örökébe lépő REMM (Református Egyházi Megújulási Mozgalom) megalapításában és hatékony munkájában. S talán életműve megkoronázásának tarthatjuk a menekültekből álló ökumenikus testvérközösség, az Erdélyi Gyülekezet megszervezését. Már a demokratikus kormány idején hozta létre az Őrs vezér tere közelében lévő, lepusztult katonai objektumon a Reménység Szigétét, ahol szállást, orvosi ellátást kaphatott minden menekült és rászoruló. S itt jött létre – főleg az erdélyi fiatalok továbbképzésének biztosítására – a Károli Gáspár Teológiai és Missziói Intézet.

Torokszorító, ha újraolvasom két – 1993 nyarán született – memorandumát (A hitvallás ideje van, Protestáns választási tanácsadó). Realista volt, világosan látott mindent, érzékelte a veszélyt. Úgy tűnt, mintha sokszor elveszett volna a kis ügyekben, az apró viaskodásokban. De lehet, hogy ezek nagy ügyek voltak az Úr előtt, s fontos harcok, melyek rábízattak testreszabottan. Egy beteg erdélyiért, egy üldözött lelkipásztorért, egy hajléktala-

nért, egy kicsiny csángó közösségért, s még mi mindenkéért tudott futni, intézkedni napokon át, végtelen kitartással. Mindent bevetett: kapcsolatokat, rafinériát, levakarhatatlan makacsságot, de mindig elérte azt, amit célul tűzött maga elé. Krisztus ügyét a magáé elé helyezte.

Soha nem panaszkodott, s nem fogadott el segítséget. Még azoktól sem, akiket pedig szeretett. Ha kellett egyedül harcolt és küzdött. Fogcsikorgató, tántoríthatatlan elvszilárdsággal, prófétai következetességgel. Kemény volt és hajlíthatatlan, nem engedett a huszonegyből. Sebeket osztott és sebeket kapott. Érdes, szálkás egyénisége külső bátyái mögött érzékeny, szerető lélek rejtőzött. Székely fiataljainak, tanítványainak és istápoltajainak csak „Géza bácsi” volt.

Nem kényszerített senkit, hogy mellé álljon. De ha körülnézett, mindig voltak mellette, s egyre többen álltak mellé. Pedig előfordult, hogy cinikus ajakbiggyesztéssel, méla lekezeléssel volt sikk emlegetni őt az egyházon belül is. Ám csak a hangos kevesek álltak be az ellene lihegők közé. A hallgatag többség tudta, hogy Németh Géza, Géza bácsi – az egyházában legalábbis furcsának tűnő – munkamódszerei mögött nagyon komoly áldozatok és eredmények vannak. Sokszor volt úgy, hogy ő megtehetette azt is, amit a hivatalos egyház nem tehetett meg. Ő azt is kimondta, amit mi nem mondhattunk ki. Most már tudjuk, hogy ha eltérő módon is, de ő is ugyanazért küzdött: Krisztus anyaszentegyházáért, a magyarságért, s e kettő megújulásáért.

Tudtuk, sokkal többre képes, kimagaslik közülünk. Országosan ismert volt, mint református lelkész, mint közéleti ember, az emberi szabadságjogok harcosa, mint publicista. Emellett nemzetközi kvalitású teológusként, elméleti szakemberként tartották számon. De nem katedrára, magas egyházi beosztásba vezette Őt az Úr, hanem a szenvedések, nélkülözések, hitvallások, evilági harcok életmezsgyéjére. Az életet akarta menteni, védeni, tisztaságát őrizni, mert azt Istentől kaptuk sáfárkodásra.

Nem volt kategorizálható, beilleszthető, lekenyerezhető. Sokszor megmagyarázható sem, de mint reformátor ősei csak az isteni igazság normái szerint cselekedhetett bármit is. Láttá, hogy tengernyi a baj, s ezért fogott annyi mindenhez, ezért volt sokszori harsánysága. Kiáltó szó akart lenni a pusztában. Talán, ha nem hurcolják meg, ha nem szorítják ki az egyház életéből, akkor is, ösztönösen is ellenzéki lett volna. Létformája volt ez a

magatartás. Ez vezérelte akkor, amikor 1957-ben egyik szerzője és szellemi ihletője volt a budapesti Református Teológián (1956 szeptemberében tette le első lelkészképesítő vizsgáját, s 1963-ban szentelték lelkésszé) az úgynevezett Hitvalló Nyilakozatnak, amiért később internálták. Több mint egy évet töltött el Tökölön, közbiztonsági őrizetben.

Kiszabadulása után pedig meg kellett járnia a „megbélyegzett” ember poklait és keresztútjait. S talán úgy tűnt, elül a vihar. Számos helyen szolgált segédlelkészként (Ócsa, Füle, Fehérvár, Győr, Monor), míg 1963-ban érdi lelkésszé választották, ahol 1971-ig szolgált. A hatóságokat kijátszva próbált itt házat emelni Istennek, a Martin Luther King-ről elnevezett templomot. Ebből aztán jelentős, nemzetközi visszhangot is kiváltó politikai bonyodalom támadt. A Zsinati Bíróság 1971. szeptember 28-án állásvesztésre ítélte. Ennek hatálya és következményei alól a Magyarországi Református Egyház Zsinata 1989. január 17-én mentesítette.

Egyéniség volt, kemény, nyakas kálvinista, de gyermeki hittel, végtelen egyszerűséggel élte meg a maga hitét, s így hirdette a kegyelem Krisztusát. Hirdette mindhalálig, folyton-folyvást, ahol csak lehetett. Kakasos, csillagos templomokban és imaházakban, internálótáborban, képügynökként. Fegyelemmel sújtott lelkészként is hirdette az evangéliumot, s tiszta evangéliumot hirdetett. Kitaszítva sem volt munkanélküli lelkész. Az „örömhír” volt számára a legfontosabb. Börtönökbe, kaszárnnyákba jutott be, ahová az egyház nem tudott bejutni.

Vígasztalt, segített, sebeket kötözött. Pedig nem kedvelte őt a kommunista korszak összefonódott politikai és egyházi hatalma. Neve tabu volt, a könyvei index alatt. De nem földi hívságok és elismerések érdekelték, hanem tette, amit tennie kellett. Anyagi-lelki áldozatot nem kímélve karolta fel az üldözöttek ügyét hátrókon belül, s azon túl. Szavára figyelt a sajtó, a külföldi egyházi közvélemény, hisz gazdag nyelvtudása révén komoly külhoni kapcsolatokkal bírt.

Régóta hordozta a betegség titkolt keresztjeit. De lendületes, fiatalos, örökmozgó létformájához nem illett a betegség. Folytatni akarta munkáját, tervei, elképzelései voltak, újra elemében érezte magát. Így érte a halál. Most már övé az elkészített kegyelem. Harcai után gyermeki hittel pihenhet az Atyánál, Krisztus kebelén.

Géza bácsi! Isten veled!

Pápai Szabó György

KUPORGATTA-LAK

Csóka György, Jenő község jegyzője jelenti

Külön szociológiai tanulmányt érdemelne, hogy a kistelepülések többsége miért most fogott hozzá templomépítéshez, amikor ezer egyéb gondjuk is akad.

Az emberek szíve mélyén az elmúlt negyven évben is ott pislákolt a templomépítés lángja. Ezt a lángot Fister Ferencné alpolgármester lobbantotta föl, amikor az önkormányzat testületi ülésén elérte, hogy a község is hozzájáruljon a templomépítés költségeihez. A képviselőtestületnek 1992-ben sikerült a Veszprémi (akkor még) püspökséggel egy olyan egyezséget kötni, hogy amilyen mértékben az önkormányzat támogatja az építést ugyanakkora összeggel beszállnak ők is. Így három év alatt megdupláztuk és alapítványi számlán kamatoztattuk a pénzünket. 1992-ben 100 ezer forintot, 1993-ban 200 ezret, 1994-ben pedig egymillió forintot adott Jenő község. Az új templom terveit az egyházmegye főmérnöke, Mussolin Béla ingyenesen készítette el részünkre. Ám tudtuk, a pénzünk így sem lesz elég templomépítésre.

Időközben 47 évi szolgálat után életének 82-ik évében elhunyt Waltz János esperes plébánosunk, így Nádasdladány plébánia fi-liája egy időre magára maradt.

A templom építésére a gyűjtést először a helyi, községi újságban hirdettük meg, s több tízezer forintnyi támogatás érkezett. Mégis úgy éreztük, hogy a nagyobb nyilvánosság elé kell lép-nünk.

Az országos közületi telefonkönyvből kikeresetünk száz olyan lapkiadót, akinek profiljába belefér, hogy a község templom épí-tésére szóló felhívását ingyenesen közzétegyék. Így felhívásunk több mint száz országos és helyi lapba bekerült. Ügyeltünk arra, hogy felhívásunkat úgy tegyük közzé, hogy az ne egy átlagos ku-nyeráló kérelem legyen. Úgy álltunk a dologhoz, hogy a támoga-tónak mi adunk egy jó lehetőséget arra, hogy egy nemes célt tá-mogasson. Az ország minden részéből érkeztek adományok, a fő-várostól kezdve az eldugott kis faluig. Az embereknek csak egy nemes célra van szükségük, s máris hajlandók támogatni. Az adakozó levelekbe többen leírták életük egy részét is. Nézzünk bele héhányba!

„Volt négy gyermekem, tizenkét unokám és három dédunokám, hála Istennek. 1945-ben jogtalanul börtönbe vetettek, s az állásvesztésem miatt nyugdíjam igen alacsony. Ez évben már templomépítést, kórházbővítést, népi kórust is támogattam szerény összeggel. Kérem, küldjenek 3-4 csekket, hogy a következő években is tudjak támogatást adni, ha élek, hiszen 85 éves vagyok.”

Egy másik budapesti levél: „Evangélikus nyugdíjas vagyok, s úgy vélem, az Isten házának építése – bármilyen felekezeti legyen az ember – az egyik legszebb áldozatvállalás, különösen egy ilyen kis gyülekezettől.”

Egy igen kedves Verőcéről: „Egy szeretetotthonban élünk, mint kedvesnővérek, akiket 1950-ben a rendek feloszlásával hajléktalanná tett az akkori kormányzat. Már mind idősek vagyunk, kis nyugdíjunktól szívesen hozzájárulunk a költségekhez, hogy mihamarabb felépüljön a templom.”

Kaptunk támogatást ügyvédektől, pedagógusoktól, orvosoktól, akik legfeljebb csak foglalkozásukat árulták el.

Mindezek mellett a népszégyenyléltartásból kikerestük azokat a személyeket, akik valaha Jenő községben laktak, de időközben elköltöztek. Megszólítottuk őket, mint a község régi lakóit, hogy legyenek segítségére annak a településnek, amely még most is meleg szívvel gondol rájuk. Így többen jelezték, hogy küldenek adományt vagy munkájukkal támogatják az építést.

A lakosság részéről így módon közel egy millió forint támogatás jött össze. S ha minden jól megy, akkor március 19-én megtartjuk a Szent József templom alapkövetését, s egy év alatt szeretnénk tető alá hozni a templomot.

Ám amíg ez megvalósul, addig még sok dolgunk lesz Nagy Károly esperes plébános úrral. A támogatási kérelmet lefordítottuk angolra, franciára, németre, hogy el tudjuk juttatni külföldi alapítványokhoz és külföldön élő magyarokhoz is.

Szeretnénk, ha a templomszentelésen az Egyházfórum is képviseltetné magát, és tudósítana arról, hogy nem hiú ábránd, ha egy kis község ilyen nagy fába vágja a fejszéjét. Tudják meg minél többen, miként lesz a fillérből forint, hogyan épül a kuporgatata-lak.

✓ **Katolikus Felnőttképzés** –

A Katolikus Felnőttképzés Európai Szövetsége (FEECA) 1994. október 18-19-én Salzburgban tartotta közgyűlését. A közgyűlés új elnököt választott **Bruno Santini-Amgarten** személyében, aki a luzerni Svájci Katolikusok Továbbképző Intézetének vezetője. Az elnökség választotta egyik új alelnök FEECA történetében először egy közép-kelet-európai ország képviselője: **Horváth József** a szombathelyi Katolikus Továbbképző Intézet igazgatója. A másik két alelnök: **Bernhard Nacke**, a Német Katolikus Felnőttképzés csúcsszerveinek, a KBA-nak gazdasági vezetője, Ausztria részéről **Baternay Ágota** Sacré Coeur nővér, a BAKEB képviselője. Ebből az alkalomból a FEECA közgyűlése nyilvánosságra hozta az ún. Salzburgi Nyilatkozatot, amelyben az európai katolikus felnőttképzők ki nyilvánították minden felnőtt jogát a továbbképzésre szakmai, általános és közéleti téren egyaránt. Sikra szálltak az európai együttműködési gondolat megerősítéséért, az igazságosságért, a béke és a teremtett világ megőrzéséért. A FEECA-nak a felnőttképzés európai dimenziójának nyomatékosabb hang-

súlyozásával, a hittani világnézet megismertetésével és a keresztény emberkép kibontakoztatásával kell a közjót szolgálnia. A nyilatkozat fontosnak tartja a felnőttképzés szerepét az egyházon belül, illetve az egyház és a társadalom közötti dialógus terén.

A FEECA különös figyelmet szentel az új európai demokráciák egyházainak, melyeket meghatározott továbbképzési programokkal támogat a partnerség szellemében. (MK)■

✓ **Szabadságjogok az egyházban** –

Január első napjaiban két mozgalom, a „Szabadságért az Egyházban” európai hálózat és az „Emberi Jogokért az Egyházban” nevű szervezet tartotta éves konferenciáját Budapesten.

Az eseményen magyar részről **Bulányi György** (A jog kétféle fogalmáról, vagy a jog szó kétféle jelentéséről) és **Gromon András** (Prófétai egyház) tartottak előadást. A külföldi résztvevők közül meg kell említenünk **Klaus Kömer**, **John Gibson** és **Gregor Böckermann** nevét, akik valamennyien referátumokkal készültek, a konferencia fő témájához kapcsolódva. Az előadók bírálták a kapitalizmus embertelen haszonelvűségét.

A kerekasztal-beszélgetések során a résztvevők hangsúlyozták, hogy a keresztény ember evangéliumi gondolkodásának ki kell terjednie az élet minden területére, a gazdaságra, politikára éppúgy mint az egyházi életre. Az egyháznak élő közösségek hálózatává kellene válnia, amelynek semmiképpen sem volna szabad a maga hierarchiájával a társadalom demokratikus fejlődése után kullogni. A privilégiumokkal körülbástyázott, engedelmeskedtető és az infantilis alattvalói magatartást felnőtt emberek partneri eszmecseréjének, közös igazságkeresésének kellene felváltania, ahol tiszteletben tartják a gondolkodás, a véleménynyilvánítás és a lelkiismeret szabadságát, és viselik ennek felelősségét. Ehhez a témakörhöz **Jupp Wagner** luxemburgi pap dolgozata adott vitaindító gondolatokat.

A megbeszélés során a résztvevők újra meg újra hangoztatták, hogy szeretnének saját egyházukban „otthon lenni”, felnőtt, demokratikus jogokkal rendelkező személyként viselkedni: résztvenni a döntéshozókészítésben, felelősséggel közreműködni az egyház életében.

A konferencia tucatnyi országból érkezett résztvevője több formában is kapcsolatba került a házigazda Bokor bázisközösséggel. A Bokor képviselői több témában villantották fel elméleti és gyakorlati, tapasztalataikat céljaikat. Népzene-néptánc bemutatót tartottak, a közös liturgia keretében pantomim-prédikációt adtak elő. (Deliné Szita Annamária) ■

✓ **Főszerkesztő jövés a Magyar Kurirnál** – Az új főszerkesztő, **Neumayer Katalin** bemutatkozása: Az év januárjától vettem át az immár 85. születésnapját ünneplő katolikus hírügynökség vezetését. A hírügynökségi munka és a lap szerkesztése szép és izgalmas feladat, mindig új és új lehetőségeket, kihívásokat kínál.

Az esztergom-budapesti egyházmegye felnőttképzési referenseként és a **Katolikus Társadalomtudományi Akadémia** munkatársaként minden nap éreztem, hogy milyen fontos szerepe van az információ áramlásának. A magyar egyház élete megélénkült, felpeteszült az utóbbi időben: új, pontosabban újjászületett szerzetesrendek működnek. Ha kicsiny létszámmal is, de több világ-

szerte ismert katolikus lelkeségi mozgalomnak vannak magyar követői. Nehéz körülmények között, és sok ellenállásba ütközve, de mégis egyre több katolikus iskola kezdi meg munkáját, s megindult a katolikus felnőttképzés.

Mindez még nem tükröződik eléggé a **Magyar Kurir** híreiben. Részben ennek a következménye, hogy a különféle kezdeményezések, törekvések sokszor elszigeteltek maradnak, egymásról sem tudnak. Nagyon fontos lenne, hogy munkájukról, életükről híreket adjanak a katolikus hírügynökségek. Sokan talán úgy gondolják, hogy tevékenységüknek – ahogyan divatos kifejezéssel mondják – nincsen hírértéke. A hírügynökségek feladata azonban nemcsak a szenzációs vagy rendkívüli hírek közlése. A hírügynökségi munka: szolgálat, elsődleges feladata a tájékoztatás. Remélem, hogy munkám során sikerül erről meggyőzőnöm mindazokat, akik eddig nem érezték e kérdés fontosságát. A magyar egyház hírei mellett továbbra is nagyon fontosnak tartom, hogy a világegyház eseményeiről, állásfoglalásairól pontosan, a különféle véleményeket ismertetve tájékoztassuk előfizetőinket, és

megfelelő háttérinformációkat is szolgáltatassunk. Sokat segít ebben az osztrák, német és svájci katolikus hírügynökségekkel (Kathpress, KNA, KIPA), és a Vatikáni Rádió magyar szekciójával való jó munkakapcsolatunk.

A szerkesztőség anyagi lehetőségei sajnos igen korlátozottak. Ezeket azonban szeretném maximálisan kihasználni, tovább folytatva a megkezdett technikai fejlesztést, és a nemzetközi elektronikus információs hálózatba való bekapcsolódást is. Mindez komoly, igényes munkát kíván az egész szerkesztőségtől. Nem vagyunk sokan, velem együtt mindössze öt munkatárs állítja elő a lapot – beleértve a szerkesztési és a technikai előállítását és a postázást is – közülük ketten külső munkatársak. Az ő lelkiismeretes munkájuk és ügyszeretet nélkül aligha tudnám megvalósítani elképzeléseimet. ■

✓ **Magyar jezsuiták** – 1949-ben a magyar jezsuita rendtartománynak több mint 400 tagja volt, jelenleg viszont csak 100 jezsuita dolgozik és él Magyarországon. A provincia tagjainak átlagéletkora sokkal magasabb mint 1949-ben. A rend nagyon keveset

kapott vissza az 1950-ben elvett ingatlanok közül.

„Eddig még nem tudtuk hatásosan megszólítani azokat a testvéreinket, kik elidegenedtek a vallástól” – mondotta **Nemesszeghy Ervin**.

A rendtartomány elsődleges munkája a lelkigyakorlatok szervezése. A püspöki kar kérésére jezsuiták vezetik a lelki gyakorlatos házat Leányfalun. A dobogókői **Manrézában** sokszor rendeznek lelkigyakorlatokat, rekollekciókat és konferenciákat. Püspökszentlászlón jezsuita kezdeményezésre életrendező ház épül fiatalok számára. Két folyóiratot adnak ki: a **SZÖV** újság havonta 17 ezer példányban, a **TÁVLATOK** kéthavonként 5 ezer példányban jelenik meg. Az elmúlt években több mint 20 könyvet adtak ki. Miskolcon 1994 őszétől megkezdték egy 8 évfolyamos gimnázium vezetését, mely lépcsőzetesen épül ki, egy-egy évfolyamban 2 osztállyal. Ez év tavaszától elindították a **Faludy Ferenc Akadémia**t, amelynek célja a magyar értelmiség megszólítása, továbbképzése. Végül, de nem utolsó sorban, lelkipásztori munkát is végeznek. Magyarországon 5 templomot gondoznak, melyek közül kettő plébánia-templom.

Jelenleg 32 fiatal rendtag tanul, közülük 10 novícius, 22 pedig már fogadalmas tanuló rendtag. Többen külföldön, Innsbruckban, Münchenben, Rómában, Párizsban és Frankfurtban készülnek apostoli munkájukra. (MK)■

✓ **Zsinati klub** - A Zsinati Klub február 27-én **Boda Lászlót** és **Somfai Bélát** látta vendégül. Az ismert morálteológusok az egyházunk erkölcsstanának alapvető kérdéseivel foglalkozó **Veritatis splendor** enciklikáról tartottak előadást kérdéseket provokálva, ill. provokatív kérdésekre válaszolva néha igazán ragyogóan.

Boda László mondandóját „nyilvános önvizsgálat” formájába öntötte, összehasonlítva saját – és az enciklika elképzeléseit két fontos kérdésről: a keresztény autonómiáról és az életszándékról. A teljes autonómia keresztény ember számára elfogadhatatlan, de a „béresmorált” is kerülni kell. Nem csak arra kell törkednünk, hogy belsővé tegyük a „külső tekintély” parancsait, de fel is fedezhetjük a „légy jó” tartalmú parancsok és a „szívünkre írt törvények” közötti harmóniát. Az életszánkékokkal kapcsolatban arra hívta fel a figyel-

met, hogy használhatjuk helyette az élet elhatározás, élet elkötelezettség kifejezéseket, de az alapvető döntéssel nem szabad összekerni. Nem a konkrét cselekedetek jósága a tét, hanem az általános jóra törekvés. Boda László nyilvános önvizsgálata megnyugtatóan zárult: tanítása tartalmában azonos az enciklika tanításával. Amit hiányolt, az a testvéribb hangnem.

Somfai Béla kis enciklikatörténetet nyújtott hallgatóinak, akiket felszólított arra, hogy nyugodtan vágjanak közbe, ha mondandójuk van. Persze az asztal alá söprés jogát viccesen megtartotta magának. Megismerkedhettünk az enciklikák műfajával, teológiai súlyával, de az előadás célja – legalábbis e sorok írójának – csakis az előadás végére derült ki. Ha valaki antropológiai megközelítést hiányol, ill. folyamatban-fejlődésben való gondolkodást kíván tanítani, annak hasonló előadást kell tartania. A kis enciklikatörténettel ugyanis nemcsak egy, a mai napig tartó folyamatotba nyerhettünk bepillantást, hanem egyfajta jövőképet is kaptunk. Az azonos témájú, egymást követő körlevelek eltérő árnyalatú megállapításainak

vizsgálatán keresztül azt is megtanulhattuk, hogy szükség van adott időpontban adott kérdésekben az egyház véleményének megfogalmazására, ez a megfogalmazás azonban nem zárja le a vizsgálódást. Egy meglehet, ugyanaz az igazság ötven év múlva másképp fog tűndökölni, és talán még az sem lesz a végső ragyogása. (B. P. Á.) ■

✓ **A magyar Szociológiai Társaság** vallászociológiai szakosztályának idei első ülése **Molnár Attila** jelentősebb publikációival foglalkozott. A témát **Dalminé Kiss Gabriella** vezette fel, összegezte a fiatal szociológus mostanában megjelent tanulmányainak központi gondolatait. A résztvevők kitértek arra, milyen a vallás és a szociológiai viszonya ma, hogy miért nem jelentős ma Magyarországon a valláskutatás. Molnár Attila kiemelte, hogy a szociológia klasszikusai a vallást alapvető fontosságú társadalmi ténynek tartották, ami nélkül lényeges társadalmi kérdéseket nem lehetett megmagyarázni. Kérdés, hogy mi változott meg. A szociológusok valláshoz fűződő attitűdje vagy a vallás társadalmi szerepe?

A fentiek a szekularizáció problémájához vezettek el, amelyet a szakirodalom ma erősen vitat. A nyugati szakemberek a nyolcvanas évektől kezdve visszafordíthatóságról, legalábbis megtorpanásáról beszélnek. A szerződés szerint is növekedhet a vallás társadalmi szerepe, s nagy hiba ezzel a társadalmi folyamattal nem számolni.

A közösségi társadalomban a vallás és a mindennapi tudat szoros kapcsolatban áll egymással. Ezzel a tudományos társadalomkép nem feltétlen szoros kapcsolatot, a mindennapi tudat meg tud lenni vallás nélkül. Míg a közösségi társadalomban a vallás szociointegratív szerepe pozitív előjelű, addig meg kell vizsgálni ezt a szerepét a modern korban, ahol különböző szubkultúrák állnak egymás mellett és egymással szemben.

A fenti kérdések megvitatása közben összeütközött a konzervatív és liberális szemlélet, a közösségi társadalom értékrendjét vallók nem értettek egyet a tudományos értékrend híveivel. Ezeken a nyilvánvaló értékeken kívül – látens módon ugyan – körvonalazódott egy nagyon fontos szemléletbeli különbség. Ez pedig a „mi a vallás” kér-

dés köré csoportosítható. Vagyis: a vallás egy készen kapott világkép-e, mellyel az egyénnek tetszik-nem tetszik, azonosulnia kell elveszítve az individuum kibontakozásának lehetőségét. Vagy éppen ellenkezőleg, az egyéni kreativitás lehetőségét biztosító értékrend. A két szemlélet ki-mondatlanul is megjelent a vitában, fűszerezve a különböző párbeszédkészség szintjeivel.

Egy további szervezeti kérdés is erőteljesen foglalkoztatta a jelenlévő tanárokat és kutatókat. A magyar vallásszociológiának jelenleg nincsen igazi egyetemi helye és így rangja sem. Amíg nincs Magyarországon vallásszociológiai tanszék vagy akadémiai kutatóhely, addig e tudományág pozícióin nehéz érdemben javítani.

A délutánig tartó összejövetel nem adott végérvényes választ a felmerült kérdésekre, de nem is volt hivatva erre. A társaság tagjai mégis úgy érezhették, hogy folytatni kell a szemléletbeli különbségeket felszínre hozó, egymás véleményét megismerő vitákat. Ezek ugyanis nélkülözhetetlenek a hazai vallásszociológia súlypontjainak kialakulásához. (B. ZS.)■

Olvasói levelek

Rovatunkban a szerkesztőséghez érkezett olvasói leveleket szerkesztett formában és válogatva közöljük. A szerzőkhöz szóló levelekre lehetőség szerint maguk a szerzők válaszolnak, a többire a szerkesztők valamelyike. Levelezőink kiköthetik, hogy levelüket egyáltalán ne vagy csak név nélkül közöljük.

Tisztelt Főszerkesztő Úr!

Köszönöm, hogy lehetőséget biztosított arra, hogy az ország nagyobb nyilvánossága megismerhesse azt, hogy egy kis község miként szervezi meg temploma építését. Próbáltam rövidre fogni az írást, és így több dologról nem tudtam számot adni, vagy bővebben kifejteni. A nyilvánosság ereje menedzseri megközelítésben a multi-level-marketing erejével hat, mert többen jelezték, hogy a hírt barátjuktól, rokonuktól hallották, és így adták tovább. Megkeresett már számos tervező, kivitelező, hangszerkészítő, harangvillamosító, festő és freskókészítő (külföldi is), s felajánlotta szolgálatait a templom építéséhez. Az Egyházfórumnak rajtam kívül máris szereztem egy újabb előfizetőt. A kapott csekken két folyóíratra fizetek elő, és én fogom eljuttatni a másik címzetthez. Az Egyházfórum 94/4. száma foglalkozik a lap értékelésével. Én egyelőre átfogó véleményt még nem tudok adni, de lenne egy apró megjegyzésem. Van egy régi kínai közmondás, amely így hangzik: „Egy kép felér tízezer szóval.” Miért hiányoznak a képek az Egyházfórumból?

Tisztelettel: Csóka György jegyző
Jenő, 1995. január 13.

A képek hiánya elsősorban finansziális okokra vezethető vissza. Ám a lap törekedni fog rá – ha anyagi ereje engedi –, hogy képekkel is illusztrálja az írásokat.

* * *

Tisztelt Szerkesztőség!

Az Egyházforum 94/4. számának Folyamatok rovatában említés történt Bolberitz Pálnak, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Kara dékánjának a zsidóság kérdésével kapcsolatos, az Új Ember című hetilapban megjelent és tiltakozást kiváltott kijelentéseiről. Valamint arról, hogy az Új Ember szerkesztősége a tiltakozások miatt válaszádsra kéri fel Bolberitz professzort. Nem vagyok pap, sem teológus, csupán egy szürke személy, aki a saját sorsán keresztül tapasztalta meg az Istent, s esküdött fel Krisztus ügyére. Mint ilyen a saját fejével gondolkodik, és a gyakorlat útján igyekszik szorgalmazni a krisztusi újjászületést. Nem tudom, Bolberitz professzor úr mit válaszol a felkérésre, egyáltalán válaszol-e a vádakra, de én válaszolok a tiltakozóknak is és a zsidóknak is.

Úgy tűnik, még az értelmiségi fejekben is teljes a zűrzavar a zsidók ügyben. A II. Vatikáni Zsinat mellett nagyban hozzájárult ehhez az 1994 elején Jeruzsálemben tartott keresztény-zsidó konferencia. Mindezt betetőzi egy közös katolikus és ökumenikus nyilatkozat, mely szerint: „A holocaust a század legnagyobb szégyene.” Bátorkodom hozzátenni: nemcsak a századé! És nemcsak szégyene, bűne is. S nemcsak a barbár végrehajtók és a tétlen szemlélők bűne. A magyarországi holocaust 50. évfordulójának emlékűnnepségei lezárultak. Így nem tűnhet ünneprontásnak, provokációnak, antiszemitizmusnak, ha tisztázó szándékkal beszélünk e nagyon kényes kérdéskörrel. Az alap és a döntőbíró itt maga az Írás és nem évszázados előítélet. Igaz, hogy Jézus Krisztus zsidó volt, de mint megkeresztelt halt meg. S ami a lényeg: zsidó létére ő volt az első és legnagyobb antiszemita. Legalábbis mai értelemben, az antiszemitizmus vádját osztogatók mértékével mérve. Ugyanis ő mondatta ki a zsidókkal a sajátmaguk feletti megsemmisítő ítéletet: „Mint gonoszokat gonoszul elveszti őket;

a szőlőt pedig kiadja más munkásoknak...” A szőlősgazda példázatról van szó! Ekkor hangzott el Jézus Krisztus szájából: „Annak okáért mondom nektek, hogy elvételik tőletek az Isten országa és oly népnek adatik, amely megtermi annak gyümölcsét.” És a főpapok és a farizeusok ... megértették, hogy róluk szól.” (Mt. 21, 33-45.) Igen, róluk: a zsidókról! És elképesztő, hogy ötven évvel a holocaust után sincs senki, aki emlékezne és emlékeztetne e krisztusi példázatra, a zsidók által megfogalmazott ítéletre és feltenné a kérdést: Nincs-e valami összefüggés eme ítélet és a holocaust között? Mert a szőlősgazda az Istent, a szőlő a világot, a gazda megölt fia pedig Jézus Krisztust jeleníti, míg a vétkes szőlőmunkások az egykor választott népet, a zsidóságot. És mert az Isten ítéletvégrehajtója a történelem. Egy biztos, ha kétezer évvel ezelőtt a zsidóság elfogadja Péter apostol tanácsát, akkor nem lett volna holocaust és nem lenne. De nem fogadta el és ma sem követi. Ellenkezőleg: tagadásával a megfeszítőkkel vállalt és vállal közösséget. A zsidóság nemcsak, hogy nem teremte meg Isten országának gyümölcsét, de megtagadta és a jelenben is tagadja az igazi szőlőt: Krisztust. Persze a kereszténység is adós még ama gyümölccsel. Maga is elvilágiasodott, s mintha a megfeszítők felé húzna. Felekezetekre, szektákra bomlott. A kereszténységnek nem a fejsze által sújtott zsidó gyökerekhez kell visszatérnie, hanem Krisztushoz. A világteremtés, a fejlődés, az élet isteni körfolyamatából nem törhet ki senki, azt nem másíthatja meg sem tudomány, sem zsarnokság, diktatúra. Az csak az Istenhez, a kezdethez visszavezető úttal, Krisztussal zárulhat. S hogy mindehhez hogyan viszonyul a jelen világ zsidósága, az egyedül az ő dolguk.

Maradok mély tisztelettel:

Presits György
6900 Makó, Vasút sor 6.

Tisztelt Presits György!

Figyelmébe ajánljuk a Folyamatok rovatunkban megjelent írást, mely Johann Baptist Metz teológus professzornak a holocaustról alkotott véleményét mutatja be. Itt csak annyit, hogy a több millió elpusztított zsidót ártatlannak tartjuk, mindenféle történelmi relációban. Kötve hisszük, hogy Isten ítéletvégrehajtónak Adolf Hitlert szemelte volna ki. Hitünk alapja az isteni tanítás egyik sarkköve, a megbocsátás. Ezért aligha hihető, hogy Isten bosszút forralt volna választott népe ellen. A Megváltó kereszthalálában és feltámadásában a keresztény teológia a halál feletti győzelmet látja.

TARTALOM

Előszó	3
SÚLYPONT	
<i>Máté-Tóth András: Átvilágítás</i>	4
<i>Tomka Miklós: Vallás a fordulat után</i>	17
<i>Peter Musyl: Nehézkes megújulás</i>	38
PERSPEKTÍVA	51
Szabadító emlékezet – Felejthető Auschwitz? – A visszanyert hitelesség	
<i>Dévai Márton: Meddig szolgáljon a plébános?</i> ...	60
SZEMLE	68
Istenről beszélni a posztmodernben – Gyer- mekek szenvedése – Kiegészítés Anne Frank naplójához – A valódi Jézus – Lemezek hús- vétra	
<i>Varga Péter Pius: Egyetemi pasztorációs konferencia</i>	77
<i>In memoriam Éliás József és Németh Géza</i>	82
<i>Kuporgatta-lak</i>	87
FOLYAMATOK	89
Katolikus Felnőttképzés – Szabadságjogok az egyházban – Főszerkesztő jövés a Magyar Ku- rírnál – Magyar jezsuiták – Zsinati klub – Val- lásszociológiai szakosztályi ülés	
Olvasói levelek	95